

Рис. 440. 1

~~367~~

~~II~~ 3a

Кев

Р. Ср. II 440:1

42

ИСТОРИЈА

СРБСКОГ НАРОДА.

ПРЕГЛЕДАЛА И ОДОВРИЛА ШКОЛСКА КОМИСИЈА.

M. Müller-Reichert

У БЕОГРАДУ.

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ.

1866.

Man. Op. 615205

Man. Op. 615205

ИСТОРИЈА СРБСКОГ НАРОДА.

У В О Д.

Шта се казује у историји.

Од како је света и на свету људи догађаху се у свету разне промене, по којима се неки народи прославише, други пропадоше; неке државе процветаше а други неста са земље. *Изређати промене, које се с људма збише на овом свету, изриповедати знатне догађаје, с који се те промене учинише, показати шта су различни народи на овом свету радили, како су се сиили, цветали, па и пропадали, једном речи: описати прошли живот народа: то је посао и задатак Историје.*

Обшта и посебна историја.

У Историји се може описати или прошли живот свију народа, или тек гдекојег народа. Кад се у Историји казују дела свију народа, и кад се описују догађаји, који су знатни за све човечанство, Историја се зове *ошта*; а кад се у Историји приповедају промене, које се збише с једним народом, и кад се тако описује прошли живот једног народа, Историја је тада *посебна* оног народа, чија дела и живот описује.

Помоћне науке у историји.

Да се може добро сазнати и разумети што се у Историји казује, треба свагда да се зна *време*, кад се нешто догодило, и место и предел, где се догађаји збише; па зато су главне помоћне науке Историји: *Географија* и *Кронологија*. Географија описује: каква је земља у разним државама, какви има брегова, река, језера, које су јој границе, какве су животиње, и какво биље какве су вароши, села, и народи који у њој живе, и т. д. Кронологија нам казује време кад се што догодило, и учи нас то време израчунати; да тако сазнамо колико је времена прошло, одкако се нешто догодило.

Приметба 1. Осим географије и хронологије има и други наука, које су нужне ономе који оће да Историју из основа зна. Такве су науке *Дипломатика*, *Нумизматика*, *Сфрагистика*, и т. д. Дипломатика нас учи разумевати старе повеље, које су важне за историју кога народа. Нумизматика нас учи распознавати старе новце разни владалаца и народа. Сфрагистика нас упућује познавати печате на старим писменим споменицима. Све ово треба да зна онај, који се пусти у испитивање стари догађаја.

Приметба 2. Различни народи различно су рачунали време. Стари су Грци бројали године од времена, како су поновљене олимпске игре, дакле од 777. год. пре рођења Христа. Стари су Римљани рачунали године од како је сазидан Рим, дакле од 754 год. пре Христа. Јевреји су бројали, па и данас броје, године од како је створен свет. Христијани обично рачунају године од рођења Спаситељева; а муамеданци од бежања Муамедова из Меке у Медину, дакле од 622. год. после рођења Христова. У православној се цркви и данас рачунају године од створења света.

Приметба 3. У старим србским писменим споменицима обично се рачуна време од створења света. Јевреји рачунају, да сад има 5621 година одкад је свет створен; римска црква рачуна од то доба до данас 5810 год.; а по рачуну православне цркве има већ 7369 година, одкако је свет створен. Кад желимо дознати, које године после рођења Христова одговарају неким годинама од створења света по рачуну православне цркве, по ком су и у нашим старим споменицима године рачунане то треба 5508 (то је по рачуну православне цркве била година од створења света, до Христова рођења) одузети од броја они година, које се у споменику налазе,

па ће нам остатак показати године по рођењу Христовом. На пример: Србски краљ св. Стефан Дечански разбио је Бугаре на В. л. блужду: 6838. године од створења света. Одатле треба извадити 5508; па ће остати 1330; и то је тражена година по рођењу Христову, кад се тај бој Срба с Бугарима догодио. Наши су стари почињали годину с месецом Септембром, па зато, ако уз годину од створења света има придат месец Септембар, Октобар, и Децембар, тада од година од створења света треба одузети 5509. а не 5508. На пример: Србског цара Уроша убио је краљ Вукашин 6976. год. од створења света, месеца Децембра; одатле треба извадити 5509, па ће изаћи 1367 година од рођења Христова, кад је цар Урош убијен. По некад су Грци и Срби узимали, да је било само 5500 година од створења света до Христова рођења, и тада тек толико треба одузети од датог броја година, кад је свет створен, да се изнађу године од рођења Спаситељева.

Историја је корисна наука.

Данас се нигде несумњају о томе, да је Историја корисна наука. Одавна је рекао речити римски књижевник Цицерон, да је Историја учитељка човечијег живота, и да је луча истине, која би често без Историје остала у тами. Историја нам најлесше, и најјасније показује како се развијао човечији дух у поједини народа, шта су народи радили, с чега су постајали силни и славни, а с чега су опет слабили пропадали. Историја нас учи сазнавати прошлост, која је темељ садашњости, и будућности. Казујући нам врсна дела наши стари, упућује нас, да се угледамо на њи; а описујући њиове мане и зла дела учи нас, да нерадимо зла дела с који је народ некада много страдао. На жалост, народи често неће да разумеју, или заборављају науку, коју им Историја даје, повраћају се у своје грехове, изнова чине и гомилају зла дела, па с тога страдају а често и пропадају.

Шта се казује у Историји србског народа.

У Историји србског народа казује се прошли живот и описују се догађаји србског народа од давнашњи времена, па све до данас. У Историји србског народа

испитују се све промене србског живота, и назначавају се узроци, с који се промене догодише, и шта те промене у народу учинише. Историја србског народа јесте на писмено стављен живот србског народа с његовим добрим и злим делима и њиовим следствима.

Историја србског народа корисна је.

Одавна су рекли научени људи, да је велика наука познати самог себе; јер само онај може у добром напредовати, а од зла се клонити, који себе добро познаје. И народи дакле треба да познаду себе, да могу напредни бити, а од зла се чувати; а познати се могу само из Историје; где, као у неком огледалу, могу видети своја добра и зла дела, која су починили. Одовуд се лако може увидити, да је Историја србског народа корисна Србима. — Камо срећа да су Срби слушали науку, коју им историја даје: тада би јамачно били избегли многа зла, која претрпеше; и за цело би сада били снажнији. Да су за рана прогнали били од себе своје грехове: себичност, неслогу и завист, а да су место њи загрлили били слогу, братску љубав, и оданост обштем добру; србска држава неби била пропала на Косову. и србска слава не само да неби била тада увела, него би се све до сад већма и већма развијала и ширила.

Срби су Словени.

Србски народ јесте грана словенског народа, с којим је у најстарија времена живео у заједници, имајући једнаке власти, и једнаке обичаје. Говорећи зато о србском народу нужно је, да неколико речи проговоримо о старим Словенима.

Где су живели Словени.

Словенски су народи још пре рођења Христовог живели у Европи и то између реке Волге, азовског, црног, и балтичког мора, и карпатски гора, а неке се

гране словенски народа простираху и у саму Азију. Стари народи називаху Словене: *Винетима*, *Антима*, и *Сарматима*, и од тог последњег имена назвали су и земље где су живели Словени, *Сармацијом*. Стари књижевници спомињу по некад Словене: под именом *Трака*, *Гота*, *Хуна*, *Трибала* и *Авара* нешто зато, што су Словени с овим народима живели често у суседству, а кадшто су заједнички и војевали; а нешто и зато, што стари нису познавали народе, који им нису били суседи. Кад су Хуни при крају 4. века (374. после Христа) прешавши из Азије у Европу потисли пред собом многе народе, тада се и Словени нешто помакоше из своји стари седишта. Неки се Словени повукоше даље на север, а други у друштву с разним другим народима одоше дубље на запад и југ до реке Лабје, и Дунава; а највећи део Словена остаде у својим старим седиштима.

Од овог су доба нека словенска племена непрестанце мењала своја седишта насељавајући се у пространим пределима од карпатски гора па до самог јадранског мора. У 5. веку (около 449.) Словени су у друштву с Атилом, краљем над Хунима, заузели пределе на северном Дунаву и завладали су Далмацијом. У 6. веку било и је много у Дарданији где се родише грчки славни цареви словенског племена *Јустин*, и *Јустинијан* (који се у детинству зваше *Уиравда*). Ови су цареви имали у својим војскама многе Словене. и Јустинијанове знамените војводе: *Велизарије*, *Доброгост*, *Всегорд*, и *Хвилибуд* били су Словени, који тада беху насељени на обема обалама Дунава. У половини 6. века (548—551, год.) Словени, који нису били подчињени римској влади, пустошећи прешли су били сав Илирак, неке су чете доишле до самог града *Драча*, (*Durazzo*, у Албанији на јадранском мору, около 548. год) а друге су прешле реку *Марицу*, (550.) разбише римске војске, освоише град *Тошир*, (на егејском мору) па подкрепљаване многим четама, које долажаху од Дунава, намераваху осво-

ити и саму знамениту приморску варош *Солун* (551.) Ове су борбе и доцније настављене, а при концу 6. века Словени, у друштву с Аварима, нападајући на римско царство, силно га потресоше. (581—601. год.) Тада се Словени стално наместише у земљама између Дунава и Балкана, и простираху се к југу до *Солуна*, а на југозапад до града *Орида*.

Стара седишта Србског народа.

Док су словенска племена, насељена на Дунаву у 5. и 6. веку прелазила Дунав, и упадала у земље византиско-римског царства; донде се и остали словенски народи помицаху к северу и западу, заузимајући нове земље, и у њима се настањујући. У 7. веку с оне стране карпатски гора (тада се зваху *Бабије горе*) била је словенска држава Бели Хрвата, који су били суседи Белима Србима, нашим предцима, Стари су Срби називали своје отачаство „*Бојком*“, која је лежала у источној Галицији између реке *Висле*, и извора реке *Дњестра* и *Прута*. Русини, који сада у тим пределима живе, и данас се зову пределним именом Бојки, т. ј. храбри. Из ове земље Бојке иселише се Срби, да траже себи ново отачаство.

Зашто се иселише Срби из Бојке, и где се најпре настанише.

Незна се управо зашто су Срби оставили своје старо отачаство, и пошли у далеки свет, да траже себи нова седишта. Но доста се поуздано може рећи, да је било више узрока, због који се Срби иселише. У почетку 7. века (604—613. год.) Авари подчине себи нека Словенска племена, и приморају и, да с њима заједнички војују. То је била прва прилика, те се почеше кретаги и они словенски народи, који су до тада били на миру. Авари, нападајући на римско царство, јако су опустошили земље међу Дунавом и Јадранским морем. Грчки цар

Ираклије, тражећи помоћ против народа који су нападали на његово царство, позове у своје земље Хрвате, који су становали иза карпатски гора. Хрвати пристану на овај позив, и 634. год. изађу из свог старог отачаста Беле Хрватске, па се настане у северној Далмацији и даље до реке Купе и Врбаса. — Срби јамачно расцепљени унутрашњим раздорима, видећи шта урадише Хрвати, разделе се на двоје Неки остану у Бојци под својим кнезом а други се под управом кнежевог брата крену из Бојке, да траже себи ново отачаство. Они пошљу своје посланике грчком цару Ираклију, и заишту од њега, да им да земље, где би се могли настанити. Цар Ираклије једва дочека ову понуду и даде Србима солунску област да се населе. Срби пређу Дунав, (636) и у својим новим седиштима сазидају град, који назову *Србша*. (У овом пределу на реци Индекарасу има и данас место овог имена.)

Где се по други пут настанеше Срби.

Срби нису остали дуго у својим новим седиштима. Они се покају, и захеле повратити се у своју стару постојбину; па јаве то и цару Ираклију, који им допусти, да се могу иселити. Тако се Срби крену на пут, и пређу Дунав. Но тек што пређу ову реку, намисле по други пут настанити се у земљама грчког царства. Они пошљу своје посланике у Београд намеснику грчког цара, и замоле се, да им се допусти, да се врате натраг у земље грчког царства, Цар им послуша и сад молбу, и Срби се настане између Хрвата и Бугара од реке Врбаса и јадранског мора до реке Мораве и Ибра.

Обштински или јзвни живот Срба у заједници с осталим Словенима.

Док су Срби у заједници били с осталим Словенима, живели су као и они. Словени у најстарија времена нису имали над собом царева и кнезова, него су живели

у обштинама, које су биле састављене од појединих породица, а којима су управљале породичне старешине. Свака је обштина, или управо свака је пододица самостално управљала својим пословима. Обштине су биле међу сомом у свези, и свршавале су обштинске послове по заједничком договору, а ради договора скупљаху се породичне старешине у зборове, које су звали *већа*. Кад би се с ким Словени заратили, бирали би на *већу* војводу, који је имао у рукама највећу власт, док је трајао рат. Од ови су војвода постали доцније код Словена *кнезови*. Кад се Срби иселише из Бојке, имали су већ своје кнезове, од који је један извео Србе из Бојке у ново отачаство И Хрвати су били под кнезовима. кад се населише у земљама грчко-римског царства.

Како се разделише Срби у новом отачаству.

Кад се настане Срби у поменутих земљама цара Ираклија, они се с места разделе на неколико племена, која су заузела особите области. Све те области делише се на двоје: на западу биле су области: *Неретва* (Паганија) *Хум*, *Травунија* и *Зета*; а на истоку *Босна* и права *Србија*.

Ко је владао Србима.

Све ове области биле су некад у некој слабој свези међу собом; али се наскоро ове свезе тако разкидају, да је свака област за себе била као нека, мање-више, независна државица. Поглавари над појединим областима зваху се: *жуцани*, *кнезови* и *бани*, а по најглавнији међу њима зваше се *велики жуцан*.

Периоди у Историји србског народа.

У животу сваког народа има неки важнији догађаја, који су имали велика уцлива на развитак целог народа. С оваким важнијим догађајима почиње се као неки нов народни живот; па се зато и каже, да врло важни до-

гађаји праве у историји *епоху*. Време од једног важног догађаја до другог зове се: *период*; и тако се свака историја дели на периоде. Историју србског народа можемо на четири главна периода разделити:

Први се период простире од сеобе Срба у Мезију до Немање I., дакле од 636—1159. год.

Други период заузима сво време, за које су Србима владали Немањићи, дакле од 1159—1367 Ово је најсветлије доба србске историје.

Трећи се период простире од смрти младог цара Уроша па све до устанка србског на Турке под Карађорђем, дакле од 1367—1804.

Четврти период обузима нов живот србског народа од србског устанка на Турке под Карађорђем, дакле од 1804 па до наши времена.

Извори историје србског народа.

Извори историје србског народа јесу домаћи и страни. Домаћи су извори: Живот Немање I., који описа св. Стефан првовенчани краљ и св. Сава први архиепископ србски; живот св. Саве који је описао Доментијан; живот св. Стефана Дечанског од Григорија Цамблака; родословије србски царева од архиепископа Данила, спомен о србској пропасти на Марици под Вукашином од Исавје монаха; многи летописи, многе повеље, Душанов законик, и многи уговори и преговори с околним државама, а особито с Дубровником и Млетчићима; даље историја србског народа, коју је написао деспот Ђорђе Бранковић II.; привелегије србског народа, добивене од аустриски царева; и гдекоја жњижевна дела доцнији Срба, као што је историја србског народа Јулинчева, Историја Црне Горе владике Петра I.; историја словенски народа, а особито Хрвата Бугара и Срба од Раића, историја србског народа Медаковићева, што се најновије србске историје тиче, и т. д.

Међу стране изворе ставити треба стране и нове књижевнике, који су у својим дедима Србе споменули, и њихова дела описали. За страну србску историји особито су важни стари грчки књижевници који о Србима много говоре.

Нешто о карактеру Словена и Срба.

Стари књижевници веле, да су Словени били људи здрави, високи, и снажни, у лицу су наличили један на другог, и били су нарави веселе и благе, прости, отвореног срца, побожни али сујеверни, па су за то радо имали врачања и предсказивања. Љубили су слободу, и поштовали су своје прастаре обичаје као неку светињу, чиме се особито одликовали Срби. У рату храбри, а после боја великодушни, нису гонили, ни убијали побеђене непријатеље, него им је мило било, кад би се ратни сужни међу њима настанили. Били су вешти у оружју, па се и саме женске у томе упражњавале, као што нас тога обичаја опомињу гдекоје наше народне песме. Најпосле Словени су били правични и поштени, и госте су врло радо дочекивали, и овај су леп обичај многа словенска племена до данас сачувала. У овим појединим цртама можемо и данас још познати србски народ.

Д О Д А Т А К.

Нешто о религиозном и књижевном животу србског народа у овом времену.

Словенски народи нису били први, који су примили науку хришћанску, него су више векова провели у незнабоштву. Док су Срби с осталим Словенима живили у заједници, били су, као и остали Словени незнабожци. који су, истина, веровали, да овим светом нека надземаљска сила влада, али нису имали јасног појма о сушта-

ству, бићу, и сили божаства. Словенски су народи за свога незнабоштва имали више богова, но међу њима били су неки главни богови; па су веровали да је један међу свима најстарији, који над свим осталима влада, који дрма небом и земљом, а то је био *силни Перун*. Осим овог главног бога поштовали су бога правде *Прова*, бога гошћења *Радгоста*, богињу лепоте и младачког живота *Живу*; и друге богове и богиње. Своим су боговима подизали у шумама храмове, и такве су шуме биле свете, у које нико није смео улазити но само свештеник, и онај, који је приносио боговима жртву, или болесник, који је од богова тражио лека. најдуже се задржало незнабоштво на острову *Рујану (Ригену)* који је био главна столица старој словенској незнабожачкој религији, и старим словенским светињама; где је било много одлични храмова, које су Словени своим боговима поградиле. Словени су на северозападу, и на поменутом острову били велики непријатељи хришћанству за то, што су Немци, овлађујући словенским земљама гонили Словене, да се крсте, а уз то су им одузимали њинову слободу и независност. Словени се зато жестоко одуцираше Немцима, мислише да је наука хришћанска противна њиновој слободи, па су зато заробљене у рату хришћане убијали, и приносили и на жртву својим боговима. Слободу и религију Словени су подједнако ценили и с тога се противише тако јако хришћанству. — Словени су веровали вечни живот, али не судбину. У *Вилама* поштовали су нека надземаљска створења, којима су приносили жртве, и од који су дознавали будућност. Нису сви Словени поштовали једне и исте богове, али су опет зато имали многе заједничке религиозне обичаје, и једне богове. Имена гдекоји стари богова, и гдекоји словенски обичаји од незнабожачки времена осташе у спомену код словенски народа до данашњег дана.

Прим. Неки обичаји у нашег народа још нам и данас напомињу времена, кад су наши стари били незнабожци. Што се у народним песмама спомињу *Леља*, *Лада*, *Додоле*, *Прпоруше*, *Виле*. и што гдегде убијају вампире глоговим коцем, то је све остало код Срба још од стари незнабожачки времена. У прво време, кад су се Срби покрестили, било је у њи много овакви обичаја, који је доцније мало по мало нестајало, но и сад се нека имена, и гдекоји остатци од ти обичаја у нас налазе. *Даћа*, *кољиво*, *бајање*, *краљице* и т. д. јесу обичаји, који у народу осташе још од незнабожачки времена.

Прво крштење Срба.

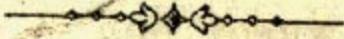
Чим се Срби настанише у земљама, где до данас осташе, дођоше к њима хришћански свештенци, и проповедаху им науку Христову. Многи Срби већ тада оставише стару незнабожачку религију, и усвоише науку Христову, а многи осташе при старим обичајима, и старој вери. Срби *Неретљани* особито чуваху обичаје и веру своји стари, па и Грци зато прозваше *Паганима*, поганицима то јест некрштенима.

Образованост и књижевност Срба у овом времену.

До нас нису допрли никакви споменици, који би нас могли упутити, да сазнамо, колико су били Срби образовани, кад се из *Бојке* у *Мезију* преселише. Толико се зна да су *Словени* одавна живели по селима и варошима, да су радили земљу, и да су трговали; па зато су морали бити далеко образованији од сурови чета *хунски* и *аварски*, и од германски народа, за које стари писци веле да су такође били сурови. Да су и Срби доста образовани били, кад се из *Бојке* иселише, отуд се зна, што су одма, чим су се у *Тесалији* настанили, сазидали град *Србицу*; а кад се населише у горњој *Мезији* подигоше више градова.

О србској књижевности овог времена немамо никакви споменика, али се поуздано може рећи, да су још тада Срби имали своји побожни песама, којима су славили

своје богове; да су певали славна дела своји јунака; да су имали своје приповедке и пословице; а није тако невероватно, да су знали по свом особитом начину и писати; али од свега тога нису до нас допрли никакви писмени споменици. Словенима је била позната и музика; *гусле*, које су и данас Србима миле, биле су познате и старим Словенима, који су из њи и на њима изводили свакојаке гласове, и различне мелодије.

ПРВИ ПЕРИОД

ИСТОРИЈЕ СРБСКОГ НАРОДА.

Од сеобе Срба у Мезију до Немање I. или од 636. до 1159. год. после Христа.

Карактер овог периода.

Србски државни живот био је у овом периоду јако неразвијен. Срби, раздељени на многе области, немогоше се спојити у једну државу, њихови владаноци нису били свагда самостални, него су често управљали земљом и народом по вољи туђој. У овом периоду не опажамо, да је србски народ једно цело; Срби не показиваху, да имају какве више цели; и радиме што су радили други околни народи а особито Бугари и Хрвати. Под одличнијим владаноцима србски је народ и у овом периоду чинио лепа дела, храбро се борио против своји непријатеља, и више се пута ослобођавао од туђе власти, под којим је стајао. Србски је народ у овом периоду као оно младић, који још непознаје своју снагу, али који се и не боји, да може пропасти. У два пута био је србски народ у овом период близу крајње пропасти, али је оба пута сачувао свој државни живот само својим животним силама, и својом радњом.

СРБИ ПОД СВОЈИМ ЖУПАНИМА.

Од 636—959 год. после Христа.

Први почетци историје србског народа у Мезији.

Кад се Срби настанише у земљама међу Хрватима и Бугарима, разделе се на неколика племена, која су, по свој прилици, стајала под обштом неком државном влашћу. Стари писци веле, кад је умр'о србски кнез, који је Србе увео у земље цара Ираклија, постао је србски владалац његов син, а после унук, и остали потомци. Имена првих србских кнезова, или великих жупана нама су непозната, а ни то не знамо, шта су Срби у то време радили. То се зна, да су Срби, насељавајући се у грчком царству, обећали цару Ираклију, да ће бранити његове земље у Европи од Авара и других непријатеља, и да ће слушати грчке царе. Но чим умре Ираклије, Срби се одмах отму од Грка, али доцније опет подпадну под њину власт. Од тога доба Срби су често устајали на Грке, и од њих се цепали, али су често били приморавани слушати грчке царе.

Први србски велики жупани: Воислав, Радослав и Просегоје.

Воислав је први србски велики жупан, чије име спомињу стари писци. После њега био је велики жупан *Радослав*, а после *Просегоје*. Не зна се јамачно кад су, колико, и како владали Србима ови велики жупани, али се може доста поуздано рећи, да су они владали у првој половини 9. века. Од свршетка 7. па до почетка 9. века били су непрестани ратови међу Бугарима и Грцима; Бугарима и Хрватима; и Хрватима и Немцима. У тим бојевима, који су били у блиском суседству србског народа, и Срби су стајали сад уз једну, а сад опет уз другу страну. Бугари су имали многе ратове с Грцима (главнији су ратови били 687. 702. 716.

Историја србс. народа.

2

809. 813. год. и т. д.), и у тим ратовима помагала су и разна словенска племена, па и Срби, који су им најближи суседи били. Словенска племена, која су живела међу рекама Дунавом, Тимоком и Дравом, а слушала Бугаре, дигше се на оружје против хрватског кнеза Људевита (819.), који побеђен од Франака добегне Србима (822.), који га свесрдно дочекају. Но Људевит убије србског жупана, побегне из Србије, и ходе у Далмацију. Франки (Немци, Франачко племе) освоје људевитове земље, и рашире своју државу до карпатских брда и реке Тимока, те тако постану суседи Бугарима. Отуд се изродише разне борбе између Бугара и Франака (827.), а доцније се распали рат и између Бугара и Срба. Чудно је, што су у то доба нека србска племена (Бодрићи, Кучани, Гудушани, Тимочани, 819. Бодрићи и Браничевци 822—827.) радије слушала Франке, него Бугаре. Србски је народ већ тада са своје неслоге допадао зла и морао слушати туђе господаре.

Велики жупан Властимир.

Од 870—880. год. после Христа.

После Просегоја постане велики жупан син његов *Властимир*. У Бугарској владао је тада *Пресијан*, који, желећи утврдити бугарску владу над Сремом и Славонијом (које су земље Бугари 827. освоили), намисли овладати и Србијом. До тога су доба Срби већином у миру били с Бугарима, а тада се између њих заметне крвав рат, који је трајао пуне три године. После многих жестоких бојева буду Бугари побеђени, и приморани, да се без успеха, а са својом великом штетом поврате у Бугарску. То је био почетак многим и жестоким борбама између Срба и Бугара, који су се од тога времена често мешали у србске послове, и који су учинили, те Србија два пута би у великој опасности.

Срби постају хришћани.

Осим тога, што је Властимир победио Бугаре, он је и за то знатан србски владалац, што се за његове владе крстише и они Срби, који су до тога доба били незнабожци. На неколико година пре Властимира свети је *Кирил* изнашао словенску азбуку, и почео је са својим братом *Методијем* обраћати Словене у хришћанство. Срби замоле грчког цара *Василија Македонца*, да им пошље хришћанске свештенике, да их науче хришћанској вери. Цар им радо пошље свештенике, који крстише и оне Србе, који су још до тога времена били некрштени.

**Велики жупан Мутимир с браћом Строимиром
и Гојником.**

Од 880 — 890. године после Хр.

Властимир након себе остави три сина: *Мутимира*, *Строимира* и *Гојника*. Они међу собом поделе све србске земље и живили су у миру и братској љубави. *Борис*, бугарски владалац, син пресијанов, желећи се осветити Србима, што су му победили пре неког времена оца, дигне велику војску, и уђе у Србију. Синови властимирови искупе војску, ударе се с Бугарима, и надбију их. У боју заробе Срби Властимира, борисова сина, и освоје 12 великих ратних машина. Борис, видећи, да нема ратне среће, заште у Срба мира. Срби пристану на то, пошљу му његова сина Властимира, и испрате га до бугарске границе (до Расе, сад Новог Пазара), а Борис богато обдари своје пратиоце. Тако су Срби неко време били на миру од Бугара и живели су с њима у љубави.

Унутрашњи немири.

Истина да Србе није узнемиравао никакав странски непријатељ, али су се завадила сама браћа међу собом (886. год.). Мутимир, по свој прилици, помоћу Бугара

разбије своју браћу, увати их и пошље у Бугарску, да их тамо чувају, а при себи задржи само *Петра* гојникова сина. Но Петар није дуго остао код стрица; добивши прилику, одбегне од Мутимира, и отиде у Хрватску. Мутимир је после на миру неко време сам владао Србијом. За владе мутимирове бугарски владалац Симеун страшно је надбио Грке (888.), а на две године за тим (890.) њега надбију Мађари, који су тада становали на левој обали доњег Дунава у садашњој Влашкој, Молдавији и Бесарабији.

Велики жупан Прибислав.

Од 890 — 891. год. пос. Хр.

Мутимир је имао три сина: *Прибислава*, *Брана* (Бранка) и *Стефана*. Немири започети под Мутимиром, продуже се и после њега. Владу над србским земљама заузме после Мутимира његов најстарији син Прибислав (890.), али није дуго владао, јер није прошла ни година дана, а поврати се из Хрватске Петар гојников син, доведе са собом војску, удари на Прибислава, разбије га, и овлада србским земљама, којима је почео управљати као велики жупан (891.).

Велики жупан Петар.

Од 891 — 914. год. пос. Хр.

Кад Петар овлада србским земљама, Прибислав и браћа му Бран и Стефан побегну у Хрватску; јер се не моглоше одупрети петровој сили. Но Петар и опет није на миру остао, јер треће године његова владања (894.) дође из Хрватске у Србију с војском Бран, и покуша да отме на силу од Петра владу над србским земљама. Али Петар победи Брана, увати га, ископа му очи, па га тако ослепљена заједно са сином *Павлом* пошље у Бугарску. Наскоро за тим дође из Бугарске с војском *Клонимир*, строимиров син, нападне на Петра, и освоји знатно место *Десник*. Петар на то скупн вој-

ску, удари на Клонимира, и разбије га. У боју и сам Клониир погине.

Петар је за тим добро и мудро владао Србијом 20 година (914.). После тако дугог мирног владања завади се са Симеуном бугарским царем (почео је владати 888.). Бугари су од дуже времена били жестоке бојеве с Грцима. Грчка царица Зоја, која је тада место сина управљала грчким царством, позове у помоћ против Бугара многе суседне народе, желећи се тако опростити тог страшног непријатеља. Међу онима, које је царица Зоја позвала себи у помоћ, био је и србски велики жупан Петар, који без великог затезања пристане, да с Грцима нападне на Бугаре. Кад за то дозна бугарски цар Симеун, скупи војску и пошље на Петра. Бугарска војска уђе у Србију, и почне пленити, али и Петар искупи своју војску, удари на Бугаре, и узбије их натраг. Тада бугарске војводе намисле преварити Петра, пошљу му своје посланике, и позову га к себи, да се о миру договарају, уверавајући га, да се искрено мисле с њиме мирити, па га зато и окуме. Петар поверује Бугарима, ходе им у стан, где га бугарске војводе увате, окују, одведу у Бугарску, и баце у тамницу, где и умре (914.). Тад изнова навале Бугари на Србију, сву је оплене, па се врате у Бугарску.

Велики жупан Павле.

Од 915—921. год. по Хр.

Кад је симеунова војска пошла у Србију на Петра, пошао је с њом и *Павле*, син ослепљеног Брана, и кад се врате Бугари, преузме владати опустелом и оплењеном земљом (915.). Но ни он није могао дуго владати на миру. Првих година своје владе он је душом и срцем био одан Бугарима, чијом је помоћу дошао на србски престо. Кад Грци дознаду, да је Павле велики пријатељ Бугарима, поплаше се, па намисле на србски престо подићи човека, који ће одан бити више њима,

него ли Бугарима. У Цариграду се налажаше тада *Зарија* прибислављев син, који је тамо детињство провео. Грци скупе нешто војске, даду је Зарији, и пошљу га у Србију, да од Павла отме владу. Но Павле надбије грчку војску, увати Зарију, и пошле га Бугарима, да га чувају (917.).

Павле је после тога само неколико година владао Србијом на миру. Бугарски цар Симеун, спремајући се, да освои Цариград, почне управљати Србијом, као својом земљом. Павле се томе успротиви, а Симеун пошље с војском у Србију *Зарију*, који победи Павле, и почне као велики жупан владати Србијом (941—922.).

Велики жупан Зарија.

Од 921—924. год. по. Хр.

Зарија је само кратко време владао Србијом, и био у љубави с Бугарима. Кад бугарски цар Симеун дигне велику војску (923. год.), желећи освојити Цариград, Зарија који је у Цариграду у двору грчког цара одрастао, сећајући се свог прошлог живота, и онога добра, које му је некад чинио грчки цар, одустане од Бугара, и удружи се с Грцима. Симеун, дознавши за то, пошље с војском у Србију две своје војводе, а сам се с великом војском крене на Цариград. Зарија дочека са својом војском Бугаре, удари се с њима, и са свим их надбије, увати обе бугарске војводе (Тодора Сигрицу и Мармојена), одсече им главе и пошље их у Цариград, као знак победе (923.).

Кад за све то дозна бугарски цар Симеун, он се од Цариграда врати у Бугарску, скупи нову већу војску, па је пошље у Србију против Зарије, а с војском пошље и *Часлава*, клонимирова сина, а мутимирова праунука. Симеун је намислио да том приликом несамо збаци Зарију, него да сасвим овлада Србијом, и да је састави са својим земљама. Кад Зарија дозна, да на њега иде нова велика бугарска војска, и с њом његов

рођак Часлав, препадне се, остави Србију, и уклони се у Хрватску (око 924), где је, по свој прилици, и умрѐо, не оставивши наком себе никаква порода.

Бугари плене Србију. Србија без свог владоца.

Од 924—927. год. по. Христа.

Бугарске војводе (Имник и Ичвуглија) дознавши, да је Зарија отишао из Србије, зауставе се на србској граници, и зовну к себи у стан србску властеду, с поруком, да у бугарском стану приме и признаду *Часлава* за свог великог жупана. Србска властела поверује овом позиву, и много их ходе у бугарски стан, где их Бугари поватају, окују, многе погубе, а остале пошљу у Бугарску. Одмах затим уђе бугарска вејска у Србију, која је била без војске и одбране, без владоца и старешина. Бугари оплене сву земљу, а силни народ одведу у робство у Бугарску. Тада се из Србије много народа иселило у суседне земље, особито у Грчку и Хрватску. Та србска погибија догодила се 924. године. Бугари (под војводом Алогоботуром) пређу из Србије у Хрватску, желећи је освоити и опленити; но Хрвати их дочекају, јако потуку, и одбију од својих граница.

Тако је зло прошао србски народ, с тога, што је био раздељен на многе партаје, што није имао ваљани владалаца, и што су њим управљали људи, који су гледали своје себичне користи, а нису хтели старати се о општем народном и државном добру. Синови разних србских владалаца, гоњени од својих рођака, одлазили су сад у Хрватску, а сад опет у Бугарску и Грчку, па су отуд с војскама упадали у Србију, туђом помоћу збацивали владајуће жупане, да сами презму владу. Тако су давали прилику Грцима и Бугарима, да се уплећу у србске послове, а народу су тим чинили велику штету, бацали земљу у велика зла, и били су узрок, што је Србија дошла до крајње пропасти.

На превелику срећу србског народа наскоро после србске пропасти умре силни бугарски цар Симеун (27. Маја 927.), а после себе остави за бугарског владалца свог сина *Петра*, који није био кадар наставити славна дела свога оца, довршити покоренење Грка, и утврдити силу бугарске државе на више векова.

Велики жупан Часлав.

Од 931—959 год. пос. Христа.

Кад су Бугари опленили Србију, и из ње извели силно робље, повели су са собом и Часлава, који је у њиховом стану био, кад су они полазили на Србију. Часлав беше принуђен чинити се свему и невешт, шта су Бугари радили, јер да је друкчије радио, лако је могао платити главом.

Србија је била пуста и без свог владоца пуних 7 година (924—931.). Наскоро после симеунове смрти, Часлав са своја четири друга (који су, по свој прилици, били заробљени србски жупани), кришом од Бугара побегне у Србију, где нађе врло мало људи, који су се крили по шумама и ранили ловом. Часлав живо почне настојавати, да у Србију поврати разбегли народ и да подигне упропашћену србску државу. Он разашље на све стране своје људе по Бугарској, Далмацији, Хрватској и Грчкој, и позове Србе, да се врате својим кућама. Мало помало стану се Срби искупљати са свију страна, и Часлав почне мирно владати Србијом. Но или бојећи се да ће га Бугари напасти, или мислећи можда, да без туђе помоћи неће моћи подићи србску државу, пошље своје посланике у Цариград, и заште закриља у грчког цара, који то једва дочека, богато обдари србске посланике, и пошље с њима многе одличне Србе, који су се за бугарске владе доселили били у Цариград.

Тако је Србија опет постала зависна од Грка, ма да је много крви проливено, да се ослободи испод ту-

ђе власти. Тек после смрти грчког цара *Романа Лакапена* ослободе се Срби од грчке власти, али су и после тога опет понекад потпадали под Грке.

Часлав, од Грка закриљиван, управљао је неколико година Србијом мирно. Не зна се управо докле је владао, и како је свршио своју владу.

Примедба. Неки наш стари писац (калуђер Дукљанин) вели, да се Часлав био с Мађарима, и надбио их убивши мађарског војводу *Киша*. Кишова се жена на то разјари, изиште у мађарског владоца војску, удари ноћу изненада на Часлава, победи га, и ухвати са свим његовим рођацима, па повезавши им руке, све их баци у Саву.

Србија без својих владалаца.

Од 959—1010. г. пос. Хр.

После часлављеве смрти остане Србија без свог владоца, и расцепи се још на више области, него што је до то доба била расцепљена. Ни један обласни старешина није слушао другога, али се нико није ни звао владоцем свију србских земаља, него само жупаном и старешином своје области. Тада су Хрватска и Далмација имале своје краљеве, а у Требињу, Раси, Босни, Захумљу и т. д. били су обласни управитељи, независни у својим областима. Између тих многих владалаца били су вођени непрестани ратови, на голему штету народа, јер је тада залуд проливана крв србског народа и трошена народна снага. У те ратове често уплетали су се и Грци, а особито управитељи Драча и драчке области и подрађивали су неслогу у народу и међу србским старешинама и владоцима.

У то се доба највећма оцепила од осталих србских земаља Босна, која се и доцније свагда противила да буде у државној заједници са Србијом. У то, од прилике, време, почели су се и Хрвати сасвим цепати од Срба. Они су били римске вере, па се по наваљивању римских папа већма споје с Римом, особито тиме, што су пристади да се у цркви укине словенски језик и

замени латинским. Наскоро за тим угарски краљ *Калман* овлада Хрватском (1097.) и Угарском, и тако укине негдашњу самосталност хрватском народу и његовом државном животу.

СРБИ ПОД СВОЈИМ КРАЉЕВИМА,

ПРЕ НЕМАЊЕ I.

Од 1010 — 1159. год. пос. Хр.

Краљ Владимир,

Од 1010 — 1015.

После часлављеве смрти 50 година били су у Србији унутрашњи немири, који су слабили народну снагу, и тек у самом почетку 11 века почне се србски народ нешто крепити. Око 1010. год. заузме владу над Зетом, Требињем и неким другим србским земљама *Владимир*, син Петрислава краља далматинскога, а рођак *Прелимиру* (владао је око 970. год.) требињском жупану, који је био Чаславу род.

У то време, кад је србским земљама почео владати краљ Владимир, у Бугарској је био цар *Самуило*, који одмах у почетку владимирове владе удари својском на Србију (око 1011 — 1012 год.). Владимир је био човек кротак и тих, па се нехте упуштати у бој са Самуилом, него се уклони испред њега, и скрије на неком брду (то се брдо звало *Косо*, mons obliquus). Самуило опаше с војском то брдо, а сам ходе, да освои град *Дулицинь*. Владимир, видећи, да се не може спасти, сиђе с брда и преда се Самуилу, који га пошље у оридски предео у место *Пропу* (сад *Преспу*, западно од оридског језера) где га баци у тамницу. Самуило оплени сву Србију, попали многа места, и растера народ на све стране тако, да је земља била опустела, а потом се врати у Бугарску.

Владимир није био дуго у тамници. Самуило је имао крећ *Косару*, која се загледа у млада и красна Влади-

мира, па намоли свог оца, да је уда за њега. Самуило послуша молбе своје кћери, уда је за Владимира, ком поврати Србију, и пусти га, да се у њу врати. Владимир је за тим неко време управљао срећно Србијом.

Утом умре у Бугарској Самуило (1014.), а место њега преузме владу син му *Радомир* (по некима Гаврило, или Роман), који је врло мало владао, јер га по грчком наговору изпотаје убије брат му од стрица *Владислав*, који после почне владати Бугарима. Да се боље утврди на бугарском престолу, намисли убити и Владимира, србског краља, па му пошље посланике, и позове га к себи на договор. Владимир бојећи се преваре, нехте одмах ићи Владиславу, но место њега ходе му жена Косара, коју Владислав лепо дочека, па опет позове Владимира, кунући се, да не мисли о превари. Владимир поверује заклетви, и пође у Бугарску. Владислав нареди људе, да изпотаје, у путу, убију Владимира, али он не падне у те замке, дође срећно у *Преспу*, и ходе у цркву, да се помоли Богу. Кад дозна Владислав, да је Владимир дошао у Преспу, разјари се, пошље своје оружане људе у цркву, да Владимира ува-те и убију. Владимир би убијен пред црквеним вратима (1015. 22. Маја).

Примедба. Народ у оридском пределу поштује Владимира као божијег угодника. Косара владиминова жена, по смрти свога мужа, покалуђери се.

Владислав бугарски цар.

Од 1015 — 1017.

Србија је са смрћу владимировом опет била без свог владоца. Чим Владимир погине, Владислав скупи војску, и упадне у Србију, где не наиђе ни на какав одпор, јер је народ био без главе. Владислав прође са својом војском сву земљу унакрст, и обседне град *Драч*. Док је трајала та обсада, усни се један пут Владиславу, да га гони сенка св. Владимира, ког је он

убио, па стане у свом шатору викати, искати помоћи, и беснити, тако, да на скоро од гриже савести свисне. Због његове смрти поплаши се бугарска војска, прекине обсаду Драча, и врене се из Србије у Бугарску (1017.).

Грци заузимају србске земље.

Србске су земље биле тада у великим неприликама. Неимајући своје главе постану плен грабљивих суседа. Грчки цар Василије, сазнавши, шта се догодило у Србији и у Бугарској, скупи војску, уђе у Бугарску и Србију, поруши многе градове, и овлада обема земљама (1019.). Тако Србија опет дође по грчку власт, од које се тешком муком и многим крвљу пређе ослободила била. Србија је тада била под Грцима 20 година (до 1040. год.).

Краљ Воислав (Доброслав.)

Од 1040—1065.

Краљ Владимир није имао порода, па су зато и могли Грци онако лако овладати србским земљама; но имао је брата *Драгомира*, коме је жена, кћи великог жупана рашког *Љутомира* родила посмрче *Воислава* (Доброслава око 1016. год.), који одрастивши, ожени се унуком бугарског цара Самуила, и почне се спремати, да отме од Грка србске и бугарске земље. Он се најпре претварао, да је пријатељ Грцима, али се једном договори с народом, па све Грке у Србији поубија за један дан, и предузме владати србским земљама (1040).

Одмах прве године воислављеве владе пошље драчки управитељ на лађама силно благо (440 ока злата), грчком цару у Солун. Морска бура дотера те лађе србској обали, а Воислав лађе освои и злато задржи за себе. Грчки цар заиште од Воислава злато и лађе, претећи му, да ће га иначе напасти с војском; но Воислав није хтео послушати грчког цара, и отуда се роди крвав рат између Срба и Грка. Воислав скупи своју војску и напусти одупрети се Грцима, који су допрли били до са-

ме Зете. Грка је било врло много, па се зато Воислав нехте ни упустити с њима јавно у борбу, него их изненада нападне и разбије. Расути Грци бежали су на врат на нос из србских земаља, но у том бежању наиђу на другу србску војску, коју су имали воислављеви синови. Тада изгину многи Грци, па и сам грчки војвода једва жив утекне. Воислав се тада утврди на престолу и рашири своју државу.

Грчки цар (Константин Мономах 1042—1054.) разумевши, да је Воислав победио грчку војску, врло се разљути, и намисли осветити се Воиславу. Он намисли најпре да заметне неслогу међу самим Србима, па зато многим новцима подкупи, и обрицањима наведе жупана рашког, бана босанског, и кнеза хумског, да ударе на Воислава, а уједно заповеди и свом војводи Михаилу, да од Драча удари на Србију. Михаило скупил велику војску од 70.000 Грка, и уђе у Србију. Воислав сабере, што је имао војске, па видећи, да се неће моћи на отвореном пољу борити с Грцима, заметне траг, и повуче се у брегове, а Михаило пође с великом својом војском за њим назорце. Пут је био узан тако, да су упоред једва два коњаника могла ићи. Воислав разреди своју војску по врховима планина, засече теснаце, да се не могу Грци натраг вратити, па онда са свију страна са свом својом силом удари на њих, а трубачи су једнако трубили и војници у глас викали, да су Грци мислили, да је србска војска врло велика. Срби су с планинских висина бацали на Грке стене и стреле, а многе су и мачевима исекли. Грци видећи се у чуду, нагну бегати, а Срби их узастопце гонити, те тако многе побијају. Сами Грци веле, да је тада 40000 Грка, и 7 војвода пало од србске руке; а остали са својим главним војводом Михаилом једва живи уткне (1043.). Кад су виделе србске старешине, што су уз Грке хтели да се дигну на Воислава, како су прошли Грци, распусте

своје војске, и поврате се својим кућама, не учинивши Воиславу никаква зла.

Воислављева славна победа над Грцима наново је оснажила србски народ. Воислав је знатан србски владалац. Он је својом мудрошћу и храброшћу изнова подигао србску државу, ослободио је грчке власти, спасао је од грчких нападања, и далеко је распространио. Владао је србским народом 25 година, а после себе оставио је синове: *Гоислава, Предимира, Михаила, Саганаца* и *Радослава*.

Краљица Неда, и њени синови.

По војслављевој смрти његови синови разделе између себе све земље, које су им од оца остале, али признаду над собом врховну власт своје матере *Неде*. Наскоро за тим разболи се *Гоислав*, а неки његови поданици дигну се на њега и убију га на постељи, а с њим убију и његова брата *Предимира*, па поставе себи за владоца неког *Доманека*. *Михаило, Саганац* и *Радослав* дознавши за то, скупе војску, уђу у Требиње, поватају убилце, и поубијају, а *Доманек* побегне. Браћа се после тога врате у своје земље, а и *Доманек* се поврати у Требиње. *Саганац* и *Михаило* пристану, да сам *Радослав* протера *Доманека*, па да себи задржи неки део Зете и област требињску. *Радослав* скупив војску, уђе у Требиње, победи *Доманека*, заузме од своје браће уступљене му земље, и освоји хумски предео. —

Краљ Михаило.

Од 1042—1079.

Воислављева удовица *Неда* није дуго владала, а после њене смрти преузме владу над србским земљама њен син *Михаило*, који се подругипут ожени неком рођаком грчког цара, с ким је утврдио мир. *Михаило* је имао много синова, па зато одузме од свог брата *Радослава* део Зете, који му је пре тога био уступио. Ста-

рајући се о напретку свог народа, утврдио је мир у својој земљи, тражио је на страни пријатеље, и у љубави је живео с римским папом. За његове владе дигну се Бугари на Грке, и заишту у њега помоћи. Михаило радо пристане на то, скупи нешто војске, па је са својим сином *Бодином* пошље у Бугарску. Бугари побију све Грке у својој земљи, и на граници весело дочекају Бодина, приме га за свог цара, и назову га *Петром* (1072.).

То је био узрок, што се приметно рат између Бугара и Грка. Грчки војвода *Дамјан* (управљао је Скопљем) скупи војску, и пође на Бугаре. Бодин (Петар) скупи Бугаре, сукоби се с Дамјаном и надбије га (1073.).

Кад дозна за то грчки цар, скупи војску, и пође на Бодина, који се и сам спреми за рат, па своју војску раздели на двоје. Грци продру у Бугарску, разбију прву бугарску војску, сукобе се после с Бодином, победе га, заробе, и затворе у Антиохији; а Бугарску опет подчине својој власти (1075.). Михаило је дуго (35 год.) владао србским народом; осим Бодина преживео је све своје синове, који су већином у бојевима с Грцима изгинули, а умр'о је око 1078.

Краљ Радослав.

Од 1065—1080.

По михаилововој смрти предузме владати над Србима михаилов брат *Радослав*, који је још од смрти свог оца *Доброслава* (Воислава) био уз Михаила србски владалац. Он се старао да буде у миру с Грцима, благом је подкупио Млечиће, те су му они кришом ослободили тамнице антиохиске његова синовца Бодина, коме даде Будву, да њоме управља. Радослав је био човек тих и стар. С тога Бодин намисли отети му владу над Србијом, дигне на њега војску, и осим Требиња, отме му све земље. Стари писци веле, да је Радослав владао свега 16. година.

Краљ Бодин.

Од 1080—1102.

Чим *Бодин* преузме у своје руке краљевску власт, завојшти на своју браћу од стрица Радослава, и уђе с војском у Зету; но није се с њима пуштао у бој, јер их архиепископ барски *Петар* измири, и зајуне се, да ће живети међу собом у братинској слози и љубави. Бодин освоји за тим Расу, и подели је на две жупаније (око 1081—1083.), на једну даде неком *Марку*, а другу *Вукану*, који је пуних 20 година чинио Грцима свакојаке пакости, отео је од њих многе градове и више их пута с војском надбио. Но после многих бојева измири се с Грцима, и за знак мира, даде грчком цару за таоце своје синовце: *Уресу* (јамачно Уроша), *Стефана* и *Вукана*, и 20 одличних својих људи (1101.). Бодин овлада и Босном, и да је неком кнезу *Стефану*, да њоме управља; а освои и град *Драч* (1085.) са свом драчком облашћу, и задржао је у својој власти, док се год није измирио с грчким царем, коме је тада Драч и освојени предео повратио.

Бодин није се држао заклетве да ће са својом браћом од стрица живети у љубави. Он се одмах у почетку своје влде (1081.) ожени с *Јакинтом*, која је била кћи грчког војводе *Аргирше*, и с којом роди четири сина (Михаила, Ђорђа, Аргирцу и Тому). Јакинта се побои, да после бодинове смрти његова браћа од стрица не преотму владу њеним синовима, па зато стане наговарати свог мужа, да повата своју браћу, и да их затвори, да му не буду опасни. Бодин нехте изпрва слушати Јакинту, али најпосле немогући се противити њеним молбама, повата своју браћу од стрица: *Градислава*, *Бранислава* и његова сина *Предњу* (Берињу) и баци их у тамницу. Кад то дознаду остала бодинова браћа од стрица, и други рођаци, скупе нешто оружаных људи (400), и ходу у Дубровник, где се затворе.

Бодин заиште од Дубровчана своје рођаке, но кад их они нехтеше издати, завојшти на њих. У том рату погине неки љубимац (Косара) краљице Јакинте, којој то тако јако буде жао, да наговори Бодина, те јавно пред зидинама Дубровника погуби неке своје затворене рођаке.

Утом се и Дубровчани почну договарати, да се предаду Бодину; што кад дознаду заоставши у животу његови рођаци, седну на лађу и ходу у Цариград. Бодин за тим узме Дубровник (около 1100.).

Бодин је био знатан србски владалац. Он је својој држави присајединио разне србске области, храбро се борио с Грцима, којима је чинио многе пакости, оснажио је србску државу, па ма да је на сиду заузео србски престо, достојно је седео на њему. Штета, што је своје лепо име окаљао најпре неблагодарношћу према свом стрицу Радославу, а после тим, што је погубио и гонио своје рођаке. То је био узрок многим немирима у земљи.

Краљ Доброслав.

1102.

Борбе за краљевску власт у Србији.

После бодинове смрти хтео је преузети владу над србским земљама *Михаило*, његов син, који је још за очина живота, с оцем заједно, управљао србским народом. Но народ, с неваљадства матере му Јакинте, нехтеде га нипошто за свог краља, него избере себи за краља његовог брата *Доброслава*, који је такође врло кратко време владао србским народом. Грчки цар, дознавши да је Бодин умр'о, пошље у Драч браћу и синове *Бранислава*, ког је Бодин, по наговору јакинтином, погубио. Доброслав је био човек немилоствив, па га за то народ омрзне. *Кочапар*, брат погубљеног Бранислава и Градислава, скупи нешто војске, уђе у Расу, те се договори са жупаном рашким *Вуканом*, и заједнички ударе на Доброслава, побију му вој-

ску, увате га и пошљу у Расу у затвор, заузму после Зету, и оплене неки део Далмације. Вукан се врати у Расу, а Кочапар остане у Зети. Но одмах се за тим они сваде. Кочапар ходе у Босну, ожени се ћерком босанског бана *Стефана*, и погине у боју. Тада Срби изберу себи за краља, *Владимира*, унука славног свог краља Михаила (од сина Владимира).

Краљ Владимир.

1102—1114.

Владимир је био добар човек, па као што је одрастао у немирима, омрзне на распре, скупи око себе своју браћу и остале рођаке, ожени се вукановом ћерком и почне владати мирно. *Вукан* (рашки жупан), желећи обрадовати свог зета, пусти из тамнице краља *Доброслава*, владимирова стрица. Али се Владимир уплаши од њега, и баци га у тамницу. Јакинта, бодинова удовица, живела је тада у Котору. Она потплати људе, који Владимира отрују, а уједно нареди, те се и Доброславу ископају очи. Владимир је владао свега 12 година.

Краљ Борђе.

1114—1143.

По владимировој смрти преузме владати србским земљама *Борђе*, бодинов и јакинтин син (1114.), који је још за владимирова живота дошао с матером из Котора у Скадар, желећи ту дочекати владимирову смрт. Одмах у почетку своје владе хтео је погубити све своје рођаке, који би му кадгод могли бити опасни, али увати само *Грубешу* бранисављева сина, и затвори га у скадарску тамницу, а остали сви побегну у Драч.

Краљ Борђе није у први мах владао, јер га Грци победе, и натерају да уступи владу *Грубешу*, који је до тада био затворен у Скадру. Борђе је после опет задобио владу над србским земљама, победивши Гру-

бешу, који је у боју погинуо; али после више година дигне се на њега грубешин брат *Градиња*, немањин отац, и помаган грчком војском, потајно се из Драча упути у србске земље, и победи Борђа, који се склони у град *Оболон* (Авлон), где га Градиња са својом војском опколи, град освоји, и њега увати, па пошље оклована у Цариград, где у затвору и умре.

Немири у србским земљама,

до Немање, или до 1159.

Србске су земље одавно биле у врло незгодном стању, а све са зле управе својих владалаца, и са себичности оних људи, који су у рукама имали власт. Што су се различни рођаци владалачке породице отимали за краљевску власт, то је заплело србски народ у дуге ратове, у којима је узалуд проливана крв. Па као што су ти рођаци често потраживали грчку помоћ, и њоме отимали србске земље; давали су тиме Грцима прилику, да се уплећу у србске послове, а на голему штету србској држави. Србски је народ већ одавно био разделен на многе омање области и господаре, а сваки је господар самостално управљао својом земљом. То је био поглавити узрок многим унутрашњим ратовима, који су умањавали народну моћ, те је србска држава за све то време била слаба и незнатна. Неки су од обласних господара добро управљали својим областима, и бранили их од Грка и других нападача; а други, иштући од Грка помоћи, били су приморани слушати грчке заповести.

У том за србски народ незгодном времену ово су биле србске старешине: *Градиња* (код Грка Бахин), који је од краља Борђа освоио престо, и дуже време био у љубави с Грцима, ал пред своју смрт љуто се с њима завадио, и више пута борио, тражећи, да добије према њима самосталност. *Радослав* (Примислав) градињин син, који је по вољи грчког цара Манојла дошао

на престо, који је после морао предати свом рођаку, *Белушу*, иза ког дође на престо млађи му брат *Деса*. Ова обоица били су синови *Уроша* рашког жупана, чија је кћи *Јелена* била удата за угарског краља *Белу слепог*. Деса се није одржао дуго на престолу, јер замери се грчком цару *Манојлу*, који га увати и пошље у Цариград (око 1162.). Утом се појави у србском народу најмлађи син градињин *Немања*, који преузевши владу над србским народом поведе га лепшој и светлијој будућности. С Немањом србска историја постаје јаснија.

Д О Д А Т А К.

Нешто о религиозном и књижевном животу србског народа у овом периоду.

Религиозни живот Срба кад се покрстише.

Напред је казано, да су Срби били незнабожци, кад су се доселили у земље негдашњег грчког царства. Неки се Срби одмах после досељења покрстише, али су многи остали у својој старој незнабожачкој вери још дуго времена. Хришћанска се наука није могла одмах утврдити међу Србима, особито за то, што су били у непрестаним ратовима међу собом, и са околним народима, а особито с Бугарима и Грцима. Осим тога око Срба било је народа, који још нису били хришћани, те је и то такође јако сметало, де се хришћанска наука код Срба не утемељи. С тога су од хришћанске вере почели одустајати и они Срби, који су се у први мах крстили били. Друга половина 9. века врло је знатна за религиозни живот многих словенских народа, а особито за Бугаре и Србе. Бугарски владалац *Борис*, поучаван хришћанској науци од св. *Методија*, свечано се остави незнабожачке вере, и крштен од св. *Јосифа*, цариградског патријарха (око 864.), добије на крштењу име *Михаило*, заповеди своме народу, да се такође крсти. У то доба је владао у Србији велики жупан

Властимир, који је ослободио србске земље испод грчке власти. После тога, кад је грчки цар *Василије* победио Сарацене (Арапе 868.), који су из Африке ударили на Далмацију, Хрвати и Срби, желећи задобити пријатељство грчког цара, замоде Василија, да им пошље свештенике, који ће их крстити, и у хришћанству утврдити све, који су до то доба некрштени били, или хришћанску науку заборавили. До то су доба долазили обично са запада Србима и Хрватима свештеници, и учили их науци христовој; а том приликом пошље цар Василије свештенике из Цариграда, који Србе крсте, и утврде у хришћанству (около 870.). Од то су доба Срби били верни синови христове цркве, нису одступали од хришћанске науке; па ма да су задржали неке прастаре обичаје из незнабожачких времена, нису се никад повраћали у незнабоштво.

Срби хришћани деле се на источну и западну цркву.

И ако је хришћанство овладало код Срба и Хрвата, они опет за то нису остали у религиозном јединству. Хрвати и далматинске вароши, од почетка 10. века усвоивши у цркви латински језик и латинске обреде, напустише свој матерњи језик, и тешње се сјединише с Римом, те се тиме одвојише од Срба и Бугара, који су се у цркви служили словенским језиком, и придржавали обреда источне цркве. За Хрватима пођоше и неки Срби, па се тим одвоише од своје остале браће. У први се мах није чинило, да је велика разлика, која је тако постала међу поменутиим словенским народима, а кад се у половини 11. века Рим сасвим одцепи од источне цркве, подигла је у вери између Срба источне и римске цркве, велику стену, која им је много сметала у развиту њихових умних и физичких сила, учинивши од једнокрвне браће узајамне жестоке непријатеље. Осим тога почеле су се у том периоду међу Србима и Бугарима распростирати и разне

лажне науке (јереси) о вери христовој, и те лажне науке још већма разјединиле су србски народ, који је и без тога био политички раздељен на више области.

Образованост србског народа, и почетак књижевном србском животу.

Распростирање хришћанства потпомогло је развитак србске образованости, која се са хришћанством подједнако међу Србима распростирала и крепила. Срби су често имали посла с Цариградом, па су тако имали прилике, да се од изображених Грка науче наукама, вештинама и занатима. Многи синови и рођаци србских владалаца, задржавајући се дуже време међу Грцима, изображавали су се, па дошавши у своје отачаство старали се, да се у србском народу развије и распротрани образованост. У том периоду сазидали су србски владоци многе цркве, србски је народ подигао многе вароши и градове, имао је своје архијереје, и многе врло одличне војводе, који су се у вештини ратовања мерили са самим Грцима.

На послетку у овом се периоду почиње и сам књижевни живот србског народа. Стари Словени нису имали својих слова, него су цртама и зарезима (резотине, руне) бележили оно, што су хтели сачувати у спомену дуже време. Кад су се покрстили, почели су преводити црквене књиге на свој језик. У то доба код Срба и код других јужних Словена била су двојака слова, која су они при писању употребљавали. Једна је слова у другој половини деветог века (862.) саставио св. Кирил, словенски апостол, а друга, која се зову глаголска, и јамачно још од пређе била позната Словенима. Кириловским служили су се Руси, Бугари и Срби, који су били одани источној цркви; а глаголским словима служили су се особито Срби, који су пристали уз римску цркву. Доцније су Срби западне цркве и Хрвати почели своје црквене и друге књиге писати латинским словима.

ДРУГИ ПЕРИОД

ИСТОРИЈЕ СРБСКОГ НАРОДА.

СРБИ ПОД ВЛАДАОЦИМА ОД НЕМАЊИНЕ ПОРОДИЦЕ.

Карактер другог периода.

Историја србског народа у другом периоду много је различна од историје у првом периоду. Србски народ у овом периоду, добивши ваљане владатоце од немањине породице, почео је мало помало сазнавати своје силе, долазио до свести, развио највећма своју снагу, основао велику, самосталну државу, и заузео је знатно место међу европским државама. Већина србских области, које су до тада под својим старешинама биле, као независне, саставиле су се у једну државу. Србски је народ у овом периоду био доста јак, да се сам одупре сваком спољашњем непријатељском нападању, а било је време, кад је и другима помагао, и кад је својом силом застрашавао немирне суседе, и освајао њихове земље, и тако се снажним осећао, да се уздао освојити горди Цариград. Србска је држава истом у овом периоду добила своје пуно и право значење, и србски је народ тежио, да оснује себи лепшу будућност. Србски владатоци радили су, као самостални поглавари свог независног народа, свакад обзирући се на корист своје државе. Други период представља нам најјасније прошли живот србског народа. У овом је периоду србски народ развио све своје добре и зле стране, добродете-

ли и пороке, — и показао је, шта може учинити, кад се њиме мудро управља. У овом другом периоду има много науке за сваког Србина, и особито за србске државнике, који управљају народом и народним делима; јер је у овом периоду најјасније доказана истина, да и омањи народ, добро и мудро управљан, волећи себе и слогу, може учинити велика и славна дела; а да пропада, чим њиме овлада завист и неслога; чим у њега не стане родољубља, и чим дође под злу управу људи, који су саможиви, који се старају за своје приватне користи, немарећи нимало за обште добро и напредак.

Други период историје србског народа разликује се од првог и што се тиче простора оних земаља, које су стајале под влашћу србских владалаца. У први мах, кад су се Срби настанили између Хрвата и Бугара, заузели су простране земље од Јадранског Мора до Тимока. Али у прво време по сеоби притиснуше Бугари сву земљу подунавску, и раширише своју власт до саме Колубаре. Босна је у свом првом периоду била незнатна, а највећу је снагу развијао србски народ у *Ра-си*, *Захумљу* и *Далмацији*. У другом се периоду почела србска држава ширити на север, југ и исток; и за кратко су време под србску власт потпале све земље, у којима је живео србски народ; а мало доцније заузеше србски владоци и оне земље, које пре тога нису потпадале под србску власт, и које су они силом освојили од грчког царства. Све ово показује, да је историја србског народа у другом периоду врло знатна и занимљива.

СРБИ ПОД ВЛАДОЦИМА ОД НЕМАЊИНЕ ПОРОДИЦЕ.

Стефан Немања, велики жупан.

1159—1195.

У почетку, па и у целој првој половини 12. века били су у србским земљама многи немири. Са тих немира коде *Градиња*, немањин отац, у *Дукљу*, где му се у месту *Рибници*, више *Подгорице*, а близу старог града *Дукље* роди 1114. год. најмлађи син *Стефан Немања*.

Градиња, победивши краља *Ђорђа*, владао је 11 година. Он је имао више синова. Најстарији му је био *Радослав*, који се прозвао краљем, а најмлађи *Немања*, који је од очиних земаља добио под своју управу источне крајеве србских земаља, а поименце: *Топлицу*, *Ибар*, *Расину* и околне земље.

Наскоро се по градињиној смрти роди неслога међу браћом. Немања, управљајући земљама, које му припадоше, поче одмах зидати цркве и манастире. То би неправдо његовој браћи, па за то усташе на њега, ухватише га и затворише. Но Немања се ослободи затвора, добије у грчком цару *Манојлу* великог пријатеља, дигне војску на своју браћу, и победи их, па као велики жупан почне владати (од 1159. год.) србским земљама. Браћа му се разбегну по страним земљама и дигну на њега нову војску; но Немања их по-други пут победи, и тада му се један брат удави. Немања се утврди у власти, па је од то доба самостално управљао србским народом.

Немања је био одређен промислом божијим, да у једно састави све србске земље, па тиме увећа снагу србском народу. Он је добро живео с грчким царем *Манојлом*, који му је поклатио *Дубочину*. Немања је био кротак, побожан, научен, одарен великим духом и постојаном вољом, те је тако имао сва својства, која су нужна, да се сврше велики послови. Народ је

Немању волно и био му одан, а то је био најтврђи основ, на ком се развила сва немањина снага.

Кад се Немања утврди у власти над србским земљама, удари на неке пределе, који су тада били под Хрватском, и освоји их заједно с градом *Котором*. Грцима то није било право, па су попреко гледали на Немању, али му не учинише ништа. Наскоро за тим уђе Немања с војском у *Босну*, па и њом овлада, ма да је од неког времена она стајала под врховном управом угарских краљева.

Док је био у животу цар *Манојло*, Немања је живео на миру с Грцима. Но кад Манојло умре (1180.), Немања намисли заузети од Грка земље, где је живео србски народ. Он се удружи с угарским краљем (Белом III.) и удари на грчке земље. Угарском краљу умре тада жена, и он се врати у своју земљу, а Немања настави рат с Грцима, сруши им град *Средац* (Софију) и заузме нишку и призренску област и више градова. Наскоро за тим удари и с друге стране на Грке, отме од њих Далмацију и Дукљу, освои и разори многе градове (Скадар, Бар, и друге) па уништивши грчку власт над тим странама, утврди у њима сам себе. Немања после тог још једном војевао је с Грцима (1191.), па је и тада задржао све земље, које је пре тога од њих отео био.

У то доба покренуше се многи хришћански народи, да од Турака отму света места, где је некада Христос Спаситељ живео, чуда чинио и страдао. Баш за немањине владе подигао се био с војском немачки цар *Фридрих I.* (1188.) и упутио се Дунавом преко Цариграда у Азију, да удари на Турке. Стефан Немања, дознавши за царев долазак, спреми много ране и богате дарове, дочека цара код Оршаве, преда му за војску рану, а њему богате дарове и силне новце. Фридриху је то било врло мило, па зато допусти Немањи, да се може звати краљ. Немања се није хтео тако звати, јер му је

главна мисао била, да утврди своју државу, коју је тешком муком створио; па је с тога и тражио на све стране пријатеље.

Примедба. На западу је тада био обичај, по ком се онај само сматрао као самосталан краљ, ког је за краља признао немачки цар и римски папа; па је зато знатно, што је Фридрих допустио, да се Немања зове краљ.

Кад је Немања расцецљенс србске области споио у једну државу, и њу довољно утврдио, намисли одрећи се државне управе, и по примеру свог најмлађег сина Саве, одати се Богу на службу. На Благовест 1195. г. сазове он к себи многе најодличније Србе, пред њима се остави државне управе, свог млађег сина *Вука* назове великим кнезом, и даде му, да управља Зетом, али му уједно заповеди, да слуша свог старијег брата *Стефана*, коме преда у руке владу над свом србском државом, називајући га, као што се и сам звао, великим жупаном. Посаветује после своје синове, да у миру и љубави живе, и да испуњавају заповести божије, опрости се са искупљеним народом, па замоли свог архијереја, да га постриже (закалуђери), који то и учини, и даде му име *Симеон*. У исто се доба закалуђери и његова жена *Ана*, кћи босанског бана *Бориса*, и назове се, *Анастасија*. Немања се неко време забави у манастиру *Студеници*, који је сам зидао, а после отиде у Св. Гору, где је од дуже времена, као калуђер, живео његов најмлађи син Сава. У Св. Гори сазида Немања, помаган од својих синова, манастир *Хиландар*, у који његов син Сава скупи много калуђера, и напише им правила, по којима ће живети. Немања је живео свега 87. година, а умрљо је 13. Фебруара 1200. г. Света православна црква признала га је за божијег угодника под именом св. *Симеона мироточивог*, и чини му спомен 13. Фебруара.

Немања је врло знатан србски владалац. Он је у једно саставио србске земље, које су пре биле раскомадане на више старешина, и својим делима показао

је србским владоцима правац, ког им се ваља придржавати, па да своју државу сачувају и рашире, своју владу утврде и оснаже, и свој народ доведу да буде знатан и славан.

Осим великих заслуга, које Немања има за државни живот србског народа, он је врло знатан и за србски религиозни живот. Он је у Србији подигао многе цркве и манастире, од којих манастир *Студеница* и данас проповеда славу његову и србског народа, и утврдио је православну веру у србском народу, утаманивши аријеву јерес, која се почела међу србском властелом јако распростирати. Он се и о изображењу свог народа старао, и у томе је предњачио свима својим држављанима, одгајивши своју децу. Једном речју, Немања се свим силама трудио, да учини, да буде србски народ срећан и славан.

Стефан Неманић, велики жупан.

1195—1222.

Чим се Немања одрече србског престола, и као калуђер отиде у Студеницу, његови синови *Стефан* и *Вук*, слушајући очине заповести, преузму владати земљама, које од оца добише. Вук, управљајући *Зетом* и *Хумом*, није се ништа противио свом старијем брату Стефану, него је лепо с њим живео, поштујући га, и слушајући, као свог старијега. Стефан је тада на миру владао србским земљама, помажући свога оца и брата Саву, кад су они почели у Св. Гори зидати манастир Хиландар.

Но тек што је умр'о Немања, заподене се непријатељство између два рођена брата. Вук се још за живота свога оца договарао с римским папом (1196—1198.), чијом је помоћу мислио начинити се независни господар, па преузети владу над свим србским земљама. По смрти свога оца Немање, обећа римском папи, да ће примити римску веру, ако му даде краљевску круну.

Кад то разуме брат му Стефан, и сам заиште у папе краљевску круну. Но Вук се набрзо удружи с угарским краљем *Иром*, чији је брат *Андрија* био бан Хрватске и северне Далмације, и с удруженим војскама уђу сва тројица у стефанове земље (около 1201—1201.), које на брзо притисну својом силом. Угарски краљ допре до Ниша, преда управу над освојеним земљама Вуку, а сам се први од угарских краљева назове: краљ од Србије. Од то доба сви угарски краљеви звали су се: краљеви од Србије. Вук преузме врховну власт над србским земљама; па се и сам назове србски краљ. Наскоро за тим настану у Угарској немири, и док су они трајали, измире се у Србији браћа Вук и Стефан. Вук поврати старијем брату све отете му земље и призна над собом његову власт. Да се међу њима утврди љубав и пријатељство, замоде свог најмлађег брата Саву, да дође из Св. Горе у Србију, и да са собом понесе св. мошти њиховог отца Немање. Сава послуша, што су га браћа молила, крене се у Србију, и донесавши собом св. мошти свог оца Симеона мироточивог, и оставивши их у манастиру Студеници, утврди међу Стефаном и Вуком братску љубав и пријатељство.

Што се измирише у Србији браћа, те се тако поврати мир у земљи, то није било по вољи угарскоме краљу Андрији, који намисли дићи војску на Стефана. Он се удружи с царем *Хенриком*, који је Цариградом владао, и крене се на Србију. Но тада не дође до боја између завађених страна. Стефан пошље свог брата Саву краљу Андрији, који одмах пристане на мир са Стефаном, дозове га к себи, и угости га, па после један другог царски обдаре и растану се у пријатељству. Утом и хенрикова војска допре до Ниша. Стефан јој пресече пут, али на молбу краља Андрије, пропусти је, да се на миру врати.

Осим ових ратова имао је Стефан двапут рат с Бугарима, и са Михаилом, драчким кнезом, па је и у њи-

ма био срећан, освојивши од Бугара неке земље, и придруживши их својој држави.

После тих ратова био је у србским земљама мир. Стефанова је влада била утврђена, и он се поче старати, да својој држави прибави већу важност и да га и странски владоци признаду за самосталног владоца. Он се 1217. ожени кћером млетачког дужда *Андрије Дандола*, па заиште у римског папе краљевску круну. Св. Сава брат му није био тада у Србији, а кад дозна, шта је урадио Стефан, похита у своје отачаство. Папа је већ наредио био, да се крунише Стефан, али га св. Сава у томе претече, јер он сам, као србски архијепископ, у договору с грчким царем, и с благословом цариградског патријарха, венча Стефана краљевском круном 1222. г. Од то доба поче се он звати: *Стефан првовенчани краљ*.

Стефан, првовенчани краљ.

1222 — 1228.

Што је св. Сава венчао свог брата Стефана краљевском круном, с тога се умало није распадио крвав рат између Срба и Угарске. Краљ угарски дигне војску на Стефана, али се њина размирица сврши на миру без крви. После тога владао је Стефан само још неколико година на миру. Он са својим сином *Радославом* и св. Савом сазида манастир Жичу, обдари га богато многим селима, и нареди, да се у њему постављају србски краљеви и архијепископи, а и њега је св. Сава онде крунисао.

Влада Стефана првовенчаног знатна је како за србски државни живот, тако и за србску цркву. Што се Стефан венчао за србског краља, тиме је добио престо србски владалаца нову славу и светлост. За цркву је врло важно то, што је св. Сава постао србски архијепископ, и што је он поделио сву црквену управу на 12 епархија. Стефан је снажно помагао свог брата Са-

ву у подизању епископских столица и утврђавању православне вере у Србији. Пре него ће умрети, Стефан се покалуђери, а умрѐо је 1228. С његових добрих дела и заслуга у црквеним пословима, поштује га св. црква за божијег угодника.

Примедба. Живот св. Саве, и почетак другог периода историје србског народа, врло је знатан несамо за државни, него и за религиозни живот србског народа. Као што је Немања основао јединство у србском државном животу; тако му је син св. Сава установио србску јерархију.

Сава је био најмлађи син у свога оца Немање, и звао се *Растко*. Он се родио баш онда, кад је Немања овладао Босном; дакле 1169. Растко је од детињства био благ и смиран, и у раним годинама размишљавао је више о будућем, него ли о земаљском животу. Гледајући како му се отац стара, да се у Србији подигну цркве и манастири, и да се међу Србима утврди православна вера, Растко је у младићским годинама добио вољу, да се посвети служби божијој, и да постане помоћник своје оцу у његовим великим делима.

Једном дођу Немањи неки калуђери из Св. Горе, да просе у њега милостињу за своје манастире. Међу калуђерима био је и неки старац, родом Рус. Растку је тада било 16 година. Он се са старцем калуђером упусти у разговор, и тада чује како скромно живе светогорски калуђери. Растку се врло допадне такав тихи живот, па науми оставити дворе свога оца и отићи у Св. Гору, да се покалуђери. Договори се са старцем калуђером, да га поведе са собом. Кад је дошло време, да калуђери полазе у Св. Гору, Растко се измоли у оца, да може отићи у лов. То му се допусти, а он се отимице удали од свога ловачког друштва, састан с калуђерима, и ходе с њима у Св. Гору. Отац и мати плакали су за своим сином, кад им донесоше глас, да га је у шуми нестало; и Немања разашље људе на све стране, да га траже. Немањини људи дођу чак у Св. Гору, и обрадују се кад ту нађу Растка. Они остану у манастиру, да преноће, па сутра дан одмах да се с њиме врате ожалашћеним родитељима. Но Растко се нехте вратити у Србију. Кад сване, он већ беше калуђер *Сава*; покаже се у калуђерској одећи људма, који дођоше по њега, и по њима пошље оцу своје пређашње светске хаљине и острижену косу. Од то доба (од 1186.) Сава је ревносно служио Богу и светој цркви.

Сава се у Св. Гори све више и више одавао пустињичком животу. Његови родитељи, дознавши да им се покалуђерио најмлађи син, плакали су најпре; а после неколико година и сами се оставе земаљских весеља, па се покалуђере (1195.). Немања се забави неко време у Студеници, а после ходе у Св. Гору своје сину Сави.

Бавећи се у Св. Гори, науи Немања, да сазида србски манастир. Нашавши удео место, пошље свог сина Саву у Цариград (1196.), да изиште у цара допуштење, да може зидати манастир. Грчки је цар (Исак Ангел) био Немањи пријатељ, па зато радо допусти да зида манастир. Тако се у Св. Гори ревношћу [немањином, и његових синова, подиже србска лавра-манастир *Хиландар*.

Немања на самрти препоручи своје сину Сави, да се стара о подигнутом манастиру; и Сава са свом ревношћу намисли испунити очин аманет. Он отиде у Цариград (1202.) и јави цару, да је манастир са свим готов, врати се натраг у Св. Гору, скупи око себе доста калуђера, и напише правила, по којима им треба у Хиландару живети. Та правила написана руком св. Саве, и данас се чувају у манастиру Хиландару.

Сава неколико година проведе у Св. Гори после очине смрти, а утом се у Србији случише многи догађаји. Браћа Стефан и Вук заваде се. Вук с угарском помоћу заузме многе стефанове земље, и преузме њима владати; али се опет наскоро браћа и мире, и замоле Саву да дође у Србију и донесе мошти њихова родитеља Немање, и тиме да утврди међу њима пријатељство. Сава их послуша, и свете мошти св. Симеона мироточивог буду свечано донете у Србију, и остављене у манастиру Студеници, где се Сава прими игуманства.

Сава се задржи у Србији неколико година, и за то време са свим помири браћу, и одврати од рата угарскога краља, који се дигао био на Стефана. После неколикогодишњег бављења у Србији, св. Сава опет ходе у Св. Гору (1215.), где се такође задржао неколико година. Тада су Цариградом владали Латини, и у Цариграду био латински патријарх, који хтеде да задобије власт над Србијом. Св. Сава ходе у Никеју, гда је тада била столица грчког цара и патријарха, ту сврши неке манастирске послове, а уједно каже грчком цару и патријарху, како је врло нужно, да Србија добије свога архијепскопа, и своју независну црквену управу, да се може бранити против намера римских папа. Грчки цар Тодор Ласкар и патријарх *Герман*, пристану одмах на савине предлоге, па га намоле, да се он сам прими тога терета. Сава се томе најпре одупре, а после на то пристане, и тако је 1221. г. био посвећен за *првог србског архијепскопа*.

Кад се Сава врати у Србију, као архијепископ, венча у Жичи свог брата Стефана краљевском круном, подели србске земље на 12 епархија, на постави свакој епархији епископа. Он је утврђивао народ у православној вери, поучавајући га у науци Христа Спаситеља, и старајући се, да искорени неке зле обичаје, који су се у народу затекли још од старих времена.

Кад Сава сврши у Србији најглавније послове, науми походити света места. Тада је већ умрљо био (1228) његов старији брат Стефан, ког је Сава пред саму смрт закалуђерио био, и на краљевском престолу био је његов син *Радослав*, ког је Сава венчао краљевском круном. Сава седне у Далмацији на брод, сретно преплови море, и дође у Јерусалим, походи св. места, па се поврати у Србију. У своје повратку сврне Сава у Nikeју, где тада владаше цар Јован Ватац, који га одлично дочека. Дошав у Србију постара се Сава, да момири завађене синовце *Радослава* и *Владислава*; првога усаветује, те се покалуђери, а остави престо свом млађем брату Владиславу (1234), ког Сава такође венча на краљевски престо, оженивши га кћером бугарског цара *Асена*.

Сава видевши, да је у Србији повраћен мир, и да је утврђена православна вера, науми оставити се, архијепископске власти, посетити света места, и остало време проживети као пустињик. Он постави место себе за србског архијепископа смернога *Арсенија*, седне у Дукљи на брод, и ходе у св. места, где се забави дуже време, па се после врати. Желећи посетити бугарског цара *Асена*, дође у *Трново*, где га врло лепо дочекају, и ту Сава на Богојављење одслужи свету службу, на неколико дана за тим разболи се, и умре 1237. 14. Јануара.

Саву је признала св. црква за божијег угодника, а србски народ за свог учитеља и просветитеља. Он је основао србску јерархију, подигао у србским земљама епископске столице, утврдио у народу православној веру, искоренио зле народне обичаје, и својим трудом учио и просвећавао себи поверено стадо. Св. Сава је достојни и велики син свог великог оца Немање.

Тело св. Саве било је свечано сарањено у граду Трнову, одкуд га краљ Владислав даде пренети у манастир *Милешево* (1238), где је лежало до 1595. Те пак године свирепи *Синан паша* узео је свето тело светитеља Саве из манастира, и спалио га на *Врачару* пред Београдом.

Краљ Радослав.

1228—1234.

Свети Стефан првовенчани краљ имао је четири сина: *Радослова*, *Владислава*, *Уроша* и *Предислава*. Последњи се угледа на свога стрица св. Саву, остави се светске славе, покалуђери се, па доцније постане србски архијепископ, и назове се Сава II.

После смрти Стефана првовенчаног краља преузме владу над србским земљама његов најстарији син *Радослав*, кога је још за живота очина, св. Сава венчао на краљевство у манастиру Жичи. Он је владао само неколико година, јер властела устану на њега, и он није имао доста снаге, да се одржи на престолу. принуђен бежати из србских земаља, отиде у *Дубровник*, где са Дубровчанима утврди уговор (1234), обећавши им велика права, ако кад опет овлада изгубљеним земљама. Свети Сава, његов стриц, видећи, да Радослав не може више у Србији владати, приволи га, да се покалуђери. Радослав учини, што му је стриц световао, покалуђери се, па наскоро за тим и умре, не оставивши по себи порода.

Краљ Владислав.

1234—1240.

Кад србска властела одустану од Радослава, поста србски краљ његов брат *Владислав*, други син св. првовенчаног краља, па и њега краљевском круном венча св. Сава. Владислав се одмах у почетку своје владе старао, да се измири с Дубровником, с којим је био у завади, с тога, што су Дубровчани примили к себи брата му Радослава. Дубровчани радо пристану на мир, сазнавши, да се Радослав покалуђерио, и обећају, да ће бити Владиславу пријатељи, и да неће помагати неког поморског кнеза *Владимира*, који је са Владиславом био у размирици. Тада уједно обећају Дубров-

чани Владиславу, да ће га у невољи радо к себи примити и склонити од његових непријатеља.

Краљ се Владислав озбиљно почне старати, да му народ буде напредан, и да се уземљи утврди законити ред. Он са стране доведе веште људе, који су умели копати руде, и тиме отвори нове богате изворе за државне приходе; па тако стече знатно име међу србским владоцима.

Краљ је Владислав имао посла с Грцима и Арнаутима, с којима је граничила србска држава. Кад се једном побунише Арнаути, Владислав скупи војску, и умири све, који се побунише. Утом устане на њега драчки војвода *Јован Ангел* (Патров), рођак грчкоме цару, и уђе с војском у србске земље. Владислав му са својим Србима изиђе на сусрет, сукоби се с њиме под *Скадром*, и са свим му побије војску, па и њега самог, с многим грчком господом, зароби и са собом одведе. Кад за то дозна грчки цар, пошље своје посланике Владиславу, молећи га, да му пусти рођака из робства. Владислав учини, што је грчки цар молио, те се тако утврди мир међу Србима и Грцима, и умире се суседне побуњене земље.

Краљ је Владислав владао сам у своје име само неколико година. Он није имао мушке деце, па је јамачно за то још зарана поделио владу са својим млађим братом *Урошем*, који се и назвао, србски краљ, али се и Владислав звао тим именом. Он је сазидао манастир *Милешево*, куда је из Бугарске пренео тело св. Саве (1238).

Краљ Урош.

1240 — 1272.

Одмах у почетку урошева владања загрози њему и србском народу велика опасност. Татари ушавши у Угарску, кад су разбили војску угарског краља (1241),

и приморали га, да бега у Далмацију, поплавише сву Угарску, па прешавши Саву, уђоше и у србске земље. Краљ *Урош* није био доста снажан, да се одупре Татарима, који су имали 500 хиљада војника, него напусти неке крајеве своје државе, а сам се повуче дубље у своје земље. Татари опусте део Србије и Босне (1242), па се отуда нагло врате у своју постојбину. Многе су земље страдале тада од Татара, који су оставили за собом пустош, кудгод су пролазили.

Осим Татара, борио се Урош с различним непријатељима, но све је ратове срећно свршио, не изгубивши у њима ништа. После неких неприлика, утврди с Угарском мир, узевши *Катарину*, кћер угарског краљевића Стефана за жену свом сину Драгутину (пре 1271).

Дуже је трајало урошево непријатељство с Дубровчанима и Бугарима. Дубровчани су од давнашњих времена имали различна права, а особито су могли слободно по србским земљама трговати. Но они незадовољни таким правима, хтели су да себи набаве још веће слободе на штету србске државе. Одмах у почетку урошеве владе, уговоре они с босанским баном *Матијом Нинославом* (1240), да их он у својим земљама чува од сваке напасти, ако се зарате са србским краљем. Дубровчани се на неколико година доцније (1243) обвезаше Урошу, да неће помагати његовим непријатељима, али за то опет уговоре доцније (1249) с босанским баном *Матијем Стефаном*, и хумским великим кнезом *Андријом*, да их они у својим земљама бране од србског краља, ако се с њим зарате. Највећма се спреме Дубровчани на рат с Урошем 1253 год., јер тада уговоре с *Михаилом Асеном* бугарским царем, да заједнички ударе на Србију, али још исте године измире се они, и Урош потврди Дубровчанима права, која су од његова оца добили.

Утврђено међу Урошем и Дубровником пријатељство није трајало ни годину дана, јер већ у пролеће 1254 г. уговоре Дубровчани с хумским кнезом Радославом, да заједнички ударе на Уроша, али се зарађене стране и тада измире. Урош изнова потврди Дубровчанима права, да могу слободно по Србији путовати; а они се обећају, да неће трпети у своме граду никога, који би му зла мислио, и да ће њега, и његове људе радо и одлично дочекивати у свом граду и плаћати му годишње 2000 перпера (дуката).

С Бугарима били су Срби дуго време на миру и у љубави, особито за живота св. Саве, који је био пријатељ бугарском цару. Кад се Дубровчани спреме на рат с Урошем, утврде с бугарским царем Асеном уговор, да (1253) на њега заједнички нападну, ако се отвори рат, и да се ни једна страна с њим не мири без друге стране. Тада је прошло без рата, али на неколико година доцније (1262 — 1268), Бугари почну опет не мировати, упадну у србске земље, па отуда ударе и на саму Угарску. Отуд се роди рат међу Бугарима и Угарском, и угарска војска убије Бугаре, завати нешто њихове земље, и отме од њих град *Видин*. — После тог рата Урош је на миру био од Бугара.

Урош је добро владао србским земљама, сачувао се од свију својих спољашњих непријатеља, и утврдио је мир с околним државама, а особито с Угарском, Дубровником, Грцима и Бугарима.

Ако је Урош и владао срећно својом државом, владу је своју несрећно довршио. Он се ожени *Јеленом*, која је била рођака цару *Балдуину*, који тада Цариградом владаше. Јелена му роди два сина: *Драгутина* и *Милутина*. Кад је свог старијег сина Драгутина женио Катарином ћерком угарског краљеваћа Стефана, који је после постао угарски краљ (Стефан V.), обећа му, да ће му за живота уступити владу. Доцније Урош не хте одржати своју реч. Драгутин је молио оца, да

учини, што је обрекао; па кад Урош никако нехте испунити своје обећање, Драгутин устане на оружје против свога оца, и помоћу свог таста, тада већ угарског краља Стефана, разбије му војску, и примора га, да бега у град *Драч*, где наскоро и умре (1272).

Краљ Драгутин.

1272 — 1275.

Чим *Драгутин* преузме владати србским народом, поче се старати, како ће се умилити народу, па за то скупн војску, и удари на Бугаре, који су пре неког времена узнемиривали србске земље; отме им неке пределе, и допре до самог Видина. Наскоро после тога уђе с војском у Босну, и заузме неки део те земље, која тада није била под врховном влашћу србског краља.

После тих бојева Драгутин је био у миру са суседним владоцима, и тражио је свуда пријатеље, па је за то имао договора и са великим руским кнезом *Василијем*. Он се старао, да у земљи својој заведе и утврди поредак, па за то постави неке законе о крађи, и заповеди судијама, да по правди суде, и забрани узимати на новце велике интересе. Драгутин је свабојако гледао, да покаже, да је достојан престола, који је од оца силом отео.

После кратког времена почне се кајати Драгутин, што је на силу узео владу од свог оца. Мати му се *Јелена* љутила на њега, а стриц *Сава* архијепископ непрестано га је укоравао. Једном је Драгутин путовао по својој земљи, и тада га снађе несрећа. Под градом *Јелецом* (у Рашкој), поплаши му се коњ, и збаци га са себе, те сломи ногу. Драгутин је то држао као јавну божију казањ, која га снађе с греха, што је учинио своје оцу. То је био узрок, те се склони на материне и стричеве савете, да уступи краљевски престо свом мла-

ђем брату *Милутину*. Онако болан, као што је био, дође до места *Дежева* (у Рашкој), дозове к себи свог брата *Милутина*, одрече се краљевске власти, сам му метне на главу краљевску круну, и тиме му преда краљевску власт, и назове га краљем, па уједно нареди, да га србски архијепископ венча на краљевство.

Кад се све то сврши, *Драгутин* задржи за себе *Срем*, *Мачву*, и неки део *Босне*, па се са својом женом *Катарином* пресели у град *Дабрац*. Једном се он хтео дићи на *Милутина*, кајући се, што је из својих руку испустио краљевску власт, али ни тада не дође до боја, јер *Милутин* пошље к њему *Данила*, који је тада био игуман у *Хиландару*, а доцније србски архијепископ, те *Драгутина* усаветује, да се окани рата. Од то доба живели су браћа у љубави, и били један другоме на услузи. *Драгутин* је живео доста година, и кад се пред своју смрт тешко разболи, покалуђери се, и умре као калуђер *Теоктист* 1316 год. Након себе оставио је сина *Владислава*.

Примедба Вредно је, да се овде каже, шта нише архијепископ *Данило* како је *Драгутин* живео, кад се одрекао краљевског престола. *Драгутин* је, вели *Данило*, помагао сиротињу, тешио жалосне и страдалце, и давао је богате дарове светим црквама. Он је свукао са себе краљевско одело, и златни је појас отпасао са себе, а обукао се у издрте и изкриљене халине, опасав се појасом од кострети (ужетом, начињеним од козије длаке), на голо је тело навлачио кошуљу од бодљиве струње, и по целу је ноћ плакао. Ископао је раку, у њу је метнуо трња и шиљастог камења, па кад се хтео одморити од силна умора и неспавања, легао је у ову раку, која је била као гроб. Био се у прси, јадиковао је, и тако се кајао за своје грехе. Осетивши, да му се приближио крај животу, дозва к себи неку своју властелу, неке епископе и игумане, и пред свима се закалуђери. Свеговао је стоју жену, свог сина, и сакупљену властелу, како им треба живети, писао је и свом брату *Милутину*, а и друго је гдешто наредио. Умрло је у *Петак*, 12. *Марта*, треће недеље ускршњег поста (1316). Кад су га мртва свукли, да га окуцају, нашли су га обучена у кошуљу од кострети, и опасана по голом телу рогозом, који је дубоко ушао у месо, да су га дугим прањем једва од тела одвојили. Његово је мртво тело

пренето у Рашку, и сарањено у цркви св. Ђорђа, коју је сам зи-
дао. — Драгутин, док се није закалуђерио, називао се краљ.

Краљ Милутин.

1275 — 1321.

Милутин се одмах у почетку своје владе почне озбиљно старати, да покаже, да је достојан краљевске власти. Он се старао о напретку свог народа и своје државе, и употребљавао је свака средства, која су му требала, да постигне своју намеру, да учини Србију великом, силном, славном, а србски народ срећним.

У почетку своје владе постара се да буде у миру са свима својим суседима, јер му је требало времена, да оснажи своју државу. Он за то с Дубровником утврди мир најпре на пет година (1275 — 1280), а после вечито, допустивши Дубровчанима, да могу слободно по Србији трговати, али да морају србским владоцима плаћати 2000 перпера.

Још није ни истекао рок, до ког је Милутин утврдио први пут мир с Дубровчанима, а већ се морао за-
ратити с Грцима. Милутинов отац, краљ Урош, уговори с грчким царем, да се Милутин ожени његовом ћерком. Већ је и свадба била уговорена, и грчка кнегиња у Србију доведена; па опет од свадбе не би ништа; јер се Урош зачудио сјајности, с којом дође у Србију кнегиња, која није била вична простоти, која је била у двору србског владоца. Грчки цар *Палеолог*, расрдивши се, што није било ништа од свадбе међу Милутином и његовом ћерком, тражио је прилику да науди Србима. Милутин тада већ добро спремљен за бој, удари на Грке, и примора грчког царевића *Константина*, који је грчкој војсци био војвода, да се побеђен врати оцу (1280). Цар желећи се за ову срамоту осветити Милутину, скупи велику војску од Грка, Татара и других народа, и пошаље је на Србију (1283), али грчки цар Палеолог умре пре него што сва та војска уђе у србске земље, а царева смрт за-

буни мало грчку војску, али не заустави намишљени рат. Грчка је војска, помагана Татарима и другим народима била далеко већа од србске, и Милутин, штедећи своју војску за удесну прилику, повуче дубље у своје земље. Здружена војска оплени србске земље до *Призрена*, а неки део Татара упусти се још и дубље у Србију, и допре до реке *Дрима*, који се тада био јако излио. Татари, дошавши до те реке, угледају на другој обали много народа са стадима, намисле тај народ опљачкати и заробити, па уздајући се у своје добре коње, нагну преко *Дрима*, где се многи подаве, а оне, који препловише реку, Срби потуку, увативши и самог црноглавог војводу татарске чете, па му одсеку главу, и натакну је на копље свима на углед. Одмах за тим Милутин скупи повећу војску из земаља својих и свога брата *Драгутина*, те с њиме у друштву удари на грчке земље, и многе освои, и састави са својом државом. Опусто је влахиотску земљу, па је допрѐ до *Солуна*, и тако се Милутин љуто осветио Грцима, што су га нападали. Обогаћен пленом, који је задобио у грчким земљама, врати се натраг у Србију, и у љубави се растане са својим братом *Драгутином*.

После ових ратова с Грцима Милутин се постара да и с друге стране увећа и осважи своју државу. Он уједини са својим земљама *Босну* (1286), коју је добио као мпраз уз своју жену *Јелисавету*, сестру угарског краља *Владислава*, и једнако се старао, да буде у љубави са западом, и римским папом, ком је обећао, да ће из својих земаља прогнати Патарене. Он је чувао мир, који је утврдио с *Дубровчанима*, а мати му *Јелена* живећи у западним србским областима, и одана римској цркви, још је већма утврђивала ово пријатељство. Тако је с дана на дан расла милутинова снага, и он све већма ширio и утврђивао своју власт несамо у Србији, него и у околним земљама.

Милутин неко кратко време проведе на миру, постављајући законе и заводећи поредак у својим земљама. Но наскоро би принуђен купити војску, и борити се с разним непријатељима. У Бугарску упадну Татари под својим војводом *Негојем*, који збаци с бугарског престола *Тертера*, а постави Бугарима за цара *Смиљцу*. *Шишман*, смиљчин војвода у Видину, скупи војску и упадне у србске земље; али га ту Милутин дочека, и примора, да се с њиме мери. Милутин даде *Шишману* за жену кћер свог жупана Драготе; а за шишманова сина *Михаила* даде своју кћер *Неду*. Да не би Татари пустошили србске земље, утврди Милутин и с *Ногајем* мир, и даде му за таоца свог сина *Стефана*. Тако се поврати мир међу Бугарима, Татарима и Србима (око 1296).

Но тај мир није за дуго трајао. Татари се побуне, и над њима овлада место Ногаја његов син *Цаха*, који уђе у Бугарску, збаци Смиљцу, и постави Бугарима за цара *Светослава*. Милутин, желећи избећи рата с Татарима и Бугарима, узме кћер тертерову, а сестру светослављеву за жену (1296), на тим утврди пријатељство с Бугарима и Татарима. Јамачно му се том приликом и син Стефан повратио из Татарске, где је био сужањ.

Чим се Милутин нађе на миру од Татара, почне изнова нападати на Грке, који су се тада на више страна морали борити са својим непријатељима. Грчки цар желећи се отрести жестоког непријатеља, као што му је био Милутин, премисљао је, како би се могао с њим измирити и опријатељити. Он му најпослед понуди за жену своју кћер *Симониду*, која је тада (1298) била дете од 6 година. Милутин, желећи се опријатељити с грчким царем, и тиме увећати сјајност своје престолу, пристаје на то, венча се са *Симонидом* (1300) обећавши, да ће је у своје двору чувати, док поставе одрасла девојка.

Што се Милутин оженио Симонидом, то је било добро и по Грке, и по њега. Грчки је цар имао у Милутину снажна пријатеља; а Милутин се спремао, да узме све грчко царство; па је за то градио на све стране цркве и манастире, да се умили Грцима. Грчка царица *Јерина* пресипала је благом свог зета Милутина, слала му скупоцене дарове, па је хтела, да или Милутин седне на цариградски престо, или да србски краљ постане који њен брат; те је за то своју браћу *Димитрија* и *Тодора* слала у Србију, да извикну србске обичаје. Но од свега, што је Јерина желела, не би ништа, јер се царичина браћа не могуше привикнути Србији, и узалуд је било големо благо, које је Јерина просуда, да постигне своје жеље.

Милутин се од то доба старао да на миру управља својим земљама. Знајући да му је матери Јелени противно, што се оженио Симонидом гркињом, гледао је, да се с матером измири. Мати се није могла дуго срдити на свог сина, него је и даље одржавала пријатељство међу њим и римским папом, који се надао, да ће Милутина најпосле приволети, да прими римску веру.

За владе милутинове били су у Србији и домаћи немири. Одкако се он оженио Симонидом, почне у Србији узимати мах грчки уплив. Србска властела, бојећи се да не изгуби Србија своју самосталност, и да какогод не дође на србски престо неки странац, наговарали су милутинова сина Стефана, који је живео у Зети, управљајући њом, да устане на свог оца, и да на силу отме од њега престо, претећи му, да ће другчије одустати од њега, па неће никада моћи задобити краљевску круну. Тако поста неслога међу оцем и сином. Сва земља раздели се на двоје, нека властела пристану уз Милутина, а друга уз Стефана; и обојца се спреме на рат. Војска очина беше јача, и Стефан се морао покорити оцу, који га најпре лепо прими, а после окује, и окована пошље у град *Скопље*, запове-

дивши, да га ослепе, па га тако ослепљена пошаље у Цариград свом тасту *Андронику*, да га чувају. Са Стефаном ходоше у Цариград и његова два сина: *Душан* и *Душица*. Душица у Цариграду умре, а Душан, одрастивши у двору грчког цара, спреми се за велика дела, која почини, кад преузе владати србским народом.

После унутрашњих немира настави Милутин старати се о добру свог народа. По савету свештенства и србске властеле, позове из Цариграда у Србију свог сина Стефана (1314), одредивши му *Бидимље*, где ће живети. Наскоро му умре мати *Јелена* (1314), па с њеном смрћу прекине се пријатељство, које је за њена живота било међу Милутином и римским папом, по чијем наговору устане на Милутина (1318) угарски краљ *Карло Роберт*, упадне у милутинове земље, и отме му Мачву и Босну. Но рат се за тим брзо сврши. У Угарској настану немири (1320), који принуде Карла Роберта, да не дира у Милутина. Тако је Милутина минула велика опасност, која му је претила од запада. Он умре 29. Октобра 1321. оставивши након себе синове *Стефана* и *Константина*. Ради великих заслуга, које је стекао у црквеним делима, и ради особите побожности, поштује света црква Милутина, као божијег светитеља, и слави га сваке године 30. Октобра.

Милутин је један од најзнатнијих србских владалаца, а својим врлим делима прославио се и код осталих народа. Храбар, а мудар, дизао се само онда на оружје, кад је могао напред видети, да неће узалуд пролевати крв својих људи, или кад му је требало бранити државу од непријатеља. Он је поставио у земљи мудре законе, који су се и доцније одржали, и подигао је у Србији, а и ван ње у Св. Гори, у Цариграду и у самом Јерусалиму многе цркве, манастире и болнице (гдекоји веле, да је Милутин 48 задужбина после себе оставио), а друге је богато обдарио. Накратко рећи: Милутин је Србију увећао, србски народ оснажио, и по-

ставио темељ оној слави, до које је србску државу довео његов унук силни цар Душан.

Краљ Стефан Дечански.

1321 — 1334.

Одмах по смрти краља Милутина настану у Србији немири, који умало не учинише народу грдна зла. Милутин је осим Срба имао и најамничку војску, која му је чинила лепе услуге у разним ратовима. Док је Милутин био у животу, та је војска слушала, што јој је он заповедао, но чим умре, она се побуни, и почне по земљи отимати, робити, палити и убијати. Но набрзо се утиша та побуна, која није јако потресла државну снагу.

Веће је зло могло изаћи за србску земљу отуда, што се после милутинове смрти више њих отимало о краљевски престо.

По смрти милутиновој постане србски краљ његов старији син *Стефан*, кога архијепископ *Никодим*, заједно са сином Душаном, 1322 год. на Богојављење венча краљевском круном у Неродимљи. Но Стефан није могао заузети сву краљевску власт, а да се не продије србска крв. Најпре устане на њега братучед његов драгутинов син *Владислав*, кога је, по драгутиновој смрти, (1316) краљ Милутин дао затворити, да му не прави сметње у државној управи. После милутинове смрти Владислав се некако ослободи затвора, дигне војску на Стефана, назове се србски краљ, и уђе у стефанове земље; но Стефан га победи, и примора да се задовољи неким областима србске државе (1324). Владислав наскоро за тим умре, а његове земље припадну опет Стефану.

Још се имао Стефан да бори са својим братом *Константином*, који заузевши скадарску околину и приморје, назове се србски краљ, дигне војску на Стефана, поручујући му, да није за њега слепа да влада србским

земљама, па за то да му уступи краљевски престо; и одмах са својом војском упадне у стефанове земље. Стефан је у свом писму, које је писао Константину, лепо световао свога брата, да се остави свађе и рата, него да се с њим помири, па као млађи брат, нека буде у земљи први до њега. Али кад Константин нехте послушати братина савета, дигне и Стефан своју војску, удари на брата, и победи га. У том боју погине Константин, те тако Стефан заузме и његове земље, и састави их са својим осталим земљама.

Кад Стефан умири земљу од домаћих немира, озбиљно се почне старати, да буде и са суседним државама у миру. Он је преговарао (1323) с римским папом, и Филипом, тарентским кнезом, који је био рођак Карлу Роберту угарском краљу. Он је хтео да се ожени *Бланком* Филиповом ћерком, обећавајући тасту помоћ, да освоји Цариград. Али од свију тих преговора неби ништа. Наскоро за тим имао је неких неприлика с Бугарима и Грцима. Стефан пошље у Бугарску и Грчку епископа хумског *Данила*, који бугарског цара склони на мир (1325), а у Цариграду изради, да се зарад тврђег пријатељства међу Србима и Грцима, Стефан ожени *Маријом*, унуком цара Андроника старијег, од његова најмлађег сина Јована, којој је тада било 12 година (1326).

У исто скоро време, кад се Стефан мирио с Бугарима и Грцима (1325), старао се, да буде у пријатељству и с Дубровчанима. Они су му одмах, чим је преузео владати србским народом, дали на дар осам хиљада перпера, па им за то Стефан 1325 год. даде нешто од својих земаља, што су требали ради своје трговине, и допусти им, да могу на тој земљи задати шта желе, али да плаћају за те земље србским владацима годишње 500 перпера. На годину дана затим (1326), допусти Стефан Дубровчанима, да могу слободно то Србији путовати, и обвеже се, да ће им

накнадити сваку штету, коју би од злих људи у Србији претрпили, али су они морали и за то плаћати србском владаоцу годишње по 500 перпера.

Ако је и утврдио Стефан мир с Бугарима и Грцима, опет за то није могао остати дуго на миру. У Грчкој су били немири без престанка, с тога, што се више њих отимало за царски престо. Стефан је већма био наклоњен старом Андронику, него ли младоме, али га ипак није помагао. Млађи Андроник опазивши то, напустио је завадити га с Бугарима. У Бугарској владао је тада цар Михаило *Шшиманић*, који је био ожењен (од 1296) *Недом* стефановом сестром. Млађи Андроник понуди Михаила својим пријатељством, захтевајући да пусти од себе своју жену *Неду*, а да се ожени *Тодором*, његовом сестром, а удовицом негдашњег бугарског цара *Светислава*. Михаило пристаје на ту понуду, пусти *Неду*, и ожени се *Тодором* (1327). Стефан је опомињао Михаила, да не чини таква зла дела противна и цркви и памети; али га Михаило не послуша, те се зато обе стране стану спремати на крвави рат.

Бугарски цар Михаило, у договору с млађим Андроником, дигне велику војску на Стефана, скупи много војске од страних народа, и усред лета 1330 год. (19. Јулија) уђе у Србију. И Стефан се спреми за рат, скупи своју војску, а имао је и хиљаду најамника коњаника, па са својом војском допре до *Велблужда* (сада се зове *Софија*).

Пре него што ће се обе војске ударити, позове Стефан Михаила, да се мире, да се не пролива у залуд крв. Али се Михаило нехте мирити, него уздајући се у своју већу војску, мислио је овладати свим србским земљама.

Бој се започне (18. Јулија 1330). Једним крилом србске војске управљао је млади краљ Душан, који је заповедао и најамним коњаницима. Он са својом војском удари на Бугаре, где је била највећа њихна сила. По-

сле жестоке борбе надвладају Срби; бугарски цар Михаило буде рањен, и наскоро издане, а бугарска војска растури се на све стране. Срби одрже победу. Бој је био тако жесток, да је од проливене крви река Струмица била тако обојадисана, као да је њоме, место воде, крв текла.

После ове победе пође Стефан са својом војском дубље у Бугарску, подигне на бугарски престо михаилова сина од Неде, Александра, и поврати Неду у Бугарску. Кад млађи Андроник разуме, шта се догоди с Бугарима, он се што је брже могао, повуче натраг са својом војском од србских граница, желећи тако ублажити праведан гњев стефанов. Но Стефан наскоро за тим уђе у грчке земље, заузме неке градове, а неке му сами Грци предадоше, метне у заузете градове своју војску, па се врати у Србију.

На неколико година доцније (1333—1334) имао је Стефан неких неприлика с Дубровчанима, Грцима и Угарском, али те распре на миру сврши. Дубровчани, видећи, да су Стефана увредили, пошљу му своје посланике и потраже мира, а Стефан им поврати права (19. Маја 1334), која им је пређе дао био. Тако се исто и с Грцима, па и с угарским краљем измири, те не дође до боја.

Стефан је био побожан човек, па је за то и он, као и његови стари, зидао цркве и манастире, и потпомагао их и обдаривао. На три године пре бугарског рата (1327), почне зидати славни манастир Дечане, који пред своју смрт доврши, богато га обдаривши многим селима. Од тога манастира и он сам добије име *Дечански*.

Стефан жалостно доврши своју владу. Оженивши се подругипут гркињом Маријом Палеологовом, допусти, те почне у србским земљама овлађивати грчки уплив. То буде Србима противно. Душан, стефанов син од прве жене, био је већ одрастао младић, а отац га још није хтео

женити, а овамо му Марија почне рађати децу. Нађоше се пакосни људи, који те прилике употребе, да заметну кавгу међу оцем и сином. Душану говорише, да је отац његов намеран не дати му престола, па му световаше, да гледа, да га силом од оца отме: а оца опет други световаше, да узме од Душана Зету, којом је од више година владао. Тако се роди рат међу оцем и сином. Стефан са својом војском уђе у Зету, и попали душанове дворе; али се опет за то они измире. Но мир не траја дуго. Душан, наговорен од својих присталица, дигне војску и пође на свог оца, који из *Неродимље*, тадашњег престолног места србских владалаца, побегне у град *Петрич*, где га увате душанови људи, и одведу у *Звечан*, и ту га без душанова знања удаве (3. Новембр. 1334).

Ради многих страдања, која је Стефан Дечански у своме животу поднео, ради његових добрих дела, а особито ради његове велике побожности, слави га света црква као божијег угодника сваке године 11. Новембра.

Краљ Стефан Душан.

1334 — 1347.

По смрти Стефана Дечанског преузме владу над србским земљама његов јуначки син *Душан*, који на силу заузевши краљевски престо, пре свега је хтео, да утврди у земљи мир, а после му је намера била, да рашири своју државу, да оснажи србски народ, да га поведе к слави, и да себи и своме народу стече у Европи славно име. Одмах друге године своје владе сазове он земаљски сабор у свој двор *Сверчин*, где га архијепископ *Данילו*, у недељу на малу Госпођу (8. Септ. 1335) венча краљевском круном.

У почетку душанове владе биле су прилике, по којима се дало познати, да Срби не ће моћи бити дуго на миру. Угарски краљеви, подбадани од римских па-

па, тражили су прилике, да се уплећу у србске послове. У Бугарској су били немири без престанка. У Грчкој је од неколико година беснио грађански рат, у ком су се борили и Срби, нешто узалуд, а нешто у корист србске државе. Све су те прилике опомињале Душана, да буде на опрезу, и да држи добро спремљену војску.

Немири што су били у Бугарској, потресу нешто и србску државу. Нека бугарска властела дигше се на оружје, одгнаше из Бугарске *Неду*, душанову тетку, коју је Стефан Дечански на силу увео у Бугарску (1330), и која би натерана, те морем, па преко Дубровника побегне у Србију, Умало што се отуд није излегао рат међу Србима и Бугарима. Но бугарски цар *Александар* пошље своје посланике Душану, и заште његова пријатељства. Душан одустане од рата и ожени се александоровом сестром *Јеленом* (јамачно у почетку 1336) и тим утврди пријатељство с бугарским царем.

Душан је био одавна киван на Грке, што су пре неколико година (1330) онако радо пристали уз Бугаре, па им се хтео за то осветити. Он скупи војску, упадне у грчке земље, оплени их, и освоји неке градове, па допре до под сам *Солун*. Кад грчки цар види, како Душан напредује, замоли га, да се с њим измири. Душан пристаје на мир, који се утврди међу Србима и Грцима.

Али овај мир није задуго трајао. У Цариграду је умрљо цар *Андроник*, наредивши, да донде, док му дорасте син *Јован*, грчком државом, у синовље име, управља његова удовица *Ана Савојкиња*, с Кантакузеном. Наскоро, после цареве смрти прекине се пријатељство међу Аном и Кантакузеном, ког су неки наговарали, да сам заузме царски престо. Он би натеран да бежи из *Цариграда*, и у својој нужди дође Душану, с ким се од пре познавао, и потражи у њега помоћи (1342). Душан радо пристаје на то, али је хтео да му Канта-

кузен обећа, да ће му уступити неке градове, зато, што га помаже. Кантакузен се затезао, да тако што обећа, па зато Душан, по наваљивању своје жене Јелене и неке своје властеле, утврди с Кантакузеном мир, захтевајући од њега, да се обећа, да неће од Срба оне градове, потраживати, које су они до онда били заузели; а Душан се опет обећа, да ће га помагати, и да се неће мирити с царицом Аном. Душан је одмах (у лето 1342) заповедио шесторци своје властеле, да са својим војскама помажу Кантакузену.

Баш у то доба, кад је Кантакузен искао од Душана помоћи против царице Ане, душанов војвода *Рела*, који је заповедао над неким источним србским градовима, одметне се од Душана, и с 1000 својих коњаника придружи се Кантакузену (1342). Но после кратког времена покаје се, замоли Душана за милост, и преда му *Меленик*, и друге градове, којима је био овладао.

Кантакузен, имајући у помоћи душанову војску, одмах започне рат с царицом Аном, удари на грчке земље и освоји нека места. Утом удари у србску војску нека болест, од које много србских војника (1500) помру, те се мало престане од даљег ратовања.

Царица се Ана јако старала, да поквари душаново пријатељство с Кантакузеном, па зато пошље посланике Душану, обећавајући му уступити многе земље, ако одустане од Кантакузена, и нудећи му, да се душанов син *Урош*, у своје доба, ожени њеном ћерком. Но Душан не хте погазити своју реч и заклетву, него и даље настави помагати Кантакузену, који помоћу србске војске освоји *Серез*, а Душан заузме *Едесу*. Царица Ана и опет покуша да одврати Душана од Кантакузена, пошље к њему свог војводу *Апокавха*, да га приволе на њену страну, па замоли и бугарског цара *Александра*, да гледа, да наговори своју сестру *Јелену*, и зета *Душана*, да одустану од Кантакузена, обећавши му предати град *Дидимотик*. Но сви царичини поку-

шаји буду узалудни. Душан одржи своју реч; рат се настави, и Кантакузен заузме са србском војском *Верхоје, Србину*, и друге градове, све даље распростирући своју власт.

Утом умре *Реља* (1343), а Душан заузме све његове градове, и подели их међу своје војводе. То је био узрок, што Кантакузен почне ладнити према Душану, јер му се криво учинило, што је Душан заузео рељине градове. Душан није одмах у почетку спазио да се Кантакузен туђи од њега, па кад су нека србска властела (*Божић* и *Стеван*) устала била на њега, Душан их ува-ти, и к њему пошље, да им суди. Кад дозна Душан, да је Кантакузен оладнео у пријатељству према њему, хтеде се о том уверити, и позове га к себи на договор. Но Кантакузен не дође, него пошље Душану место себе свог млађег сина *Мануила*, и сестрића *Ангела*. Душан се тада увери, да не може даље бити пријатељ Кантакузену, поврати му сина и сестрића, и објави му рат.

Кантакузен се зарана постара, да место Душана нађе на другој страни помоћи. Он позове у помоћ Турке, који му на бродовима дођу из Азије, и извезу се у *Падну* близу *Солуна*. Кантакузен је хтео, да не зарати Душан на њега, па кад Турци неке србске пределе пленити почну, он их посла на друге стране, да буду даље од србских земаља, а Душана је молио, да буде с њим у миру; а и попрети му с Турцима. Рат се утом започне међу Душаном и Кантакузеном. Србска се војска удари с Турцима, и разбије их. Турци нагну бежати у шуму, куда их Срби не могоше на коњима гонити, па зато одседну коње, и пођу пешке за Турцима у шуму. Но Турци завајају Србе, изађу из шуме, уседну србске коње, и са свију страна ударе на Србе, и многе их посеку (1344).

Кад дозна Душан, шта се догодило, почне скупљати јачу војску, да се освети Грцима и Турцима. Кантаку-

зен је утом пошао са својим новим пријатељом на Цариград, а Душан удари на грчке земље, и оплени их, освоји град *Серез*, и друга утврђена места (1345), и рашири своју државу до *Христопола* (сада Емболи), тако, да је само *Солун* остао у грчким рукама.

Наскоро се у Цариграду догодише знатне промене. *Аиокавхо*, главни војвода царице Ане, и највећи кантакузен противник би убијен, те се тако Кантакузен измири с царицом, уђе у Цариград, и почне владати грчким царством. Он одмах пошље своје посланике Душану, молећи га за мир, и захтевајући да му Душан поврати све заузете од Грка градове, па му и попрети Турцима. Душан се нехте с Кантакузеном мирити, а Турака се није плашио. Кантакузен учини, као што је говорио, и у два мах позове Турке у помоћ, који дођоше, али му бише више на пакост и зло, него ли од помоћи; јер силно опленише грчке земље, и поубијаше многе Грке. Душан се био спремио да дочека Грке и Турке, и једнако је напредовао у својим победама (1347).

НАЈСВЕТЛИЈЕ И НАЈЗНАТНИЈЕ ВРЕМЕ ИСТОРИЈЕ СРБСКОГ НАРОДА.

Цар Стефан Душан Силни.

1347 — 1355.

Са великим победама, које Душан одржа над Грцима, започиње се најсветлије време у србској историји. Границе србске државе биле су далеко раширене на исток и на југ. Бугари и Грци бише подчињени србској власти, и србска држава поста снажна с поља и изнутра.

Душан, старајући се о томе, да утемељи и увећа народну снагу, сазове у *Скопље* земаљски сабор, на који дођу све србске владике, и друга одлична свеш-

тена лица, и многа властела. На том сабору изберу тадашњег србског архијепскопа Јанићија за србског патријарха, који свечано венча *Душана* царском, а његова сина *Уроша* краљевском круном. Што је Душан назвао себе царем, тиме је хтео да проспе на србску државу нову светлост. Он се од то доба подписивао: Стефан цар Србима, Грцима и Бугарима. Душан се венчао царском круном 1347 год.

На истом сабору, кад је србски архијепскоп постављен за патријарха, и Душан проглашен за цара, учине се у државној управи, као и у дворском животу, многе знатне промене. Душан је хтео, да србску државу постави на место грчког царства, које од дана на дан слабећи, клонило се својој пропасти. Душан је знао, да спољашња светлост много значи код страних народа, па зато у свом двору, и у својој држави, заведе ред, какав је био у Цариграду, и почне живети, како су тада живели грчки цареви. Он начини дворске и државне чинове какви су били у грчком царству, а уједно установи и орден (ред) св. Стефана, који је давао одличним људма својима и странима.

Наскоро после тога, кад се Душан венча царском круном, распали се рат на више страна, и њуму требало је напрегнути све своје силе, да се одбрани од различних непријатеља. Он се најпре зарати с босанским баном Стефаном, који је, док се Душан са својом војском бавио на истоку с Грцима, више пута упадао у србске земље и пленио их. Душан дигне на њега војску (1348) и за кратко време (неки веле за једну зиму) освоји сву Босну, обседне главни банов град *Бобовац*; а бана Стефана натера да бежи у Угарску. По настојавању Млечића, с којима је Душан добро живео, начини се мир међу Душаном и Стефаном. У исто доба умало, што се Душан није заратио с угарским краљем *Лудвиком*, коме је криво било, што се Душан опријатељио с Млечићима, који су Лудвику били жестоки не-

пријатељи. По настојавању римског папе (Климент VI.), тај се рат разиђе без знатнијих последица. X

У исто време, док се Душан борио с баном Стефаном, и препирао с угарским краљем Лудвиком, текао је рат међу њим и Грцима, којима је противно било, што им Душан нехте повратити градове и земље, које је некад од њих отео, што се прогласио за цара, и што је србског архијепископа поставио за патријарха. Цариградски патријарх слушајући Кантакузена, прокуне Душана, и све, који су били у Скопљу на државном сабору, где је Јанићије постављен за србског патријарха; а Кантакузен, видећи, да му Душан неће дати искане градове, позове и опет у помоћ свог зета *Оркана*, који му пошље много хиљада (22000) коњаника. Кантакузен пошље те Турке са својим сином Матијом на Србију; по ако се тада Душан са србском војском и налазио на другој страни, Срби су се храбро с Турцима борили, који изгубе вољу војевати, па се натраг врате, а тим приморају и самог Матију, да се врати натраг. За тим сам Кантакузен преузме управу над својом војском, морем дође у *Солун*, који су Срби били обсели, одбије Србе од града, издајством задобије *Верхоје*, *Едесу* и друге неке мање градове, па настави и даље рат. У обсади *Србице*, која се храбро бранила, изгуби многу војску. Дошавши млетачки посланици, старали су се, да се прекине рат међу Србима и Грцима (1348—1350).

За сво то време Душан је био врло мало на миру од спољашњих непријатеља; па зато опет није пропустио, да и то мало времена употреби на добро свог народа. Он је са својом женом царицом Јеленом походио Свету Гору (1348), где се дуже време задржао, посетивши тамошње манастире, и богато их обдаривши. Као што је био велики државник, врло је добро знао, да је она држава јака, где влада правда и закон, и да земља без добрих закона не може напредовати; па за-

то 1349 год. сазове земаљски сабор, и на спасов дан 21. Маја, у договору са сабором, даде народу свој знаменити „Законик“, и тим себи стече исто тако велико име, као и својим одличним војничким делима. Тим законом утврди Душан у својој земљи правно стање; узе у обрану православну веру према јереси; одреди казни за оне, који чине зла дела; упути судове, да право суде; нареди, како треба сваки да тражи пред судом своје право; постави законе у обрану трговине; а изда и друге корисне уредбе. Овим закоником Душан показа, да је исто тако био мудар законодавац, као што је велики војвода. Наскоро после тог сабора умре србски патријарх Јанићије, с тога Душан сазове опет земаљски сабор, на ком би постављен за србског патријарха Сава IV.

Мир, који је Душан утврдио с баном Стефаном (1350), није дуго трајао, него се одмах поквари, особито тиме, што Стефан своју кћер Јелисавету уда за угарског краља Лудвика. Душан опет упадне у стефанову државу, отме му земље, и разда их својим војводама. Отуда походи Дубровник, где га одлично дочекају, а Млечићи га начине својим грађанином. Што се Душан заратио с баном Стефаном, то умало што га није заплело у рат с Угарском. Но баш тада ударе Татари из Молдаве на Угарску, те се Лудвик помпри с Душаном, обоица саставе своје војске, и заједнички ударе на Татаре и победе их (око 1352—1353).

Док се Душан задржавао с војском на северу и западу своје државе, Кантакузен му једнако пленио земље, и старао се, да му нешто лукавством и преваром, а нешто силом отме неке градове. Кад за то дозна Душан, дигне војску на Грке. У први мах не дође до боја, него се Кантакузен с Душаном договори, који градови да буду у напредак грчки, а који србски. Но тек што се тај мир утврди, а већ се изнова започе борба. Душан удари са својом војском на грчке земље, освоји и разори *Едесу*, и заузме сва места, која су у послед-

ње време Грци од њега отели били, па се утврди у освојеним од Грка областима (1354 год.).

Истом се Душан нешто примири с Грцима, а већ се морао спремати, да се бори с много снажнијим непријатељем, него што су били Грци; а то је био силни угарски краљ Лудвик. Римски папа (Инокентије VI.) разљућен на Душана, што поче снажније бранити православну веру, и што стаде на пут, да се латинска јерес у србском народу не распростире, наговори Лудвика, да дигне на Србе војску. Лудвик радо на то пристане, јер се љутио, што је Душан био једнако пријатељ Млечкима, а и надао се, да ће лако овладати многим србским земљама, јер је држао, да је Душан са својом војском у рату с Грцима. Но Душан се до то доба измирио био у нешто с Грцима, па зато похита Лудвику на сусрет. Оба се владоца лично састану код Дунава, покушавајући, не би ли се могли како поравнати. Но Лудвик је хтео рат с Душаном, па му предложи такав уговор за мир, па који Душан није могао пристати. Војска је угарска била много већа од србске, па зато Душан своју војску разреди по планинама. Угарска војска пређе Дунав, почне пленити србске земље, и нагне у планине за србском војском. У планинама Срби нападну са свију страна угарску војску, много од ње погубе и натерају да бега. Душан тако одржи мејдан, заузме *Београд*, и утврди га, како би се у напредак лакше могао бранити против нападања од Угарске. То се догодило 1354 или у почетку 1355 године.

После победе над Лудвиком, намисли Душан да освоји Цариград, сруши грчко царство, а у Цариграду подигне престо србским царевима.

Грчко је царство било тада у злом стању. Непрестани унутрашњи немири слабили су државну снагу, и борбе о царски престо таманиле су царству силе.

Што је Кантакузен позивао себи у помоћ Турке, да би задобио царски престо, и на њему се одржао, тиме им отвори пут, да дођу у Европу, и да се ту населе. Душан је видео, да ће Турци моћи постати опасни непријатељи и Грцима и Србима, и свему хришћанству; па знајући, да је грчко царство слабо, да даде Турцима жешћа одпора, науми оборити грчку ослабљену државу, па на њеним развалинама подигнути и утврдити свој престо.

Србска се држава у то доба протезала од Јадранског мора до реке Марице, и од Јонског мора и Пелопонеза до Дунава. Пре, него што пође Душан на Цариград, подели своју државу међу своје главне војводе, да управљају појединим областима. Највећу власт задржи при себи и своме сину. Војводе су њима биле покорне. Тако је тада било и у другим државама. Што је Душан тако поделио своје земље, то је било почетак, те се на неколико година после његове смрти распаде србска држава на неколико делова.

Кад Душан подели своју државу, заповеди свим својим војводама, да дигну што могу већу војску, с којом намисли поћи управо на Цариград. На његову заповест искупи се велика војска, у којој је, као што веде, било 80000 људи; и с таким големом силом упути се Душан на Грке. Србски се народ радовао, кад свога храброг цара виде са толико великом силом, и сваки је у своме срцу подрађивао најлепша надања о лепшој и сјајнијој будућности. Но та радост би замало, па се претвори у велику тугу и жалост. Србском народу није зар било суђено, да заузме у светским догађајима место, које му је наменио његов велики владалац. Душан дође са својом војском до местанца *Деволи*, где га у једанпут увати јака грозница, од које на пречац умре на велику жалост и неописану штету свог народа на измаку 1355 (око половине Децембра) год.

Душан је један од најзнатнијих људи свог времена. Он је био велики владалац, мудар законодавац, храбар и одличан војвода. У њему су била спојена сва својства, која су потребна владоцу, да учини свој народ великим и славним, своју државу силном и непобедном, а себе самог знатним и чувеним. Под Душаном се више, него икада пре или после њега показало, шта је кадар урадити србски народ мудро управљан, и кад је у слози. Као што пишу стари писци, који су тада живели, Душан је био тако висок и јак, да му тада није било равна. Он је, као и његови стари, сазидао многе цркве, украсио је манастир високе Дечане, и богато је обдаривао разне манастире, а особито светогорске. Сарађен је у цркви св. аранђела Михаила, коју је сам сазидао близу *Призрена* на реци *Бистрици*. Развалине од те цркве могу се и данас видети. Душану је било око 50 година, или нешто више, кад је умрѐо.

Цар Урош.

1355 -- 1367.

Одмах после душанове смрти поче се разилазити скупљена србска војска, јер сваки властелин са својом војком ходе својој кући. Тако је с душановом смрћу пропао његов велики план, да узме Цариград, и да србској држави даде место, које је до тада заузимало грчко царство.

Чим је Душан умрѐо, одмах се почне србска држава распадати. Још је Душан за свога живота дао својој жени царици Јелени велику власт, и допустио јој, да се меша у државне послове. Као што је по душановој смрти царска власт прешла на његова сина *Уроша* (ком је тада било 18 — 19 година), царица Јелена, по смрти душановој одржала је, па још и увећала своју власт, коју је од пре имала. Док је био Душан у животу, србска су властела трпела, да се и царица меша у државне послове; но како Душан умре, нехтеше

слушати њене заповести, и то би почетак даљим унутрашњим неслогама. Србска се властела више старала о својим приватним користима, него о општем добру. Већа им је била брига, како да утврде своју власт, него како ће сачувати државну заједницу, и избавити народ од зла и опасности, што га је тада лако могло постићи.

Таке су биле зле прилике, кад је почео владати србском државом млади цар *Урош*. Неук, млад, бојазљив, мека срца и поводљив, није имао својства, која су му требала, као владоцу, који је сео на престо, да влада земљама недавно освојенима, и далеко раширенима, и коме је требало да у стези држи осилену властелу. Што је Урош био слаб, и што је србска властела тежила за својим себичним користима, то је био узрок, те је србска држава у највећој снази својој почела нагло слабити и падати.

Урош је, као и отац му Душан, био у пријатељству с Млечићима и Дубровчанима, па одмах у почетку своје владе (1356 г. Јанвара) изда у корист трговцима неке наредбе, а за тим потврди права, која су од пређашњих времена имали Дубровчани у Србији.

У исто време, кад се Урош старао, да остане у пријатељству с Дубровчанима и Млечићима, зарати се с угарским краљем Лудвиком, кога је римски папа наговорио, да удари на Србију. Урош се удружио с Млечићима, па је њиховом помоћу држао у стези босанског бана Стефана, који је с Лудвиком заједно устао на њега. Лудвик тада пошље на Србе и своје убојне лађе, а с другом војском ходе у Далмацију, да тако и сувим и морем војује на Србе и Млечиће; али опет тај рат прође без велике урошеве штете (1357).

Одмах се за тим дигне на Уроша његов стриц *Синиша*, коме је Душан дао да влада Јанином и Акарнанијом. Синиша скупи војску од Грка и Бугара, уђе у урошеве земље, и допре до Скадра. Урош позове на

оружје србску властелу, која послушају Уроша, победе Синишу, и приморају га, да се врати у своје земље.

У исто време почну се дизати и Грци, да освоје градове, које су Срби под Душаном од њих отели. Неки грк (деспот *Никифор*, владао је у вароши Ени-Аепит) доведе на лађама војску у Тесалију, и овлада том земљом, где је пре тога владао *Прилуц*, који тада већ не беше у животу. Он се старао, да овлада и Акарнанијом, па да би се утврдио у освојеним земљама, пусти своју жену, и хтеде се оженити сестром србске царице Јелене. Од те свадбе не би истина ништа, али он се одржа у Тесалији. Србска држава тако би окрњена, и учињен би почетак њеном комадању.

Није доста било, што су скоро у једно и исто време толики непријатељи устали на Уроша, него се међу србском властелом нађоше и издајници. Неке војводе, што су управљали градовима, који су били некада грчки, почну поручивати Грцима у Цариград, да дођу с војском, па ће им предати градове. Међу тима војводама најзнатнији био је кесар *Воихна*. *Матије Кантакузен* пристане на те позиве србских војвода, позове опет себи у помоћ Турке, и упадне у србске земље, којима је заповедала царица Јелена. Краљ Вукашин похита с урошевом војском царици у помоћ, надбије Турке, и Матију, и примора их да се повуку натраг. Тако се за тај мах спасе Србија.

Но ма да су Срби доста срећно одбили од својих граница непријатеље; србска је држава опет зато с дана на дан слабила с унутрашње неслоге, и с онаких намера србске властеле. Цар је Урош само у почетку имао нешто власти, а после са свим овлада њиме *Вукашин*, па поче по својој вољи управљати србским земљама. Кад србска властела спазе, како се Вукашин код Уроша удворио, и како он без Уроша влада србским народом, почну световати Уроша, да не слуша Ву-

кашина, него да га од себе отпусти, и прогна; а управу државним пословима да повери људма, који имају боље намере, него ли Вукашин. Но Урош или није хтео, или није могао послушати таке мудре савете; а то кад види властела, одустане са свим од њега, и од Вукашина, па независно стану управљати својим областима. Тако се распаде србска држава на више делова, којима независно почну управљати поједини властели, не слушајући један другога.

Кад се Вукашин утврди у власти, управљао је србским народом са свим по својој вољи, а на Уроша се нимало није обзирао. Урош је тада био само по имену цар, а власти никакве није имао. Њему је тада код Вукашина тако зло било, да често није имао ни оно, што му је требало, да може живети.

Тада је србска држава била у врло жалосном стању. Државне су свезе тако биле попустиле, да је требало само један снажнији потрес, па да се распадне србска држава, да се погази србска слобода, да се уништи независност србског народа. Што је презрена била царска власт, што су властела занемарила државне користи, а грамзила да дође до самосталне власти, што нису хтеле живети под обштом влашћу у једној држави, и што се србска држава распала на многе области: све су то били јасни знаци, да је србски народ пошао у назадак, и да се србска држава приближава великој, крајњој опасности.

Урошу најпосле дотужи тако живети. Он нађе прилике, те ходе од Вукашина кнезу *Лазару*, који је управљао Мачвом и Подунављем. Али је тада већ доцно било, јер се сваки властелин утврдио у својој области, па се нико не хте борити за Уроша. Од Лазара Урош је хтео отићи у Дубровник. То не буде по вољи Вукашину, па га домами к себи, позове једном у лов, и убије златним буздованом 3. Дец. 1367 год. на Косову близу *Неродимље*, у месту, које се звало *Некудима*. Света цр-

ква поштује Уроша као божијег угодника, и слави га сваке године 2. Децембра. Његове свете кости чувају се у Срему у манастиру *Јаску*.

Тако погибе последњи Неманић од убилачке руке вукашинове, и затре се владалачко племе немањино, које је владало србским народом преко 200 година, и под којим је србска држава постала, утврдила се, развила, раширила и процветала. Много је проливено крви, док се под Немањом ослободише Срби од туђе власти, и спојише у једну државу; још је више крви проливено под немањиним наследницима, да се сачува подигнута србска држава, а највише је требало труда и крви, да србска држава ојача, и да се онако распространи, као што се раширила под Душаном. Сви труди, сва напрезања, сва проливена крв србског народа; све то би узалуд, све то пропаде, а само зато, што србска властела нису волила свој народ и владоца, што су више ценила своју, него ли државну корист, што су била у неслози, и отимала се за велику власт.

ДОДАТАК.

Поглед на религиозни и књижевни живот србског народа у II. периоду.

Из свега, што је у овом другом периоду казано о прошлости србског народа, види се, да се други период србске историје много разликује од првог. У првом је периоду србски народ, раскомадан на многе области, тек понекад учинио понеко знатно дело, а други се период сав светли од знатних дела, која су Срби, спојени у једну државу, починили под својим ваљаним владоцима.

И што се тиче религиозног живота, други се период много разликује од првог. У првом се периоду код Срба борила стара незнабожачка религија са хришћанством, а у другом је периоду са свим овладало хришћанство, али се морало борити с лажним учитељима науке христове. Па као што је на крају првог периода хришћанство надвладало стару незнабожачку религију: тако је на крају другог периода код србског народа утврђена православна вера.

Што је био Немања за државни живот србског народа, то је био његов син св. Сава за србски религиозни живот. Тим, што је постао србски архијепископ, основао је у србској држави србску јерархију, која је била независна од оближњих патријаршких столица. У Србији је било епископа и до св. Саве, али они нису ни мало били спојени са србским државним животом, па с тога нису ни могли снажно и напредно радити, да се у србском народу утврди православна [вера. Св. Сава, поставши архијепископ, подели србску државу на 12 епархија, у свакој постави епископа, и од грчког патријарха изради за србску цркву право, да могу

сами србски епископи бирати архијепскопа, а да га у тој власти не утврђује цариградски патријарх. Тим св. Сава начини србску јерархију независном од цариградске, па су зато и имали од то доба србски епископи већи уплив на србски народ.

Владаоци и други људи зидали су у Србији цркве и пре Неманића, али је највише знатних манастира и цркава подигнуто у другом периоду, за владања Немања. Немања је, осим других задужбина, сазидао манастир *Студеницу*, где се и данас слави име божије, а са својим синовима подигао је у Св. Гори манастир *Хиландар*. Сви владоци од његова племена зидали су цркве и манастире, и царски их обдаривали. Стефан је првовенчани са сином Радославом сазидао *Жичу*; Владислав је подигао *Милешеву*, Милутин је сазидао преко 40 задужбина; Дечански је сазидао *Дечане*, Душан цркву св. *Аранђела* близу Призрена, Цар Урош цркву у *Скопљу*. Србија, под Неманићима би украшена многим светим храмовима, од којих се неки и данас држе, а од неких се само виде и знаду развалине, које такође гласно приповедају негдашњу силу и славу србског народа.

Но ако је у Србији и владала хришћанска наука, света је црква опет била узнемиривана лажном науком неких јеретика, који се у Србији угњездише пре него што је Немања овладао србским земљама. Немања је био први србски владалац, који је жешће казнио неке јеретике, који се налазаху у његовој земљи; а свети је Сава наставио, што је Немања почео. Од осталих србских владалаца највећма Милутин у својој држави није трпео јеретике.

За историју србске цркве најзнатније је време душанова влада. Кад је Душан овладао многим грчким и бугарским земљама, и своју државу раширио на север, југ и исток, хтео је србски народ како у државном, тако и у црквеном животу довести до највеће славе.

Он је зато на земаљском сабору доондашњем архијепископу дао титулу патријарха (са столицом у Пећи, Илеку) и под његову власт ставио све епископе и архијепископе, који су се налазили у његовој држави. Душан је тим хтео, да србску цркву у спољашњој слави изједначи с цариградском патријаршијом, јер је био намеран сести на престо грчких царева. Цариградском цару и тадашњем цариградском патријарху Калисту, то не буде повољно, па зато исти патријарх прокуне Душана, и све, који су пристади, да се подигне србска патријаршија. Тако је неко време била србска црква са свим одељена од Цариграда, и тек под кнезом Лазаром би уништена анатема, која је бачена на Душана и србску државу.

За душанове владе била се у србској држави распространила римска вера, коју наши стари закони називају латинска јерес. Римске папе за више од 200 година трудили су се, да приволе Србе, да одустану од православне вере, и да се одцепе од Цариграда, па да пређу у римску веру и пристају уз римске папе. Србски краљеви, налазећи се понекад у невољи, да спасу себе и свој народ, живели су у пријатељству с римским папама, а то је било довољно, да се воде преговори о том, да пређу Срби у римску цркву. И сам је Душан живео лепо с римским папом, али је опет у свом законнику (1349) заповедио, да се поврате сви у православу веру, који су из ње прешли били у римску веру, и одреди казни за оне, који су хтели навести Србе, да одустану од православне вере. Душан доцније те своје законе наново потврди, и тим тако увреди римског папу (Инокентија VI), да му постаде непријатељ, и наговори угарског краља Лудвика, да зарати на Душана. Но и ако су се римске папе старале да придобију на своју страну Србе, нису постигли својих намера. Србски народ при свим искушењима оста веран православној цркви.

Тако се у другом периоду с развитком државног живота у србском народу развијала и православна вера; на кад је државни живот доспео до своје највеће снаге, кад је био највећма развијен, тада је и православна црква у Србији славила свој златни век и своје најсветлије доба.

И србска се књижевност много унапредила у другом периоду. У првом периоду биле су само припреме за књижевни рад, а у другом периоду србска се књижевност обилато јавила у многим изредним производима. Неманићи и у томе имају особите заслуге. Немања поставио је јаче темеље државном србском животу; а његови синови: св. првовенчани краљ Стефан и св. Сава имају неоцењене заслуге, што су својим изредним умним производима започели књижевну радњу у србском народу.

Свети првовенчани краљ Стефан описао је живот свог оца Немање, који је после назван св. Симеон мироточиви. То дело, написано пре 646 година, и данас има још за нас важност, нешто као извор историјских догађаја, а нешто као изредни пример лепог стила, и јасни доказ лепих умних дарова нашег светог краља. То дело има тим већу важност, што се тада, кад је свети првовенчани краљ живео, владоци западних народа нису бавили књижевношћу, него, живећи у непрестанним ратовима, у војничкој вештини тражили су славу. Од владалаца, који су у исто време живели са св. првовенчаним краљем, ни један се не може с њим упоредити у образованости, јер је у томе он све савремене владоце на западу далеко надмашио.

Од св. првовенчаног краља још је знаменитији књижевник св. Сава, његов брат, који је такође описао живот свога оца, а осим тога написао је и правила за калуђере у манастиру Студеници и Хиландару. Дело светог Саве одликује се простим слогом, јасно изложеним изредним мислима, и одабраним изражаима.

Осим поменута два сина Немање, спомена заслужују још као књижевници: *Дометијан* ученик св. Саве, који је написао живот свог учитеља св. Саве, и архиепископ *Данило*, који је живео за време краља Милутина, Стефана Дечанског и Душана, и који је написао „Родослов“ неколико србских владалаца.

Дела поменутих књижевника јасно сведоче, да је тада србски народ у образованости лепо почео напредовати. Да србски народ није био страдао на Косову, показао би јамачно свету, да он и у борби књижевној може имати исто тако вештих бораца, као што је имао славних јунака у борбама са својим непријатељима.

Међу књижевне споменике другог периода треба да се ставе многе црквене књиге, које су гдешто тада преведене, а гдешто преписане, састављене службе србским светитељима из тог периода; многе хрисовуле и повеље, које су србски владоци, од Немање почињући, давали разним манастирима, црквама и граду Дубровнику; душанов законик, који најјасније показује тадашње правно стање србске државе, а овамо долазе и многи натписи на разним стварима, и на зидинама старих зграда, које су нешто још и сад читаве, а нешто већ порушене.

Најпосле овде треба напоменути, да су србски владоци од немањине породице ковали новце под својим именом, и у својим калупима. На тима се новцима такође показује, како су међу Србима развијана била знања и вештине; јер су старији новци грубљи, а новији лепши и вештије израђени.

У овом се периоду и вештина зидања у Србији највећма развила, и најлепши србски архитектонички споменици из овог су периода. Најлепше су грађевине биле цркве, међу којима се одликовала црква *Ћстуденичка*, *Жичка*, *Хиландарска*, *Бањска*, *Пећска*, *Дечанска* и *Бистричка* св. Аранђела близу Призрена.

ТРЕЋИ ПЕРИОД

ИСТОРИЈЕ СРБСКОГ НАРОДА.

СТРАДАЊА СРБСКОГ НАРОДА.

1367 — 1804.

Карактер трећег периода.

Други период србске историје, као што је казано, јесте период славе србског народа; напротив трећи је период пун догађаја, који ожалашћавају, јер су јасни знаци тога, како је србски народ у својој снази слабио и падао, и како је најпосле, грехом својих старешина, дошао до крајње пропасти. Падање србског народа у трећем периоду било је постепено, као што је и у слави србски народ мало помало напредовао, док под Душаном не дође до највеће сјајности. Две стотине година требало је, да србски народ развије своје силе; а неколико је десетина година било довољно, да са своје унутрашње слабости не буде кадар одбити од себе нападања страног непријатеља. Једва је сто година прошло, како је Душан умр'о, а већ је слава србског народа била погажена. Заиста жалосна и страшна промена у животоу србског народа! Страва нас чисто спопада, кад помислимо на ову промену, па зато молимо се Богу, да не допусти, да се са србским народом још једном што овако догоди.

Знајући, како је много страдао србски народ у трећем периоду, треба да се запитамо: са чега је тада страдао и пропао? Историја нам на то јасно одговара, да смо страдали и пропали са своје покварености, са својих грехова. Неслога и унутрашњи немири одавно су слабили србске силе. Завист и злоба чинила је, те властела не беху међу собом у пријатељству. Непоштовање и презирање државних власти, ослабило је државне свезе, с којих је народ пређе био снажан; а грамжење за достојанствима, за првим местима у држави, па најпосле и за самом врховном влашћу, раскомадало је србску државу на више делова. Цар је био истина *слаб и невешт* владалац, али да су га властела искрено помагала у државној управи, србска би држава била јака, и србски би народ могао одолети навалама турских чета, које га после покорише. Но Вукашин презре Уроша, и одузе му највишу државну власт; а Вукашина презреше остала властела, па почеше, као и он, независно управљати својим областима. Тада у земљи није било ни једне власти, која би могла бити уважавана, сваки је радио о својој глави; па је с тога и пропала србска држава. Будимо дакле сложни; чувајмо се унутрашњих раздора; прогонимо од нас завист и злобу; поштујмо државне власти, не дајмо им, да чине зла, а помажимо их, кад раде добро; волимо искрено свој народ; немојмо грамзити за првим у држави местима; напрегнимо све силе, да будемо и останемо у јединству; не доводимо у опасност опште добро ради наших приватних интереса, — то је нужно, да радимо, па да се сачувамо великих зала, која је наш народ већ једном препатио, и с којих умало што није био збрисан са земље.

Краљ Вукашин.

1367 — 1371.

С урошевом смрћу са свим се распала србска држава, која се до данас никад више није саставила у је-

дно. Велика властела, која су и до тога времена по својој вољи управљала појединим областима, тад се са свим одеде од других србских земаља, и начине се независни господари својих области.

Вукашин се не хте одмах по урошевој смрти прогласити за владоца србског, и говорио је, да је Урош некуд отишао, па га нестало, и шаљао је своје људе на све стране, да га траже. Страх га је било, да остала велика властела не устану на њега, да освете цара, па се хтео добро спремити за отпор, и утврдити у својој власти.

Кад се дознало, да је Уроша нестало, Вукашин се већ био нешто утврдио у власти. Србска се властела старала о свом приватном добру, па нису се ни дизала на оружје, да освете цара; те се тако Вукашин још већма могао утврдити. Кад урошева мати Јелена дозна, да јој је син погинуо, јако се ожалости, ходе у манастир, покалуђери се, и наскоро умре (око 1370—1371). Неки јој пребадују, да је знала за вукашинове намере.

По јелениној смрти, Серезом и другим њеним земаљама, овлада урошева удовица царица *Јелисавета*. Грчки цар *Јован Палеолог* намисли с њом утврдити мир, да се заједнички бране против Турака, и пошље тога ради Јелисавети, с одличним пратиоцима, цариградског патријарха *Калмста*, који је Душана анатемисао. Јелисавета радосно дочека патријарха и остале Грке, пристане на мир, и лепо их угошти. Али случајно патријарх и остали грчки гости напрасно помру. Грци посумњају, да су отровани, па се тако поквари пријатељство, које се истом међу Србима и Грцима утврдило било.

Примедба. Царица Јелисавета срдечно је оплакала патријархову смрт и свечано га сахранила. Кад су Грци искали патријархово мртво тело, царица не хте га дати, говорећи, да она свето поштује земаљске остатке патријархове.

Утом се и Вукашин са свим утврди у власти. Он мало помало заузме све земље, којима су пређе управ-

љали Урош, и мати му царица Јелена; а царицу Јелисавету оправи њеном оцу. Брат му *Угљеша* овлада Тесалијом. Вукашин, да би се још већма утврдио у власти, тражио је себи пријатеље. Своју кћер *Милицу* уда за кнеза зетског *Борђа Баошу*, а с *Николом Алтоманом* живео је у пријатељству. Кад виде, да му нико више не може наудити, он се прозове: србски краљ (1366—1370).

Вукашинова је влада замало трајала. Још су за душанова живота прелазили понекад Турци из Азије у Европу, и помагали Грцима у њиховим ратовима. Треће године урошеве владе дођу они кришом у Европу, освоје *Галипољ*, и ту се утврде, па се отуд почну ширити на све стране. За кратко време заузму *Једрене* и *Филибе*, и у првом месту подигну столицу турском царству у Европи, па се отуд све једнако помицаху напред, освајајући околне земље.

Како је вукашинов брат деспот Угљеша управљао Тесалијом, био је први, на ког Турци нападну. Угљеша и Вукашин опази грдну опасност, која им прети од Турака, па напрегну све своје силе, да се Турцима јуначки одупру. Турци ударе големом силом (70000 војске) на Србију, и допру до Косова. Ту се ударе с њима Угљеша и Вукашин, који су такође имали доста војске (30000), и тако их побију, да је много хиљада Турака пало у боју (веле 30000). Турци се брзо повуку натраг, а Срби пођу за њима назорице. Гонећи Турке, дође србска војска до реке Марице, и ту стане да се одморн код места Чрмена. Не надајући се Турцима, Срби нису поставили страже унаоколо, него се безбрижно у свом околу почну одмарати. Турски војвода узме неколико стотина (800) одабраних коњаника, да промотри, како се Срби наместише, и колика им је сила; пађе Србе у спавању и нереду, па изненада, с великом вичом и жестином, удари на њих, који се боју нису надали, и који се препадну, кад виде међу собом Турке,

те нагну бежати. Тада шака турских коњаника посече силне Србе (до 10000), а многи се подаве у Марици (до 5000) у петак 26. Септембра 1371 год. Срби су тада први пут јаче страдали од Турака, и то је био почетак бедама, које су доцније од њих претрпели. У том боју изгине многа србска властела (изгибоше тада седам властелских породица), а и вукашинова браћа храбри деспот Угљеша и Гојко удаве се у Марици.

После тога кад су Срби на Марици код Чрмена страдали од Турака, побегне Вукашин, желећи се тако спасити. Он је био већ подоста умакао од Турака, па се устави код места Караманлије (данас Хирменли, близу Марице, више Чрмена), и на неком извору хтеде се напити воде. С њим је био само његов слуга *Арсоје* (по некима Никола Арсојевић), који му је носио златни буздован. Кад се Вукашин нагне на извор, да се напије воде, испадне му из недара златан орао, ког је скинуо са цара Уроша, кад га је убио, и ког је о златном ланцу носио о врату. У тај мах потегне Арсоје буздованом Вукашина по глави, и на место га убије, скине му орла, и са собом однесе, па доцније преда га кнезу Лазару, који га за то постави војводом дукађинским.

Немири у Србији после смрти вукашинове.

1371 — 1377.

После вукашинове смрти настану у србским земљама велики немири. Србска властела, пријатељи, и непријатељи Вукашину, ударе на земље, којима је он владао, и освоје их. Тако кнез Лазар освоји Ниш, Приштину и Ново Брдо; Балшићи заузму Призрен, и призренску област, а нешто је вукашинових земаља заватио и ужички жупан Никола Алтомац. Србске су земље биле раскомадане на више делова, јер осим поменуте властеле, кнез је Владимир владао у Албанији, а плакидним земљама Вук Бранковић. Раскомадан на толико

делова србски народ, није могао бити доста снажан, да се сачува од пропасти, која га чекала.

У то време, кад је србски народ толико страдао са своје унутрашње неслоге, и кад је продевао крв у унутрашњим и спољашњим ратовима, наиђоше на њега и друге несреће: *страшан помор* и *велика глад*, која је на две године после вукашинове смрти била по Македонији, Бугарској и србским земљама. Тада је србски народ био у врло злом стању. Гомилама су по путевима лежала мртва телеса, и тровала ваздух; па ко се спасао од ватре и мача, био је уморен болештинама, а кога су и болештине поштедиле, умирао је од глади. Страшно је тада изгледала Србија. У унутрашњим ратовима попаљене су биле вароши и села, срушени градови, погажена поља, а људи мучени. Свуда и на све стране била је пустош, био је страх и ужас. Зверови се тада тако јако у Србији намноже, да су курјаци, па и сами пси, дању и ноћу на људе нападали, и давили их. Турци су у том једнако пленили околне земље, и у робство одводили сваког, који није од њих побегао, био млад или стар, било мушко или женско. У србским земљама овладао је тада немир, закони су били погажени, а заповедао је онај, који је био силан. Реда није било нигде и ни у чему; а народ је био у великој невољи.

Цар (кнез) Лазар Грбљановић.

1377—1389.

Србски народ није могао дуго остати у неприликама, у којима се нашао наскоро после вукашинове смрти. Србској властели, србском свештенству и народу дотузило је најпосле зло стање, у ком је била србска држава, па се зато почеше договарати, да изберу цара, који ће владати србским земљама. Тадашњи патријарх србски *Јеврем* позове србску властелу на државни сабор у *Пећ*, проклињући сваког, који не би дошао. Срб-

ска властела послушају позив свог црквеног старешине, и изберу за србског цара кнеза *Лазара*, који одмах ходе у *Призрен*, где га патријарх крунише, и где му се закуну властела, да ће му бити верна.

Још није био са свим повраћен у србским земљама мир тиме, што су Срби изабрали кнеза *Лазара* за цара. *Марко Краљевић*, вукашинов син, такође је био дошао у *Пећ* на сабор, јамачно се надајући, да ће можда и њега избрати србска властела себи за владоца. Кад се у надању превари, ходе у своје земље. Кнез *Лазар* дигне на њега војску, и отме му очине земље. Тада *Марко* са својом браћом *Андрејашом* и *Митрашком* ходе да служи Турцима, који му дадоше неке земље, да њима управља (*Касторију*, *Локриду* и *Аргос*), захтевајући од њега, да са њима војује на турске непријатеље. *Иванишко*, најмлађи вукашинов син, не хте се предати Турцима, него ходе у *Зету* *Балшићима*. Као што је урадио *Марко Краљевић*, тако ураде и друга нека србска властела, и служили су Турке, и војевали уз њи. У таким бојевима сви скоро изгину. Ето до чега дођоше србска властела са свога грамжења за влашћу, са своје неслоге, и с тога, што нису волели свога отачаства. Хтели су да буду своји господари, а да не слушају свога владоца, на морали су служити Турцима, који их упропастише. Бог их жестоко каштигова за њихове грехе.

Примедба. *Марко Краљевић* познат је из народних песама као врли јунак, који свуда брани правду, и мејдан дели с онима, који чине неправду. О њему има у народу различних приповедака. Погинуо је заједно са својом браћом *Андрејашом* и *Митрашком* у боју на *Ровинама* (1494), где је влашки војвода *Мирче* страшно потукао Турке. — Осим вукашинових синова, предадоше се Турцима још и жаркови синови: *Драгаш* и *Константин*, који такође погибоше на *Ровинама*. Гдекоји веле, да се и *Богдан* таст кнеза *Лазара*, такође предао Турцима.

Кад кнез *Лазар* са свим овлада србским земљама, знајући, да је србски народ ослабио у бојевима без престанка, постара се озбиљно, да буде на миру са сви-

ма суседима. Угарски краљ *Лудвик* био му је и одпређе пријатељ, а са *Балшићима* и *Шишманом*, који је Бугарском владао, старао се, да се опријатељи, па зато за Шишмана уда своју кћер *Деснину*, а другу кћер *Милеву*, која је тада била дете, обећа дати за балшиног сина. Он и у Цариград пошље своје посланике, који су с грчким царем утврдили мир, и израдили, да се скине анатема, коју су васеленски (грчки) патријарси бацили на Душана и србски народ, и да исти васеленски патријарси приме међу се србског патријарха, па тим да признаду самосталност србској цркви.

Но Лазар је само неколико година био на миру. У Угарској после смрти краља Лудвика († 1382) родише се немири о томе, ко ће бити краљ. Неки признаше за краља лудвикову кћер *Марију*, а други позваше на краљевски престо *малого Карла* (1386), који је био син лудвикова брата *Андрије*. Док су у Угарској били ти унутрашњи немири, кнез Лазар завати својом војском Срем, Мачву и Београд, и разруши га, да се око њега не отимљу Срби и угарски краљеви.

Утом се и Турци почну кретати према Србији и Бугарској. Цар Мурат доведе из Азије многе Турке, и насели их по освојеним земљама: Тесалији, Македонији и Бугарској. Ти Турци без престанка узнемиривали су своје суседе, па се зато Бугари једном дигну на оружје, и отерају их од својих граница. Турски се цар Мурат на то разјари, дигне војску на Бугаре, и освоји многе земље у Бугарској (1386). Кад то види кнез Лазар, да би се осигурао од Турака, освоји градић *Црквште*, којим су већ тада Турци овладали били; а одмах за тим пошље мало већу војску, да закљони народ из те околне, да се може селити у Србију, а после разори освојени градић. Кад дозна за то Мурат, с великом војском дигне се на Лазара, и дође до *Ниша*. Лазар није био спреман за јачу борбу, нити је имао доста војске, па зато заиште у Мурата мира.

Мурат пристане на то, али тако, да му Лазар плаћа, као неки годишњи данак, и да му у свима ратовима помаже с 1000 коњаника. Тако тада Лазар оста на миру од Турака (1386).

Мурат после тога отиде у Азију, где је имао рат с Караманлијама. Лазару је врло не право било, што је морао Турцима плаћати данак, и давати им у помоћ своје војнике. Он је на све стране тражио пријатеље, како би заједнички ударили на Турке, и сломили им силу.

Лазаревом се позиву најрадије и најживље одзове босански краљ Твртко, који је и сам био у рату с Турцима, који су упали били у његове земље, но које је он страшно потукао (1337—1388). Лазар, прикупљајући своју војску, тражећи пријатеље, и уздајући се у помоћ, коју су му обећали, откаже Турцима плаћати данак.

Чим за то дозна Мурат, брзо скупи голему војску (300000), пређе реку *Струмицу*, уђе у Србију, и са својом војском падне на поље *Косово*.

Кнез се Лазар препадне, кад дозна за нагли и изненадни долазак цара Мурата. Он такође поче скупљати своју војску, па позове и опет у помоћ околне владоце, но узалуд је очекивао са стране помоћи. Балшићи му не хтеше помоћи, јер су се надали, да ће после њега сами овладати србским земљама. Захумци и Приморци закаснише (кнез Радић), а и босанска помоћ изостаде. Кнез Лазар изађе сам Турцима на сусрет са својом далеко мањом војском.

Није било доста што је србска војска била много мања од турске, што из гадне и опаке зависти Балшићи не хтеше притећи у помоћ Лазару, и што Србима ни с које стране не дође помоћ; него и у лазаревој војсци овлада неслога, извештан знак скоре пропасти. Још одпре завадили су се били зетови кнеза Лазара: *Милош Обилић* и *Вук Бранковић*. Милош је био први јунак у србској војсци, а Вук је много држао на то,

што је био од старе одличне породице, па је завидео Милошу, што га је народ и војска уважавала. Он је одавно говорио кнезу Лазару, да ће га Милош изневерити Турцима. Лазар томе није веровао; али баш у очи саме косовске битке, на вечери пред скупљеном властелом, пребаци Милошу, да га је намеран издати. Милош плане на таква пребацивања: „сутра је видовдан“, рече, „видећемо ко је вера, ко ли невера“. Са своја два побратима *Миланом Топлићом* и *Иваном Косанчићем* отиде у турски око, распори усред турске војске цара Мурата, па нагне натраг међу Србе; али га Турци савладају, и везана доведу Мурату, који још није био издахнуо.

По свој србској војсци пукне глас, шта се догодило за кнежевом вечером. Сутрадан је србска војска изгледала Милоша, али њега у војсци не беше. Нико није знао, кад је Милош отишао, и шта је урадио; сваки је држао, да је истина, што је говорио Вук. Страх и непоуздање у се овлада србском војском; сваки се бојао да ће се догодити нешто зло. Сво уздање србске војске, био је кнез *Лазар*, који на један дан пред битком заповеди, да се причести сва војска (у цркви Самодрежи).

Бој се започе са највећом жестином. Турци насрну на Србе, као горски вуци. Они су веровали, да ће сваки отићи управо у рај, који у боју погине. Но Срби храбро их дочекају, од себе одбију, и пред собом потерају, тако, да је србска војска допрла била до близу шатора турског цара Мурата. Бој се неколико пута изнова започињао. Паше и везири молили су и терали Турке, да иду у бој. Троином је више било Турака, него Срба, па опет нису могли потиснути Србе. Бој је трајао 5 сати без престанка. Србска војска поче малаксавати, а Турци добију помоћ. Но кнез Лазар даде својој војсци нову храброст. Он је пред војском био, и својим делима храбрио своје војнике. Где је срећа, ту је

и несрећа. Усред боја одседне кнез Лазар коња, да уседне другога одморнога. Војска га изгуби испред очију, па поче уступати Турцима, али је кнез Лазар брзо охрабри и напред поведе. Тако се догађало двапут. Кад је трећи пут хтео, да измени под собом коња, војсци се учини, да је погинуо, па нагне бежати. Тако се поремети у војсци ред, који није више могао повратити кнез Лазар. У тај мах уклони се од остале србске војске Вук Бранковић с 10000 љутих оклопника на коњима, а Турци поновљеним силама ударе на забуњене Србе. Све је пропало. Срби буду надбијени. Кнез Лазар, видећи, да се не може даље одупирати Турцима, нагне и сам бежати, падне у неку јаму, где га Турци увате, и пред Мурата изведу, па по његовој заповести погубе и њега и *Милоша Обилића*, 15 Јунија 1389. г. Света је црква признала кнеза Лазара за божијег светитеља, и слави га сваке године 15 Јунија. Његово се тело чува у Срему, у манастиру Раваници (Врднику).

Тако се сврши косовска битка, врло знатна за живот србског народа. Тужно је *Косово* и до тада било сведок различним догађајима, који су се на њему догодили, а тада поста знатно с несреће, која на њему снађе србски народ. Тада погибоше на Косову у један и исти дан два цара (турски Мурат и србски Лазар); тада изгибе знатна србска властела; тада изгибоше хиљадама србски јунаци; тада се сломил сила србском народу. У косовској пропасти имају Срби велику науку, да пре свега треба имати слогу, ако се хоће да напредује. Љуте ране, које задобисмо на Косову, још нисмо преболели. Оне нас опомињу наше прошлости; а спомен о нашим прадедовима, који су у том несрећном боју погинули, подсећа нас, да један другом не завидимо и да у слог и љубави живимо, да не би још једном дочекали тужне дане косовскога боја.

Кнегиња Милица и кнез Стефан.

1389 — 1405.

По смрти муратовој постане турски цар *Бајазит*, који свога старијега брата *Јагута* удави, да сам дође на царски престо. Он са Србима уговори мир; неке земље да *Вуку Бранковићу*, а друге, које су од старина биле србске, остави кнегињи *Милицы* и њеним синовима. Уједно са Србима и то уговори, да га у свим његовим ратовима помажу својом војском, да му плаћају данак, а уз то се кнегиња *Милица* обећа, да ће му своју кћер *Милеву* дати за султаницу.

Од то се доба мораше Срби борити, и своју крв проливати за Турке, и њихове користи. Бајазит се наскоро после косовског боја зарати најпре с Бугарима (1390—1392), а после с *Мирчетом*, војводом влашким (1394—1395); па за тим и с угарским краљем *Жигмондом* (1396). У свима тима бојевима помагали су Бајазиту Срби са својом војском. Бајазит савлада Бугаре, и надбије угарског краља, али га победи влашки војвода *Мирче* у боју на Ровинама, где су изгинули и многи Срби, а међу њама и Краљевић *Марко* (1394).

Док су трајали ти бојеви турски с различним непријатељима, Вук Бранковић више је пута упадао у земље, којима је владала кнегиња *Милица* и њени синови; па је неке од њих и отео. Кад је Бајазит узимао *Милеву* за жену (1393 или 1394), кнегиња *Милица* морала му се тужити на свога зета Вука. Дознавши Бајазит, да Вук прави *Милицы* пакости, одузме му неке земље, и да *Милицы*, која се наскоро за тим покалуђери (око 1395), оставивши управу над свим земљама свом сину *Стефану*; али опет задржавши неки уплив у државним делима. Вуку није било по вољи, што му је Бајазит узео земље, а кад то Бајазит дозна, дозове га к себи и отрује (6. Окт. 1398).

На неколико година после вукашинове смрти заплете се Бајазит у рат с *Тамерланом* (Тимуром) татарским царем. Бајазит, нападајући често на грчке земље, натера грчког цара *Манојла*, да тражи помоћи у страних народа. Он позове у помоћ *Тамерлана*, који скупи велику војску, и оплени турске земље у Азији. Кад то дозна Бајазит, и сам се спреми за рат, и пође на *Тамерлана*. Бајазит је уза се имао и 10000 Срба копљаника на коњма, а са Србима су били *Стефан* и *Вук* синови кнеза *Лазара*, и сестрићи њихови *Гргур* и *Бурђе*, синови *Вука Бранковића*.

Обе се војске сукобе у Азији код места *Ангоре* (7. Августа 1402). Бој је био врло жесток, и за кратко време било је бојно поље покривено лешевима погинулих војника. Срби су се борили као лавови. Они нападоше Татаре највећом жестином, пробише њихове редове, и начинише у татарској војсци велики покољ. Но при свој србској храбрости, *Тамерлан* разби бајазитову војску, самог Бајазита увати, и зароби његов арем, у ком је била и султаница *Милева*. Није прошло много времена, а Бајазит сам себе убије, јер није могао поднети што је сужањ у *Тамерлана*.

После ангорског боја, Срби прокрчише себи пут до *Брусе*. *Стефан*, који је управљао Србима, узме са собом најстаријег бајазитовог сина *Мусулмана* (*Сулејмана*), и с њиме, својим братом *Вуком*, и сестрићем *Бурђем* дође у *Цариград*, где их цар *Манојло* лепо дочека, угости, *Стефана* назове деспотом, а сестрића му *Бурђа* затвори. Из *Цариграда* дође *Стефан* на некој грчкој лађи свом зету *Балши*, који га допрати до *Рашке*. Тада се *Стефан* ожени *Јеленом Кантакузеном* од града *Галата*.

Тек што *Стефан* дође у своје земље, одмах му се валаало спремати на рат. *Бурђе Бранковић*, његов сестрић, ослободивши се некако затвора цариградског, побегне из *Цариграда*, и ходе Турцима (*Муси*, другом ба-

јазитовом сину, који је у Европи владао), добије од њих помоћ, и дигне се на своје ујаке Стефана и Вука, желећи овладати њиховим земљама. Стефан се с братом Вуком спреми за рат, и изађе на сусрет Бурђу. Војске се ударе код неког града близу цркве Грачанице, и после жестоке борбе одржи Бурђе с Турцима мејдан (21. Новембра 1402), и натера Стефана, да му да неке земље, да њима самостално управља. Тако су Срби трошили своју снагу нешто у бојевима за Турке, а нешто у својим унутрашњим раздорима. На три године доцније умрла је кнегиња Милица (11. Нов. 1405).

Деспот Стефан (високи).

1405 — 1427.

Србски је народ неколико година био на миру од оно доба, како је Бурђе Бранковић турском помоћу добио неке србске земље, да њима управља. Кад умре кнегиња Милица, преузе сву власт у своје руке њен син *деспот Стефан*, па бринући се о добру свог народа, озбиљно се поче старати, да се залече ране, задате србском народу у многим спољашњим и унутрашњим ратовима. Он одмах, по смрти своје матере кнегиње Милице, потврди Дубровчанима права (2. Дец. 1405), која су имали од цара Душана и кнеза Лазара. Пропутује после кроз сву своју државу, давајући своју помоћ сваком, који се у томе нуждавао. Знајући, како је за трговину и земаљску обрану врло важно место *Београд*, утврди му градске бедеме, дуже се времена у њему задржи, сазида више красних дворова (палата), цркву св. Николи, и уз цркву велику болницу, коју добро опреми и постави лекара, да болне бадава лечи. Тада (1407) поче у Ресави зидати красни манастир *Манасију*, у ком се и данас поје слава божија. Путујући по земљи, давао је милостињу сиротињи; а добро увиђајући, од колке је штете била србском народу неслога, праштао је свима, који га некад увредише, и повраћао баштине

(земље) онима, који их изгубише с неверства свога, или својих старих. Једном речју, Стефан је напрезао све своје силе, да учини народу што више може добра.

Паклена злоба, отимање око власти, непоштовање државнога добра, и неслога, ови давнашњи греси србске властеле, не дадоше Стефану, да на миру продужи своја дела, која су смерала на добро свему србском народу. Његовом се млађем брату *Вуку* прохте, да за себе влада неким србским земљама. Бранковићи су одавно били Стефану противници, сад се и Вук, стефанов брат, с њима удружи, па сви ускупу зашту од Турака помоћ. Турци то једва дочекају. Њима је било повољно, што се Срби сами међу собом кољу, тим су им олакшавали посао, да их доцније са свим потру. Два пута је једно за другим упадао Вук с Бранковићима и Турцима у стефанове земље, пленио их, и тим натера брата, да му уступи земље од Дунава до Новог Пазара, да њима сам за себе влада и управља (1409).

Није прошла ни година дана, а Срби опет морали су се спремати на рат. Бајазитови синови Сулејман и Муса отимали су се за владу над земљама, којима су били господари Турци. Уз Мусу пристану Турци у Европи, а уз њи: Власи, Бугари и Срби; а уз Сулејмана пристану Турци из Азије и грчки цар Манојло. Обе се стране спреме за бој. Пре битке цар Манојло и Сулејман, позваше Србе, да одустану од Мусе. Стефанова браћа и сестрићи то послушају и ходу Сулејману; сам је Стефан остао уз Мусу. Војске се побију (по неким у малој Азији, а по неким у Романији), и Муса буде савладан, и морао се са својом војском повући натраг. После тог боја Стефан отиде у Цариград, а браћа му се и сестрићи хтедоше повратити у Србију; али их некако Муса увати, и у Пловдину погуби (6. Јунија 1410). Стефан се из Цариграда преко Влашке врати у своје земље, а Муса наскоро увати у *Једрену* пијана *Сулејмана*, и удави га (1411).

Кад Муса удави Сулејмана, завлада свим турским земљама. Он је хтео да се освети Грцима, што су помагали његовом брату Сулејману, а и деспоту Стефану, што је ишао у Цариград, јер је држао, да се он тада договорио с Грцима, да заједнички војују на Турке. Две године једво за другим (Јануара 1412, и Априла 1413) улазио је с великом војском у Србију, под изговором, да натера Стефана, да Бурђу Бранковићу да земље, које су биле Вука Стефановог брата. Стефан се није могао одмах одупрети у пољу големој сили турској, него баци у градове јаке посаде, а с осталом се војском повуче дубље у своје земље. Муса је хтео освојити *Ново Брдо* (1412), но то не могне учинити, јер су се Срби храбро бранили, ал он оцет зато Србима почини грдне штете, попали многа места, оплени народ, разбије деспотову војску, и разруши Крушевац, Сталаћ и друге градове; много Срба посече, а многе одведе са собом, и истурчи. Ти истурчени млади Срби постану доцније најстрашнија и најхрабрија турска војска.

Кад виде *Бурђе Бранковић*, који је био уз Мусу, шта Турци учинише по Србији, одбегне од Турака, дође у Солун, и измиривши се са својим ујаком деспотом Стефаном, дође у Србију, да се с њим заједнички стара како ће избавити народ од оних зала, која су му чинили Турци.

Утом се Муса спремао, да се освети Грцима, што су му били непријатељи. Грци после сулејманове смрти подигну на Мусу *Оркана* сулејманова сина (1411—1413), али га Муса увати, и одмах удави. Затим подигну Грци на Мусу брата му *Мемед*, најмлађега бајазитова сина, обећавајући му своју помоћ. Мемед послуша Грке, дође у Цариград, и утврди с Грцима пријатељство, а уједно се удружи и с деспотом Стефаном.

Мемед, помаган од Грка и Срба, којима управлаше *Бурђе Бранковић*, изненада удари с више страна на Мусу, разбије му војску (у Бугарској на реци Искри 10.

Јулија 1414) и њега самога увати, и одмах удави; па заузме владу над свим Турцима. Захвалан Србима на помоћи, коју му дадоше, уступи Ђурђу Бранковићу неке своје земље; а кад му дођоше посланици из Србије, Влашке, Бугарске и други земаља, да га поздраве, што је добио царски престо, обећа им, да ће на миру са свима живети.

После тих ратова деспот је Стефан више година владао на миру. Не имајући од срца порода, још за свога живота, постави себи за наследника свога сестрића Ђурђа Бранковића. По смрти балшиној (1422) хтео је Стефан да овлада Зетом, па је зато двапут обсађивао *Скадар* (1422 и 1423), али га није могао узети.

Стефан се још једном уплете у домаће турске немире. По смрти султана Мемеда (умр'о је Јунија 1422) хтеше оба његова сина *Мурат* и *Мустафа*, да овладају турским царством, па зато зарате један на другога. Ово је била врло удесна прилика, да се Срби ослободе Турака, и задобију своју изгубљену самосталност, јер тада није било међу Србима неслоге, а Турци су многим унутрашњим ратовима јако били ослабили. Али се деспот Стефан заклео био султану *Мемеду*, да ће бити пријатељ његовим синовима, па не хте погазити своје заклетве; пристаје уз старијега мемедова сина *Мурата*. Мурат победи свог брата *Мустафу*, који у боју погине.

Стефан је лепо живео са султаном Муратом, коме је много помагао, да задобије владу над Турцима. Последњих година своје владе оболи, и на годину дана после смрти сестре своје Маре, пресели се у вечност у очи св. Илије 1427 год. Он је управљао Србима свега 38 година.

Деспот је Стефан био човек благе нарави, али опет зато храбар; био је побожан, mudar и поштен, који своју реч свето држи. У своме животу борио се с многим незгодама. Његова је влада била борба без пре-

станка о живот и смрт, и та се борба неко време продужила и после његове смрти.

Деспот Ђурђе Смедеревац (Бранковић).

1427 — 1459.

После смрти деспота високог Стефана преузме владати србским земљама његов сестрић деспот Ђурђе Бранковић, кога је он још за живота свога поставио себи за наследника. Како је у великим незгодама србски народ био, кад је Ђурђе преузео владу, зато се он старао, да се умили народу добрим делима. Одмах у почетку своје владе потврди Дубровчанима права (1428), која су одавно имали у србским земљама.

Још се не наврши година дана, како Ђурђе поче управљати Србима, а већ му се требало борити с великим незгодама. Голубачки војвода *Јеремија* одметне се од њега (1428), потурчи се, и преда Турцима, који опљачкају Браничево. Тек што се мало смирише Срби, а Ђурђе доби поруку од султана Мурата, да је Србија турска земља, јер Стефан није оставио од себе порода; па је искао, да му Ђурђе даде србске земље. Ђурђе то нит је хтео нит је могао учинити, а Мурат дигне на Србију велику војску, освоји Крушевац, оплени земљу, и после 48 дана врати се натраг, бојећи се рата с угарским краљем Жигмондом. Тада се Ђурђе обећао плаћати Турцима данак, само да буде од њих на миру.

Турска је сила из дана у дан све већма расла, и околни су народи све више били мучени од турског беснила. Деспот је Ђурђе видео, да Турци неће дуго мировати, па се старао да стече себи пријатеље. Он после одласка муратове војске из Србије, сазида на дунавској обали ниже Београда град *Смедерево* (1430 и отуд се прозвао Ђурђе Смедеревац), и договори се с краљем Жигмондом, да му даде град *Београд*, у замену за друге градове у Срему, Банату, Бачкој и Угарској. У исто време своју кћер *Катарину* уда за грофа

Улрика Целског, старајући се тиме, да код западних владалаца стече себи пријатеље.

Није прошло много времена, па се видело, како је деспот Бурђе погодио, шта ће се догодити. Мурат, по наговору неког свог паше (Исак бега), дигне на Србију војску, и освоји нека места (1435). Бурђе заште мира у Мурата, који на то пристане, али заште прелепу Ђурђеву кћер *Мару* за жену. Деспот није могао на то не пристати, преда кћер своју муратовим посланицима, који по њу дођоше, а с њоме пошље и свог средњег сина Стефана, да сестру теши; уједно се изнова обећа плаћати Турцима данак.

Ако је Бурђе и скупо купио од Турака овај мир, опет зато није био дуго на миру. Мурат дигне на Бурђа војску и уђе у Србију. Бурђе напуни своје градове војском, у Смедереву остави своју жену Јерину и најстаријег сина Гргура, а сам с најмлађим сином Лазаром ходе да тражи помоћи, најпре у Угарску, а отуд у Дубровник. Угарски краљ *Алберт* дигне на Турке војску, али оболе, и с тога се врати натраг. Турци утом освоје Смедерево, ископају очи Гргуру, и одведу га са собом, а Јерину пусте (1439). Утом умре краљ Алберт, а Угарска се расцепи на партаје, од којих је једна желеда, да се албертова удовица уда за Ђурђева сина — јамачно Лазара, — а друга избере пољског краља Владислава за краља. Кад за то дозна Бурђе, упути се *Владиславу*, и замоли га за помоћ. Деспотове молбе снажно потпомогне *Јанко Хуњадски* (Сибињанин Јанко), који је до то доба неколико пута победио Турке. Владиславу се допадне деспот, сазове земаљски сабор (1443), где се Бурђе свечано обрече, да ће дати новца за рат, а да ће и сам дигнути повећу војску. На том земаљском сабору уговори се, да се Угарска зарати с Турцима, који су већ неколико пута упадали у Угарску. Што је речено, то се и учинило. Угарска и деспотова војска ударе на Турке, и надбију их на не-

коликим местима. Осим градова сва је Србија била очишћена од Турака. С тога, што није било доста ране, престане се од даљег ратовања, и краљ Владислав из побожности бос уђе у будимску цркву, помоли се и благодари Богу на добивеним победама над Турцима, и украси цркву заставама од Турака освојенима, и сликама најзнатнијих јунака из тих ратова. Међу осталима тада је и деспотова слика била метнута у цркву. Накоро се за тим утврди с Турцима мир, и деспоту Бурђе предаду Турци Србију са свима градовима.

Но тај мир није дуго трајао, јер тек што ходе Бурђе у Србију, да прими од Турака градове, угарска властела, наговорена од посланика римског папе кардинала Јулијана, намисле прекинути мир са султаном, и погазити заклетву. Јован Хуњадски и Пољаци противише се томе, а деспот Бурђе и не знађаше за све то ништа; али већина оста заузета за рат против Турака. Угарска војска уђе у Бугарску, и код Варне победи се с Турцима, али буде разбијена тако страшно, да је у боју и сам краљ Владислав погинуо (1444). Бурђе је за то време са својом војском био на опрезу, да га не снађе каква беда.

У Угарској настану опет немири због тога, ко да буде краљ. Немачки цар Фридрих тражио је, да Угарска призна за краља *Владислава* албертово *посмрче*; па је зато деспот Бурђе и писао Фридрику (1445), да Владислава признаје за угарског краља. Угарска властела пак не хтену одмах признати Владислава за свога краља, него изберу Јована Хуњадског за земаљског управитеља, да управља Угарском, док Владислав одрасте. Јован се љутио на деспота, што и он не дође на Варну, да се бије с Турцима, па му одузме зато градове, што их деспот имађаше у Угарској. Бурђе, с тога, ни на четири године доцније не пристаће уз угарску војску, кад је Јован доведе на поље Косово, да ту опере срамоту због погибије код Варне. Но Јован и тада буде

лоше среће; Турци му потру војску (у зиму 1448), а он једва жив побегне, и у бежању увате га и доведу Бурђу, који утврди с њим уговор, и измире се. Деспот доби своје градове у Угарској, а Јован обећа, да ће му се син *Матија* оженити *Јелисаветом* унуком деспотовом од његове кћери *Катарине*, која је удата била за грофа *Улика Целског*. Бурђе одпусти Јована, и угарска се властела подјемче, да ће се уговор испунити, а старији јованов син *Владислав* дође Бурђу, да буде таоц.

Бурђе ни после није био на миру. Угарска су властела хтела, да се мире с Турцима, ал то противно беше Јовану Хуњадском и римском папи, који даде Јовану благослов, да погази своју заклетву, којом је потврдио уговор с Бурђем. Јован узе од Бурђа градове, што су били у Угарској, па и по Србији начини му доста штете, док се најпоследне не измирише (1451). Утом умре и турски цар Мурат, и његов син Мемед Ђурђевим настојавањем такође се измири с Угарском.

Једва је деспот Бурђе две године после тога био на миру од Турака, па је и за то време тражио помоћи себи и своме народу. Утом се код Турака и у Угарској догоде знатне промене. Угарска властела настану, те им цар Фридрих изда њиховога краља Владислава, албертово посмрче (у почетку 1453), а Турци, скупивши велику војску, обседну Цариград, и освоје га (29. Маја 1453). Турци по Цариграду начине велики п кољ, поруше варош и униште књиге и многе друге споменике од старе грчке образованости; и претворе поносити Цариград у престолно место турских султана.

Турски се цар Мемед много понео, што је освојио Цариград, па одмах хтео је ударити и на друге околне хришћанске земље. Србски је народ био први, на ког навали турска сила. Цар Мемед најпре заште, да му деспот Бурђе плаћа већи данак (12000), а одмах му за тим поручи, да је Србија турска земља, јер је кнеза Лазара кћи Милева била удата за султаном Ба-

јазитом; па и не чекајући много деспотова одговора, дигне војску, уђе у Србију (у пролеће 1454), освоји нека места, и оплени Србију до Смедерева. Јован Хуњадски у два пута истина надбије Турке у Бугарској и Србији; ал султан Мемед опет зато оплени Србију, и освоји Ново Брдо, где су били мајдани од сребра, из којих је Бурђе добијао много благо. Деспот је тражио помоћи на све стране; сам ходе у Бур у Угарску на земаљски сабор, да наговори угарску властелу, да устану на Турке; но помоћи нигде не могне добити, па зато замоли Мемеда за мир, обећавши му учинити све, што од њега иште (1455).

Мемед, киван на Јована Хуњадског, што му је надбио код Крушевца војску, скупи голему војску, и у лето 1456 год. упути се *Београду*, да га освоји, говорећи, да ће га он од Мађара отети за две недеље. Сва се Угарска препадне на глас, да је султан с големом силом обсео Београд. Јован Хуњадски, и калуђер Јован Капистрански, скупе набрзо своје војске, и похитају *Београду* у помоћ. Бог је био хришћанима у помоћи. Јован Хуњадски под Београдом разбије султанову војску (21. Јулија 1456), која је бежала кроз Србију, па се није зауставила до Софије.

Јован Хуњадски хтео је после ове победе наставити рат с Турцита; али европски владоци не дадоше му никакве помоћи. Утом се и он разболи од куге, и умре у Земуну (11. Августа 1456), а за њим се наскоро упокоји и његов друг у рату, калуђер *Јован* (26. Окт. 1456), кога су сахранили у Илоку, и кога је римска црква признала за свеца.

Кад су се Турци и Мађари били око Београда, деспот је Бурђе седео на миру у Смедереву, не помажући ни једној страни. Ни он није дуго преживео Јована Хуњадског. Његова унука, намењена за жену Матији, јовановом сину, умрла је девојком (Септ. 1455), не венчавши се с њим. У некој зађевици с јовановим рођацима (Сп-

лађијама) допаде деспот рана (изгуби два прста) од којих се разболи, и умре после дугог свога живота 1456 год.

Деспот је Бурђе владао свега 29 година. Он је био знатан владалац свога времена. Озбиљно се старао, да сачува народу оно мало слободе, што му је после косовске битке остадо. Највећма је у своје животу народу грешно, што је често устајао на свога ујака деспота Стефана, докле га овај није поставио себи за наследника. За све време своје владе претрпео је многа зла, и довијао се свакојако, да отклони од себе и своје државе велику опасност. Он је био човек одлично научен и mudar. У православној је вери био тако тврд, да ни у највећој својој невољи није хтео од ње одступити. Бурђе је имао три сина: *Гргура*, *Стефана* и *Лазара*, и две кћери: *Катарину*, удату за грофом Улриком Цељским, и *Мару* султаницу цара Мурата.

Деспот Лазар Бранковић.

1456—1458.

По смрти деспота Бурђа преузе владати србским народом његов мајмлађи син *Лазар*, који се још за живота свога оца називао деспот. помажући му у државној управи. Он се одмах у почетку своје владе постара, да буде у миру с Турцима, па зато обећа султану Мемеду (Јанв. 1457), да ће му годишње много већи данак плаћати (20000 дуката), него што му је његов отац плаћао, те тако остане од Турака на миру.

Султану је Мемеду немило бмло, што је онако грдно страдао под Београдом, па зато још те исте године пошље свога везира Мемеда с великом војском, да промотри, како стоје хришћани. Везир уђе с војском у Србију и Босну, освоји и попали нека места, допре до Далмације, па је своје чете слао до под сам Београд. Што је Лазар утврдио с Мемедом мир, мање је тада страдао, него што би иначе страдао био од велике турске силе.

Утом се изметпе нека распра међу *Лазаром* и мајком му *Јерином*, која је хтела, да србским земљама влада њен најстарији син Гргур, који је био ослепљен. Кад дозна за то Лазар, дозове матер к себи у *Рудник*, где су му била и браћа Гргур и Стефан, и сестра Мара; угости их, али том приликом своју матер отрује. Гргур и Мара побегну султану Мемеду, и заишту од њега помоћи против Лазара; но Лазар је био у пријатељству са султаном, те тако оста од њега на миру. Србски се народ клонио својој крајњој пропасти; син се није страшио отровати своју мајку. *Лазар*, старајући се о томе, како би у невољи нашао на страни помоћ против Турака, препоручи себе и Србију у милост римском папи, начинивши га својим наследником. Наскоро за тим умре Лазар не оставивши по себи мушког рода.

Примедба. Гргур, лазарев брат, не добивши од султана Мемедана помоћ против свог брата Лазара, отиде у манастир Хиландар, где се покалуђери, добивши име *Герман*. Умрљо је 1459. Окт. Са својом женом *Тодором*, ћерком Матије Кантакузена, родио је сина *Змај деспота Вука*, који се са свога јунаштва јако прославио.

Догађаји у србском народу под деспотицом Јеленом, војводом Михаилом Абоговићем, деспотом Стефаном, лазаревим братом, и кнезом Стефаном Томашевићем — Христићем, јелениним зетом.

1458—1459.

После лазареве смрти врло је кратко време трајала још слободна србска држава. Док је био деспот Лазар у животу, он се довијао свакојако, да остане на миру од Турака; но чим умре, настану у србској земљи немири, с којих са свим пропаде србска држава.

Одмах после лазареве смрти преузе владати србским народом његова жена *Јелена*, која је гледала, да добије за пријатеља *Матију*, угарског краља. Срби, или што се бојаше Турака, или што не хтеше да над њима жена влада, поставе себи за старешину *Михаила Або-*

говиха, брата турскога великог везира Мамута, да с Јеленом, и девером јој Стефаном заједно влада србским народом. Јелени је то било противно, дозове к себи Михаила да га угости, па га тада увати, веже, и пошље краљу Матији. Кад дозна турски везир Мамут, шта се догоди с његовим братом, уђе с војском у Србију, освоји и опљачка многа места и градове, удари на Срем, попали Митровицу (Септ. 1458), па се тада врати натраг.

Јелена утоне уда своју старију кћер за кнеза Стефана, сина босанског краља, па га позове да овлада Србијом. Кнез Стефан дође у Србију, истера јеленина девера Стефана, и почне управљати србским народом. Но његова је влада била за мало, јер чим дозна турски цар, шта бива у Србији, скупи велику војску, поплави њоме сву земљу, а Срби га сами пусте у Смедерево, где увати Јелену, којој после допусти, да може са својима двома кћерима слободно ићи, куд хоће. Турци заузму сву земљу, и много хиљада Срба одведу у робство. Тако је Србија изгубила сву своју слободу 1459 год. и Турци од ње начине своје пашалукe.

ДАЉЕ СУДБИНЕ СРБСКОГ НАРОДА ПОД ДЕСПОТИМА У УГАРСКОЈ.

1459—1527.

Кад Турци са свим овладају Србијом, и тако униште јој државни живот, србски се народ подели на двоје. Неки Срби остану на свом завичају; а други, немогући савити свој врат у турски јарам, пређу Дунав и Саву, и настане се у опустелим земљама, које су биле под угарским краљевима, и у тим земљама наставе под својим деспотима рат против Турака, чувајући тако бар нешто своје старе самосталности. Од то доба проливали су Срби своју крв у многим бојевима, врло ретко кад у своју, но понајвише у туђу корист; и од то се до-

ба започну грдне патње србског народа, који је са своје неслоге и себичности својих старешина до тога дошао, да су му силе у непрестаним борбама и вечитом трвењу с дана на дан без престанка слабиле и трошиле се.

Деспот Стефан Бранковић.

1459—1466.

Стефан, средњи син деспота Бурђа Смедеревца, избегне из Србије, пређе у Угарску, и ту се назове деспот Србљима, који се иселише из Србије. Турци овладавши свом Србијом, почну често нападати и на суседне угарске земље: Бачку, Банат и Срем, где су највише живели Срби. Отуда се отвори рат међу Турцима и Угарском, и у том рату угарски краљ Матија био је тако срећан, да је Србију очистио од Турака. Деспот пређе у Србију, да преузме владу, али одмах друге године нагрну Турци на Србију, и Стефан побегне у Албанију, где се ожени Ангелином, која је била кћи албанског кнеза. После неколико годна побегне из Албаније у Италију, где и умре (после Окт. 1476). Света га је црква признала за божијег светитеља, и слави га 9. Окт. Његово су тело доцније (1485) пренели у Срем, куда је дошла и његова удовица *Ангелина* са синовима *Борђем* и *Јованом*, који су доцније били србски деспоти.

Змај деспот Вук Бранковић.

1471—1485.

Кад деспот Стефан пређе у Србију, и кад отуд ходе после у Албанију, Срби у Угарској нису имали неко време свога народног поглавара. Међу њима је најстарији био син *Гргура Бранковића-Вук*, кога је султан *Мемед* послао у Угарску (1465), да утврди мир с краљем *Матијом*. Вук је собом повео свог рођака кнеза *Павла*, браћу *Јакшиће*, и друге знатне Србе, и доста народа, па намисли и не враћати се више у Србију, ни-

ти трпити турско господарство. Сви су се ти Срби храбро борили уз угарску војску против Турака, па зато краљ *Матије* призна *Вука* за србског деспота (1471) и обдари га неким спаилуцима.

Осим *Змај* деспота *Вука*, биле су одличне србске војводе кнез *Павао* (Мађари га зову *Кинижи*) и браћа *Јакшићи*. Они су често ударали на Турке, и чинили им пакости; побили су у Ердељу Турке (1480), а једном су (1481) упали у Србију, продрли до Крушевца, и многе Србе превели са собом у Угарску. Ради услуга, што су Срби чинили Угарској, добише они од угарских краљева и угарског земаљског сабора, многа и знатна права. Деспот *Вук* умре 1485 год. не оставивши по себи порода.

Деспотица *Ангелина*, деспоти *Ђорђе* и *Јован*, деспотица *Јелена*, деспот *Стефан Штиљановић*, и *Стефан Берислов*.

1486—1526.

По смрти *Змај* деспота *Вука*, по вољи угарског краља *Матије*, постане србски деспот *Ђорђе*, син у Италији умрлога деспота *Стефана*. Он је са својом мајком *Ангелином*, и млађим братом *Јованом* оне године дошао у Срем, кад је умр'о *Змај* деспот *Вук*. *Ђорђе* је деспотску власт делио са својом мајком *Ангелином*, подигнувши у *Купинику* близу Саве своју столицу. Но он је само кратко време био деспот, јер кад у свој град *Купиник* пренесе мошти свог оца *Стефана*, покалуђери се, а деспотску власт остави на свом млађем брату *Јовану*. У калуђерству *Ђорђе* добије име *Максим*, и постане доцније митрополит. Деспот *Јован* јуначки се држао неко време у *Купинику*, бранећи Срем од Турака (1494), али најпослед морао је уступити много већој турској сили, и пресели се у *Беркасово*, које је од краља *Матије* добио у залог за неколико хиљада дуката. Подижући у Срему манастире, са својом мајком и

својим братом, и прилажући црквама, умрѐо је 1502. Света га црква, с његових добрих дела, поштује као светитеља, и слави 10. Дек.

Примедба. Деспот је Јован са својом мајком Ангелином, и братом калуђером *Максимом* подигао у Срему манастире *Оцово* и *Крушедол*, које је богато обдарио. Света црква све њи признаје за божије угоднике, и слави св. Максима 18 Јанв., а св. мајку Ангелину 20. Јулија.

Кад умре деспот *Јован*, деспотску власт преузме његова жена деспотица *Јелена*. Али како су Турци све жешће нападали на Срем и друге околне земље, она није била доста снажна, да управља србским народом; па зато дозове к себи захумског кнеза *Стефана Штиљановића*, који је био род деспоту Јовану. Стефан дође у Срем на овај позив, прими се управе над србским народом, и признат од угарског краља за деспота, храбро се борио с Турцима. Но кад они нагрнуше с већом силом, Стефан их не могне задржати, па зато остави Срем, и с многим народом ходе у *Барању* (1505), где од угарског краља добије град *Шиклуш*. На неколико година за тим Стефан умре (4. Октобра 1515).

Примедба. И њега поштује света црква као божијег угодника; његово тело лежи у сремском манастиру *Шишатовцу*, а слави се сваке године 4. Октобра.

После смрти деспота *Стефана Штиљановића* Срби остану без поглавара. Деспотица *Јелена*, јованова удовица, бавила се у *Купинику* више година, али није имала у својим рукама никакве власти. Утом настану прни и жалосни дани како за Угарску, тако и за србски народ, што је у Угарској живео. По смрти султана *Селима* (1520), постане турски цар његов син *Сулејман*, који скупи војску, удари на Београд, и освоји га (28. Августа 1521), а после намести на Сави *Ћуприју*, пређе у Срем, и оплећи га, разоривши *Купиник* и друга места. Деспотица се *Јелена* склони најпре у *Вилагошвар* к свом брату (*Јакшићу*), а после ходе у Хрватску, где и умре.

Кад цар *Сулејман* освоји *Београд*, поплаши се Угарска, и њена властела, оставивши се раздора, почну се спремати, да се одупру Турцима, ако би напали на Угарску. Утом су из србских земаља без престанка прелазили многи одлични Срби, водећи са собом и доста друштва. Међу осталим дођоше тада у Угарску *Бакићи* (њих шесторица), *Радић Божић* и други одлични Срби, знатни јунаци и војводе, који су Угарској земљи чинили велику услугу.

На послетку је дошло време, те се јамачно знало, да ће бити боја међу Угарском и Турцима. Угарски краљ *Лауш* постави тада за деспота Србима *Стефана Берислова* (1526), желећи тиме побудити Србе, да се жешће бију с Турцима. Но тада је све већ било доцно. Султан *Сулејман*, с големом војском (300000), уђе у Угарску, отме у Срему град *Варадин*, и допре до муачког поља. Неслогом и унутрашњим раздорима ослабљена угарска властела, скупиди су малу војску (26000 људи) на Турке. У крвавом боју (29. Авг. 1526), надбију Турци угарску војску, и тада погине и сам млади краљ *Лауш*, који се удави у некој бари. Муачко поље постаде тада Мађарима оно, што је Србима Косово; јер на муачком пољу изгубе цвет своје властеле и многе одабране своје јунаке. Султан после муачке битке оплене Угарску до *Пеште* и *Острогона*, па се врати у своје царство.

СУДБИНЕ СРБСКОГ НАРОДА У УГАРСКОЈ ПОСЛЕ МУАЧКЕ БИТКЕ.

Цар Јован црни.

1526—1527.

Како краљ *Лауш* није имао порода, Угарска оста после његове смрти без краља. Неки су хтели, да буде краљ *Јован Запоља*, војвода од Сибиња (Ердеља), а други опет да постане угарски краљ аустријски кнез

Фердинанд. Земља се тако расцепи на двоје; у народу се роде немири, с којих на послетку грдно пострада Угарска. Неслога је и тада обилато уродила својим обичним родом; она донесе на земљу и народ: поги-
бао и пропаст.

Примедба. Овај *Јован Запоља*, кога су нека угарска властела хтела за краља, био је родом Бошњак из села *Запоље*.

И Срби се тада за неко време расцепише на двоје: неки пристану уз *Запољу*, а други уз *Фердинанда*. У први мах буду сви поглавитији Срби уз *Запољу*, а доцније скоро сви од њега одустану.

Управо кад је угарска војска страдала на муачком пољу, дође из *Ердеља* међу Србе неки особити човек (као што неки мисле-*Влах*), ког Срби прозову *цар Јован*, а Мађари му дадоше придевак *црни*, ради црне његове масти. Срби се гомилама почеше скупљати око њега, поштујући га, као неког чудотворног човека и божијег пророка.

Запоља спремајући се да заузме краљевски престо, па дознавши за *цара Јована*, позове га да му дође, и да уз њега пристане. *Цар Јован* ходе *Запољи* у *Токај*, и обећа се бити уз њега, а против *Фердинанда*. *Запоља* ходе из *Токаја* у *Стојни Београд*, сазове земаљски сабор, и крунише се за угарског краља. На његовом крунисању био је и *Павао Бакић*, и људи *цара Јована*.

Кад се *Запоља* крунисао, *цар Јован* по запољиној вољи, уђе у *Бачку*, растера пљачкаше *Турке*, освоји сву земљу, па је подели међу Србе. Кад су Мађари хтели да се поврате у *Бачку* на своја добра, он их није пустио, говорећи, да је он од *Турака* отео ту земљу. Удари после на *Суботицу* и освоји је од *Валентина Тереза*, заузме варош *Чому*, и потуче неку војску од Мађара (коју је на њега дигао *Чакија*), па толики страх за-
да Мађарима, да су га се више бојали, него самог *Запоље*, кога је *цар Јован* уверавао, да му је веран. *Цар* је *Јован* имао тада под собом 12000 војске.

Утом од Запоље одустане *Павао Бакић*, кога *Фердинанд* пошље с лепим даровима, и још лепшим обећањима цару Јовану, да одустане од Запоље, и да пређе на његову страну. Цар Јован пристаје на то; и с тога се завади са *Запољом*, разбије његовог војводу *Перињија*, али буде побеђен од владике варадског *Цибака*, те побегне у *Сегедин*, где га неки мађар из потаје пушком самртно рани. Онако рањена однесу га његови људи у место *Торњош*, а то кад дозна *Валентин Терек* скупи нешто оружаних људи, изненада удари на цара Јована, и онако пода мртвом одсече главу (1526). Са смрћу цара Јована изгубише Срби своје народне политичке старешине у Угарској.

СРБИ У ЦРНОЈ ГОРИ (ЗЕТИ).

Зета под управом Балшића.

1360—1422.

Одмах после смрти силног цара Душана, поче се распадати велика србска држава. Душанов син, млади цар Урош, није био доста снажан, да у свези и јединству одржи земље, које му је отац састављене у једну државу оставио. Поједини обласни управитељи, опазивши урошеву слабост, и да њиме овлађује лукави Вукашин, одметну се од њега, и сами по својој вољи, самостално почну управљати својим областима. Цар је Урош само по имену био господар над Србима; а у истини србска се држава још за његова живота, и особито последњих година његове владе, распала била на неколико делова.

Међу областима, које од то доба посташе земље за себе, била је и *Зета* (садања Црна Гора била је у Зети), где је за урошево доба владао *Балша I*, који око 1360 год. умре, оставивши након себе синове: *Страшмира*, *Бурђа* и *Балшу*, који су сви ускупу владели од оца наслеђеним земљама, а нешто их и приумножили.

У немирима, који су настали у србским земљама по смрти цара Уроша, и особито по смрти краља Вукашина, Балшићи заузму доста вукашинових земаља дуж арбанског приморја (Авлону, Канину и т. д.), а неколико година доцније (1376) добију и неки део земаља, које су биле ужичког жупана Николе Алтомана.

Балшићи су најпре лепо живели с краљем Вукашином, чију ћерку Милицу имао је *Бурђе* Балшић за жену; а после и с кнезом Лазаром, чијом се ћерком *Десио*, удовицом бугарског краља Шишмана, оженио био *Бурђе* син страшимиров; али су они од њих обоице били независни. *Страшимир* умре 1373, оставивши након себе сина *Бурђа*; *Бурђе Балшић* умре 1379, а балшин најмлађи син *Балша Балшић*, погине у боју с Турцима 1385 год., те тако од балшиног рода оста у животу страшимиров син *Бурђе II.*, који поче самостално управљати Зетом.

За владе овог *Бурђа II.* Страшимировића, Турци се све већма почну приближавати србским границама. Они нападну и на ђурђеове земље, и приморају га, да им уступи неке области (Костур и Берат), а наскоро за тим ударе и на други крај србских земаља, којима је владао кнез *Лазар*. Срби у први мах буду срећни, и разбију Турке; али султан Мурат, на две године затим, с великом војском паде на Косово, разбије србску војску под кнезом Лазаром, и подкопа темељ србском самосталном животу. У боју на Косову није био *Бурђе* са Зећанима, јер су одоцнили, и у путу идући на Косово, чују за несрећу, која је Србе снашла.

После косовске битке настајало је све горе време за србски народ. *Бурђе* Страшимировић још исте године, кад је била косовска битка, изгуби градове *Драч* и *Ђеш*, који, бојећи се Турака предадоше се Млечићима; а на неколико година затим сам *Бурђе* уступи свој столични град *Скадар* Млечићима, добивши од њих у замену градић *Дривост*, и на годину по хиљаду дуката.

По смрти Ђурђевој (1405) заузме владу над Зетом његов син *Балша III.*, који се више пута доста срећно борио с Млечићима, и од њих преотео градове и земљу, што су они били притисли. Млечићи су искали и од Турака помоћ противу Балше, али се они тиме не помогше, него су се морали с Балшом мирити (1421). Наскоро затим умре *Балша III.*, не оставивши по себи мушкога порода.

Зета под управом деспота Стефана, и владалаца од лозе Црнојевића.

1422--1499.

По смрти Балше III. преузме владати Зетом србски деспот *Стефан*, син кнеза Лазара. Кад је Балша полазио у Србију Стефану, оставио је по себи у Црној Гори свог рођака *Стефана Црнојевића*, који по смрти деспота Стефана (1327), а по вољи Зећана, постане господар од *Црне Горе*. Он се у друштву с *Ђурђем Кастриотом* много пута срећно борио с Турцима, назидео је град *Жабљак*, и утврдио је своју власт над *Црном Гором*.

По смрти стефановој постане господар у *Зети* његов старији син *Иван* (1471), који је у *Жабљаку* имао своју столицу, много се пута борио с Турцима, и бранио садању *Црну Гору* против турских нападања. *Иван* је знатан владалац зетски, својски се старао о слободи свог народа, и много је урадио, те се у Црногорцима развило јунаштво, којим се и данас одликују. Стешњен од Турака, а остављен од својих савезника Млечића, разори град *Жабљак* (1482), и повуче се у црногорска брда, бранећи отуд слободу своме народу. *Иван* је сазидео градић *Обод*, и манастир на *Цетињу*, куда је преместио из острова *Враћине* митрополита *Висариона*, поставивши га за митрополита зетског.

По ивановој смрти (1490), преузе владати *Црном Гором* његов старији син *Ђурђе Стефан* или *Станша*,

Ђурђево брат, а иванов млађи син, завидећи Ђурђу, ходе Турцима (Бајазиту II.) и заште од њих помоћи, да овлада Црном Гором. Са Станишом било је још неколико Црногораца, који су пристали уз њега противу Ђурђа. Гадна завист и себичност угњезде се и у сиромашну Црну Гору. Онај, који би требало да се свом снагом ушне, да земљу спасе од турских нападања, *Станиша*, владаочев син, сам иде Турцима, желећи њиховом помоћу сломити слободу своје отачаству. Турци радо дочекају Станишу, потурче га, и назову *Скендербег*; даду му у помоћ војске, с којом се он крене на Црну Гору. Али га срећа не послужи, јер га брат Ђурђе разбије, и отера од црногорских граница. Црногорци ту заробе неке од скендербегових (станишиних) партилаца, што су се били истурчили, и одведу натраг у Црну Гору, где се они настане, задржавши веру муамедову. Ђурђе је знатан с тога, што је у Млетцима набавио слова и справе за штампање књига, па је на Цетињу подигао штампарицу, где су се печатале многе црквене књиге.

Пошто је Ђурђе неколико година после тога владао Црном Гором, остави владу, и преда господарство над Црном Гором тадашњем митрополиту *Герману*, па остави насвагда своје отачаство, и са женом и децом ходе у Млетке, где и умре.

ИСТОРИЈА БОСНЕ.

686—1463.

Кад се Срби у половини 7. века населише у земљама грчког царства међу Хрватима и Бугарима, заузеше и *Босну*, која се протезала између реке: Саве, Дрине, Неретве и Врбаса. Босна је тада била србска жупа, којом су управљали жупани, који су слушали србског великог жупана. Доцније се жупани назову *бани*, и већ се у половини 10. века спомиње, да се бан *Селимир* (или *Желимир*) хтео оцепити од свог господара *Теши-*

мира, па да је с тога изгубио своје достојанство (940 год.). У почетку 12. века даде рашки жупан *Бела Урош* Босну у мираз својој кћери *Јелени*, удатој за угарског краља *Белу слепог*, и од то је доба неко време Босна била под угарским краљевима, који се од времена *Беле слепог* почну звати краљеви *Далмације*, *Хрватске* и *Раме* или *Босне*. Од босанских банова знатан је бан *Кулин*, који је владао Босном у оно време, кад је србским земљама управљао велики жупан *Немања*, чију је власт и сам *Кулин* над собом признао. *Кулин* је дуго владао (1168—1204), и за његово доба осидише се у Босни *Богумили* или *Патарени*, ма да су римске папе врло настојавале, да се та јерес утамани. Босном су после њени бани независно управљали, ма да су угарски краљеви држали, да њима припада врховно господарство у Босни; али србски краљ *Милутин* ожени се *Јелисаветом*, ћерком *Стефана V.* угарског краља, и с њом у мираз добије Босну.

После неког времена овлада Босном *Младен*, син бана *Павла Шубића*, а после *Младена* био је босански бан *Стефан Котромановић*, који је осим Босне овладао био и *Хумом*, и тако поставио темељ босанском краљевству, које је доцније постало. Кад је у Србији владао силни цар *Душан*, у Босни је био бан *Стефан*, у ког *Душан* запроси кћер *Јелисавету* за свог сина *Уроша*. *Стефан* му је не даде, и отуд се изродише ратови, у којима *Душан* овлада Босном, и у њој на неко време утврди своју власт; али је и опет бан *Стефан* имао под собом доста земље. Бан *Стефан* умре 1353, а место њега постане у Босни бан његов синовац *Твртко*, који се најпре борио с некима од своје властеле, док је утврдио у Босни своју владу. *Твртко* је у Босни владао најпре као бан (1353—1376), а кад умре *Душан*, и он притисне многе србске земље, па кад се са смрћу цара *Уроша* угаси *Неманића* лоза у мушком колену, *Твртко*, по смрти краља *Вукашина*, ослањајући се на

то, што је по женској крви био род Неманићима, прозове се краљ несамо од Босне, него и од *Србије* (1375). Твртко је умр'о 1391 год.

По твртковој смрти постане у Босни краљ *Стефан Дабша*, братоучед краља Твртка. Због унутрашњих немира, и због опасности, која му је претила од Турака, утврди сvezу с Угарском, и призна над собом врховну власт угарског краља. После петогодишње владе (1391—1396) умре. Од то су доба били у Босни немири без престанка. У први мах разцепи се Босна на двоје. *Остоја Христић* заузме, као краљ, јужну и приморску Босну, и био је у свези с Владиславом краљем од Напуља; а *Твртко Твртковић*, незаконити син краља Твртка, утврди се у средњој и северној Босни. После различних догађаја, Остоја умре (око 1418), а Твртко најпре побеђен и заробљен од *Жигмонда* угарског краља, био је у исто време повраћен у Босну за краља, с погодбом, да призна над собом врховну власт угарског краља. Но ма да је Остоја умр'о, Твртко није могао да влада свом Босном, јер остојиним земљама завлада син му *Стефан Остојић*, и тек, кад овај умре (око 1420), Твртко почне на миру управљати Босном, и старати се о народном добру. Он умре 1443 год. По твртковој смрти, босанска властела, помагана Сибињанин Јанком, изберу себе за краља *Тому Остојића Христића*, који свечано пређе у римску веру, па тиме задобије пријатељство римског папе и угарског краља, који га признаше за краља од Босне. За његове владе Стефан Косача измоли (1444) у немачког цара Фридриха, да га начини херцегом, и да му даде сва права, што имају у Немачкој херцези. Од то доба косачина земља прозва се *Херцеговина*. Тома је прешао у латинску веру само зато, да се одржи на престолу, и умили папи, па је с тога и гонио све оне, који нису били римске вере; али тиме дође код народа у омразу, погине од незаконитог сина *Стефана*, и рођеног

брата Радивоја (1459). По смрти томиној поста у Босни краљ његов поменути незаконити син *Стефан Томашевић*, који се такође постара, да га и папа и угарски краљ признаду за краља од Босне. Турци, који су се још пре његове владе утврдили на граници Босне, почну се спремати да овладају овом земљом. Султан Мемед, разумевши, да му Стефан одказује данак (25000 дуката годишње), скупи велику војску (до 150000 самих коњаника), уђе у Босну, освоји градове, увати краља Стефана, и погуби га под *Белајем* 1463 год. Тако пропаде краљевство босанско.

СУДБИНЕ СРБСКОГ НАРОДА ОД СМРТИ ЦАРА ЈОВАНА, ДО ЊИХОВЕ ВЕЛИКЕ СЕОБЕ ПОД ПАТРИЈАРХОМ АРСЕНИЈЕМ ЧАРНОЈЕВИЋЕМ.

1527—1690.

Кад погибе цар Јован, Срби остану без свога народног поглавара, и од то доба борили су се за туђе користи, обично под туђим именом и војводама, а без икаквога добра за себе.

Одмах после смрти цара Јована, почне Фердинанд жешће нападати на Запољу. Срби су једнако били распљени на двоје, највише их је пристало било уз Фердинанда, но многи осташе и уз Запољу. *Радић Божич*, велики јунак, који у први мах световаше Запољу, да иде на Беч, нехте се доцније борити с фердинандовом војском, која с тога побије Запољу, од ког је још пређе одустао био и *Павле Бакић*, који умре 1532, ставивши себи спомен својим јунаштвом.

Запоља се није могао одржати против Фердинанда, па зато заиште помоћи од Турака, и тиме им да прилику, да уђу са својим војскама у Угарску, где освоје многа места и градове, у којима се настане. За живота запољина Турци су се претварили, као да се за њега боре; но кад он умре (1541), они освоје *Будим*

(1542), а за тим многа друга места и градове, и поста- ну господари од веће половине угарских земаља. Кад освоје *Банат* (1552), столица православног митрополита пренесе се у *Ердељ*.

Срби се до то доба разиђу по Срему, Барањи, Бач- кој, Банату, Ердељу, Влашкој и Угарској. У свима бо- јевима борили су се храбро уз Фердинанда, и у тима без престанка борбама с Турцима, тако их је много изгинуло, да су њихове чете с дана у дан постајале мање и мање. Заслуге, које су Срби стекли у Угарској, борећи се уз Фердинанда и његове потомке против Турака и других непријатеља, призна царска вла- да, и ради тих заслуга добију Срби, настањени око *Вараждина* и *Карлштата* (горњег Карловца) разна права, утврђена привилегијама, које Србима дадоше немачки цареви, а угарски краљеви (Фердинанд I., Ру- долф, Фердинанд II.); а доцније (1630) добију и свој земаљски устав, који су потврдили цареви Фердинанд III. и Леополд I.

Али сва права, која је Србима обећао и дао цар- ски двор, не моглоше Србе сачувати од различних го- нења и насиља.

Највећма је болело Србе, што су их гонили због њихове православне вере. Најпре су у Ердељу почели гонити православне хришћане, а после и у другим кра- јевима. Ердељске војводе: Гаврило Бетлен, Ђорђе Ра- коција I., и Ђорђе Ракоција II., на силу хтели су Ср- бе покалвинити; па су с тога гонили православне хриш- ћане и њихове митрополите. Ердељски војвода Апафија дао је, истина, по настојавању митрополита Саве Бран- ковића II., неке привилегије (1675—1676) ердељским православним хришћанима; али те привилегије доцни- је погажене су; Саву баце у тавницу, које се тек пред своју смрт ослободи († 1680).

Као што су у Ердељу православне хришћане гонили Калвини, тако су у Славонији, Хрватској и Угарској,

због вере, гонили Србе римски епископи. Срби су тада имали своје владике у манастиру *Марчи*, *Печују*, *Пакрацу*, *Муачу* и у *Бачкој*. Римске владике, помагане од царске владе, хтели су Србе поунијатити. И ако су римски епископи и свештеници много настојавали, и аустријска влада желила, да се Срби поунијате; они ипак чим сазнаше те потајне намере, најжешће су им се одупрли и остали верни православној вери.

Док су Срби тако гоњени били ради своје православне вере, продужавао се у Угарској рат, који на аустријску владу дигоше незадовољна угарска властела. *Имре Текелија*, уставши на цара *Леополда*, позове у помоћ султана *Мемед*, који пошље у Угарску, с големом војском, великог везира *Кара-Мустафу*, који се упути управо на *Беч* (1683), желећи га освојити. Бечу притече у помоћ пољски краљ *Јован Собијески*, и у друштву са аустријском војском, Турке од Беча отера и разбије. Рат се с Турцима и даље настави с добром срећом. Аустријска војска помагана од Срба, Хрвата, и верне цару угарске властеле, надбије Турке у многим бојевима, и освоји од њих многа места, а најпоследње и *Београд* (1688). За три године дана (1686—1688) освоји аустријска војска Славонију и Ердељ, и очисти од Турака скоро сву Угарску; па после пређе у Србију, Босну и Бугарску; и у Србији осим Београда освоји *Смедерево*, *Пожаревац*, и многа друга места (1688).

ВЕЛИКА СЕОБА СРБСКОГ НАРОДА У АУСТРИЈС-
СКЕ ЗЕМЉЕ ПОД ПАТРИЈАРХОМ АРСЕНИЈЕМ
III. ЧАРНОЈЕВИЋЕМ; РАДЊА И СТРАДАЊА
ДЕСПОТА ЂОРЂА III. БРАНКОВИЋА; И ДАЉЕ
СУДБИНЕ СРБСКОГ НАРОДА ДО СРБСКОГ
УСТАНКА НА ДАИЈЕ ПОД КАРАЂОРЂЕМ.

1688—1804.

Деспот Ђорђе Бранковић III.

1664—1711.

Што је аустријска војска у многим бојевима надбила Турке и задобила од њих многе земље, то је имало важних последица за србски народ. Победе Немаца над Турцима бише узрок, те се Срби у много већем броју, него икада пре, иселише из својих седишта, оставивши своје отачаство, и преселише се у земље, којима је управљала аустријска влада. Срби су, ради великих зала, оставили своје старо отачаство, у надању, да ће се натраг вратити у бољим приликама; али су њи и у новој постојбини чекала многа зла и многе беде.

У исто време кад се много хиљада Срба иселише у аустријске земље, живили су два знатна србина: *Ђорђе Бранковић* и *Арсеније Чарнојевић*.

Ђорђе Бранковић, потомак владалачке породице Бранковића, рођен је у *Јенопољу* (1645), а одрастао код свог брата *Саве*, који је био православни митрополит у *Ердељу* (1656—1680), где се *Ђорђе* зарана упозна с ердељским војводом *Михаилом Апафиом*, коме се јако допадне, те га још, као младића, пошље у друштву с неким мађаром, да носе султану данак (1663). Одмах друге године за тим умре ердељски код порте посланик, и *Апафија* постави за свога посланика код високе порте младога *Ђорђа* (1664). Тада србски патријарх *Максим* у Цариграду дозна, да је цар *Леополд*

намеран узети у своје закриље све хришћанске народе, који живе под Турцима, и да се у *Једрену* налази ердељски посланик, који је од породице бранковићеве. Патријарх *Максим* дође у *Једрене*, састане се с *Борђем*, и у цркви свечано га помаже за *десиота* србскоме народу, старајући се тако, да народ има главу, кад настану за њега тешке прилике.

Утом се утврди с Турцима мир, који је трајао више година, па се зато ништа није радило, да се хришћани у Турској ослободе од Турака. После неког времена зарати цар *Леополд* на Турке (1684), и рат потраје неколико година. Он намери тада дигнути на Турке хришћанске народе у Турској, а особито Влахе и Србе. Цар *Леополд* начини *Борђа Бранковића* бароном (1683), договори се с њим (1687), шта треба радити, да се Турци надбију, начини га после грофом (1688), и спомену га у својој дипломи као *десиота* над србским народом.

Деспот се *Борђе* писмено договори с тадашњим србским патријархом *Арсенијем Чарнојевићем*, да дигну србски народ на Турке, и да га иседе у земље, које су биле под Аустриом. Кад аустријска војска освоји *Ниш*, *Видин* и друга места у Бугарској, деспот *Борђе* дође у *Кладово*, где је тада боравио војвода аустријске војске кнез *Лудвик Баденски*, да се с њиме договори, како да се диже србски народ на оружје и сеобу. Но у царском стану снађе деспота зло, коме се није надао; јер га војвода *Лудвик*, по добивеној заповести, увати, и под стражом, пошље најпре у *Оршаву*, а после у *Сибин* (Октобр. 1688), откуда га преместе у *Беч* (1690), а из Беча, после више година, у чешки град *Јегар* (1703), где у затвору неиспитан и несуђен умре (1711 год. 19. Септем.) у 66 години свога живота, а 22 године свога затвора. С његовом смрћу нестаје у србској историји спомен о србском деспоту.

Примедба. Ни данас се јамачно не зна, за што је царска влада дала затворити деспота *Ђорђа*. Он се и сам из свога затвора (1690—1691), и србски народ (1690. 1691. 1692. 1693. 1698), па и сам цар велики *Петар* молио царску владу, да га пуште из затвора, или бар, да га узму на суд, па ако је крив, нека га казне, ако ли није крив, да га пуште слободна. Но на све молбе царска је влада или одговарала, да деспотова ствар није извиђена, или да он није управо ништа крив, него државне користи захтевају, да буде затворен. Царска се влада бојала, да је *Ђорђе* не изневери, или је хтела стати му на пут, да не може снажније бранити права србскога народа.

СЕОБА СРБА ПОД ПАТРИЈАРХОМ АРСЕНИЈЕМ ЧАРНОЈЕВИЋЕМ.

1690.

Што је деспот *Ђорђе* био затворен, то није спречило, да се србски народ не исели из свог старог отацтва у аустријске земље. Патријарх *Арсеније* договарао се пређе о тој сеоби с деспотом *Ђорђем*, а после с царским ђенералом *Шиколиминијом*, који је *Нишом* управљао; па није смео одустати од својих намера, јер да су дознали Турци за његове договоре, страдао би био гдно, и он, и србски народ. Цар *Леополд* позове свечано србски народ (6. Априла 1690), и његова патријарха, да се пресели у његове земље, обећавајући Србима различна и велика права, и дајући им надање, да ће се скорим моћи повратити у своју постојбину, кад се србске земље, помоћу царске војске, ослободе од Турака. Ово се надање србскоме народу не испуни доданас. Патријарх је до то доба спремао Србе за ову сеобу, па зато Срби на царев позив, са 37000 породица пређу Саву и Дунав, и настане се у Срему, Бачкој, Банату и Славонији око *Осека*, па све дуж дунавске обале од самог *Будима*, и около њега у неколиким местима (у варошици *Ст-андреји*, и селима: *Помазу*, *Калазу*, *Чобанцу* и *Руднику* сада *Збегу*).

Кад се Срби преселише у аустријске земље, патријарх се Арсеније настани у *Сент-Андреји* близу *Будима*, и ту подигне своје дворе, па после ходе у *Беч*, да настане код царског двора, да се пусти из затвора деспот *Ђорђе*, а уједно да се боље разјасне и потврде права, која је цар *Леополд* обећао србскоме народу. Царска је влада била готова поновити своја обећања, и цар *Леополд* изда србскоме народу привилегије (Августа 1690. 1691. 1695.), потврђујући му разна права, која никад не добише живота, ма да су те привилегије и доцније цареви потврђивали.

Срби добијају вице-војводу *Јована Монастирлију*; храбро се боре уз царску војску против царских непријатеља на страни, и против побуњених *Мађара*.

1691—1751.

Србски народ настанивши се у земљама, које су биле под Аустријом, одмах замоли цара *Леополда*, да се пусти из затвора деспот *Ђорђе*, или барем да се извиди је ли, и шта је скривио; а и донде, док се извиди деспотова ствар, да им се допусти, да изберу себи, место њега, вице-војводу, који ће их у боју водити; а уз ово су молили царску владу и за друге неке ствари. Цар *Леополд* одговори Србима на њихову молбу, да деспотова ствар још није извиђена, па да га зато не може пустити из затвора; али им допусти, да изберу себи вице-војводу. Срби учине, што им је допуштено, и изберу *Коморанца Јована Монастирлију* за свога вице-војводу, ког после цар постави командантом све србске војске (1691).

Рат се с Турцима настави и после тога, како се Срби иселише из свог старог отачаства, и они су се храбро борили под својим вице-војводом у разним бојевима. Турци су у том заузели србске земље, којима је недавно овладала била аустријска војска, и рат се премести у земље, које су биле под аустријском вла-

дом. У боју код *Сланкамена* било је србске војске 10000 (6400 пешака, а остало кољаници), која се тако храбро борила, да је од Турака отела много барјака и турских тугова (34 већа и мања барјака, и 11 тугова); што је Монастирлија дао на дар главном војводи царске војске *Лудвику кнезу Баденском*; а на две године доцније (1694), кад Турци обседну *Варадин*, Срби отму од Турака 22 лађе с раном и ратном опремом, и побију доста Турака, па тим натерају турску војску, да прекине обсаду. Неколико година после тога ратовања утврди се мир с Турцима (у Карловцима 1699).

Но ни после тога мира не моглоше Срби одпочинути од ратна труда. Цар се *Леополд* зарати с француским краљем *Лудвиком XIV.* за наследство шпанскога престола. Тада је и у Угарској било доста незадовољних људи, што царска влада није довољно поштовала Угарској права; па с тога настану немири у Ердељу и Угарској. Кнез *Франц Ракоција*, и гроф *Берчињија* уђу из Пољске у Угарску, побуне Мађаре у Ердељу и Угарској, и за кратко време у овим земљама букне грађански рат, претећи великом опасношћу царској породици.

У тим спољашњим и унутрашњим ратовима, Срби су учинили велике услуге царском двору, борећи се храбро уз царске војске. Кнез *Ракоција* добро је знао, какве услуге чинише и чине Срби царској војсци, па се постара, да их одврати од цара и задобије за себе. Он пише патријарху *Арсенију* (Септ. 1704), да приста не уз Мађаре, опомињући га, да је царска влада толико пута погазила своја обећања, а уједно му да тврду веру, да ће Србима дати сва права, која им је цар некада обећавао. То је било велико искушење за србски народ и његова патријарха; али верност надвлада срцима србским. Срби и ако су увређени били од царске владе, опет остану верни царском дому; жестоко се борише с побуњеницима, и бранише од њих Дунав од *Осека*

до Будима, бијући се с њима код Печуја, Шиклуша, и на другим местима. Пре него се ти ратови сврше, умре цар *Леополд* (1705).

Рат се настави неколико година и после тога, и Срби су се у многим бојевима храбро борили против царских непријатеља. Утом умре у Бечу патријарх *Арсеније Чарнојевић* (24. Октобра 1707 год. Његово мртво тело донешено је у Срем, у манастир *Крушедол*), а мало пре њега умре и србски вице-војвода *Монастирлија*, (8. Јулија 1707). После њихове смрти не добише Срби више ни патријарха ни вице-војводу; премда је цар *Јосиф I.* одмах треће године своје владе (7. Августа) потврдио Србима права, која им је дао његов отац *Леополд*. Што је Ракоција Србе опомињао, да царска влада не држи своја обећања, то се брзо испунило. На четири године за тим умре у затвору деспот *Ђорђе Бранковић*, и цар *Јосиф* (1711), а за њим постане цар син његов *Карло VI.*, који одмах у почетку своје владе потврди србске привилегије (1713).

На неколико година после ракоцине буне отвори се рат с Турцима, и тад царска војска буде тако срећна, те освоји *Темшвар* с *Банатом* (1716), а друге године (1717) освоји *Београд*, Србију до Мораве, и од *Влашке* велики део земље (северински Банат). Султан замоли цара за мир, који буде утврђен у *Пожаревцу* (Јулија 1718) на 24 године. Цар *Карло* доби тада *Београд*, и Србију до Мораве. У свим овим бојевима Срби су се храбро борили уз војску цара аустријског.

Још се није навршило време, на које је био утврђен мир с Турцима, а већ цар *Карло* морао је изнова на њи заратити, што су у сред мира (1736) напали на земље руске царице *Ане*, с којом је цар *Карло* био пријатељ. Карлова војска заузме у први мах *Ниш* и *Ужиче*, али их не могне задржати, него их уступи опет Турцима.

Тада је био србски патријарх у Пећи *Арсеније IV. Јовановић*. Кад је царска војска дубље продрла у србски народ, намисли патријарх са србским народом иселити се испод турске власти; па се препоручи царској милости. Већ се био побринуо народ, да се сели; али царска се војска повуче натраг, а Турци осете, шта су Срби намерни учинити, ударе на њи, и многе исеку. Једва је тешком муком избегао сам патријарх (1737), који се до смрти кајао, што је с његове несмотрености страдао силни народ. Он после постане србски митрополит (1741), задржавши до своје смрти (1748) титулу патријарха. С патријархом Арсенијем прешао је у аустријске земље и *Атанасије Рашковић*, с 1500 оружаних људи, и био је доцније пуковник (обрштар) србској војсци.

По смрти цара Карла преузме владу његова кћи *Марија Терезија*, на коју устану многи непријатељи. Она се не уплаши од њих, него се поузда у верност својих народа, а особито *Мађара, Хрвата и Срба*, и позове их у помоћ (1741). Сви ти народи устану листом на оружје, да бране своју царицу. У војсци, коју је дала Угарска и Хрватска Марији Терезији било је много хиљада Срба (преко 14000), који су се храбро борили против царичиних непријатеља у свима ратовима, који су трајали више година (до 1748).

На неколико година за тим заплете се опет Марија Терезија у рат с пруским краљем Фридриком II. великим (1756); па и тај рат потраје више година. Срби су се и тада храбро борили уз царску војску у свим бојевима у Баварској, Чешкој, Прусској, Италији и другим земљама (1756—1763); и гомилали су своје заслуге за царски престо.

СРБЕ ГОНЕ ЗБОГ ЊИХОВЕ ВЕРЕ, ОНИ СЕ БУНЕ, И СЕЛЕ У РУСИЈУ.

1718—1755.

И ако су биле велике заслуге србског народа за царски аустријски двор, и ако су се старали Срби, да се покажу достојни оних права, која су им обећана; они су свакад у аустријској царевини били као нека пасторчад; њихова права нису извршивана, премда су их цареви један за другим потврђивали; они су били гоњени, због своје православне вере. Та су гонења бивала често тм жешћа, што се понекад нашло у народу издајца, који су помагали србским непријатељима, да у народу постигну своје опаке намере.

Што су Срби на правди Бога били гоњени и вређани, ради своје вере, они су се понекад бунили и дизали на оружје, да се одбране од напасти, и да сачувају своју православну веру. Царска је влада, с римским свештенством и угарском властелом, од срца желела, да се Срби поунијате, па је свашта чинила, да се то учини, и помагала је римско свештенство у његовим намерама. Но Срби, верни својој православној цркви, не дадоше се завести на странпутицу; па се зато већ 1718 дигну на оружје, ради злих дела поунијаћеног владике *Југовића*. Не прође ни 20 година после тога, а Срби опет усташе на оружје под капетаном *Петром Сегединцем*, да учине крај својим патњама (1735).

Те побуне србске не умекшаше владу, него учинише, те су Срби још већма бивали гоњени. Тавнице су биле пуне Срба, њихов се јаук чуо на све стране, многи бише погубљени, а многи помреше у тавницама од боја и глади; а све то чинише Србима, што су били православни. Царске су власти (ђенерал *Петаци*) немиле тукле србске свештенике, што су децу србских православних родитеља крстили по правилима православне

цркве, и на силу одузеше од Срба манастир *Марчу*, па га дадоше унијатима (1753). Ето, шта су нашли Срби у новом отачаству, где су избегли од Турака, да под хришћанском владом живе на миру! Они су били мучени од Немаца, као и од Турака, нити се може казати, које су муке биле веће. С тога устану Срби још једном на оружје: сва Хрватска, Славонија, Срем и голема бихарска жупанија била је спремна да се брани од напасти (1755). Али и та се побуна утиша без већих последица за Србе.

Нешто зато, што су Срби под царском владом много гоњени били за своју веру, а нешто опет, што је царска влада укинула потиску и поморишку границу, многи Срби, који се хтедоше опростити трпљених мука, а уједно, који не беху ради, да пусте из руку оружје, иселише се из аустријских земаља (1751. под капетаном Текелијом и Хрватом до 100000) у Русију, где се међу *Кијевом* и *Оцаковом* настанише, и ту земљу назваше „Нова Србија“. Они су многим проливеном крвљу стекли себи у Угарској своје ново отачаство; али су волели све прегорети, него ли погазити своју веру, и трпети даље муке.

Србе не гоне, њихова дела уређује царска влада, Срби постају држављани у Угарској, рат с Турцима и мир.

1751—1804.

Кад аустријска влада види, да се Срби гомилама селе у Русију, намисли поћи другим правцем. Царица Марија Терезија изда још исте године (1751), кад се Срби иселише у Русију, указ, којим обећа, да се Срби неће више гонити, да се унијате, и да ће Срби из Потисја и Поморишја у банатској граници добити земље, где ће се моћи населити, па и даље живети, као граничари. Срби су истина и после тога још једном били гоњени, да се унијате, па се с тога и дигоше на ору-

жје (1755), али су то била последња већа гонења. Јер ако Срби ни после нису задобили сва обећана права, опет се зато постарала аустријска влада, да доведе бар у неки ред србске послове.

Срби су свагда тежили за тим, да имају своје власти и своје старешине. Царица *Марија Терезија* састави у *Осеку србску комисију* (1752), која се после састави с *придворним одбором за србске ствари*, који је у Бечу подигнут, а за србске ствари изда царска влада најпре *регуламенат* (Regulamentum 1770), а доцније укине придворни одбор и србске ствари даде угарској канцеларији (1777), а за тим изда *Деклараториум* (Declatorium Illiricum 1776), којим разјасни права, која су остављена србскоме народу.

Срби су се за сво то време храбро борили уз аустријску војску у свим ратовима, које је аустријски цар имао, и у царску војску често су Срби сами давали више војске, него неколико других области заједно. Царски су ђенерали навалице намештали Србе на местима, где је била највећа опасност, и волели су, да погине 100 Срба, него ли један војник од другог ког народа.

Лепша се будућност поче указивати Србима за владе цара *Јосифа II.*, који поштујући све религије, изда закон, којим забрани гонити људе ради вере. Још се лепша срећа поче јављати Србима под владом праведнога цара *Леополда II.*, који одмах, чим преузе владу, поче се показивати пријатељ србскоме народу; па зато позва православне владике на угарски земаљски сабор (1790), установи за србска дела дворску канцеларију (1791), и допусти, да се Срби скупе, па да се у своме сабору саветују о својим пословима. (Био је тај србски сабор сазван у *Темишвар* Септембра 1790., а продужио се и у 1791).

Док се цар *Леополд* тако старао о Србима, текао је рат, који се још под царем *Јосифом II.* с Турцима

започео (1788). Аустријска војска буде срећна, освоји *Београд* (Септембра 1789), продре дубље у Србију, и позове опет Србе да се дигну на Турке. Срби радо послушају и тада тај позив, пристану уз аустријску војску, и као фрајкорци, храбро су се борили против Турака, и од Срба неки посташе тада царски официри. Срби су тај рат назвали *кочина краина*. Рат се зло сврши (1791). Турци (свиштовским миром, који је утврђен Авг. 1791), задобише Београд и Србију; али обећаше, да неће чинити Србима никаква зла, што се борише уз аустријску војску.

Од то се доба поче опет србска судбина на горе окретати. Угарски сабор, не желећи дати србскоме народу никакве самосталности, постави закон (1791), по ком Србима дадоше права, која су у Угарској имали и остали људи, и обећаше способне Србе намести-ти у земаљска званија. С тога нови цар *Фрањо* укине србску дворску канцеларију (1792), а управу са србским делима преда угарској канцеларији, која је истима управљала до најновијих времена.

Кад Турци после утврђеног с царем *Леополдом* мира, заузму Србију, били су са србским народом благи и милостиви, и показивали су, да збиља мисле одржати задату реч. Али наскоро настану у Турској немири, који се простру и по Србији. Зулумћари Турци (*Данје*) овладају београдским градом, и Србијом, и стану силно угњетавати србски народ.

СРБИ У ЦРНОЈ ГОРИ.

1499—1697.

Црна Гора под митрополитима од различних породица.

Кад је у Угарској погинуо цар Јован, Срби изгубе сваку самосталност на све стране, и само је била једина Црна Гора, где се држала србска слобода и само-

сталност. По одласку Ђурђа Црнојевића у Италију, преузеше владати Црном Гором, митрополити, саставивши тако уједно светску и црквену власт. Под првим митрополитима, који су владали Црном Гором, била је та земља мирна од Турака, који су тада на другим странама тражили и нашли себи доста посла. Пуних је сто година прошло, и Турци нису јако нападали на Црногорце, и они су били на миру, нити су тражили зађевице с Турцима. За то дуго време умножише се у Црној Гори потурчењаци, и народ у неким крајевима би наведен, да преврне вером, и да се приљуби Риму; али се наскоро досети злу, и по настојавању црногорских митрополита прими православну веру.

У почетку 17. века започињу се нове борбе међу Црногорцима и Турцима, који су од 1604 године више пута настајали, да овладају Црном Гором. Но не буду срећни, јер их Црногорци узбише од својих граница.

При крају 17 века распали се жестоки рат међу Турцима и Аустријом. Турци допру до Беча, али ту буду надбијени (1683), и приморани вратити се натраг. Млечићи, који су и сами пређе од Турака велику штету претрпели, науме послужити се удесним приликама, те у договору с Аустријом и Пољском, зарате на Турке, па позову и Црногорце у помоћ. Они пристану на то, дигну се на оружје, и више година храбро су се борили уз Млечиће с Турцима. Скадарски паша Сулејман дигне најпосле (1690) велику војску, и пође на Црну Гору. Њему су на руди били Црногорци потурчењаци, и он са својом војском допре до брда *Вртијелке*. Још пре битке Црногорце остави млетачка војска, те се тако они сами одупру големој турској сили. После крвавог боја, Турци продру на Цетиње, раскопају манастир, што га је подигао Црнојевић Иво, и по кратком времену врате се натраг, оставивши мали градић *Обод* у рукама Црногораца потурчењака. У то време и

црногорски митрополит *Висаријон* би отрован (1687), те тако Црногорци остану за неко кратко време расути без свог поглавара. *Сава* Очинић постане митрополит тек 1692, и владао је 3 године.

До тога доба Црногорци потурчењаци несамо нису имали првенства над другим Црногорцима, него им нису ни равни били, нити се зна, да је ко од њих сеоски поглавар био. Но како задобише у своје руке Обод, они се осиде и задобију на неко време неко првенство над другим Црногорцима.

Црна Гора под митрополитима од породице Петровића до митрополита Петра I.

1697—1782.

Кад је на измаку 17. века црногорски митрополит постао *Данило* од породице Петровића, у Црној Гори били су се осилили Турци потурчењаци, помагани од Турака из Херцеговине и Арнаутске. Владика *Данило* намисли очистити земљу од потурчењака, па зато, кад се ослободи турског сужањства, до ког је допао ишавши у Зету, да освешта неку нову цркву, још се већма утврди у својој намери, па рече својим православним Црногорцима, да им он неће бити поглавар, ако земљу не очисте од неверије. Православни Црногорци увиде и сами, како им многа зла чине потурчењаци, приме *данилов* савет, ударе изненадно на потурчењаке, многе побију, а друге растерају, или приморају, да се поврате у хришћанство (1702—1703). Тако се Црна Гора очисти од потурчењака, и постане опет, као и пре, храбри бранилац слободе и хришћанства.

Данило је био у Црној Гори митрополит све до 1735, и за његове владе борили су се више пута Црногорци храбро и срећно с Турцима. По смрти *даниловој* постане црногорски митрополит *Сава*, човек слаб и невешт; па зато за његове владе није се скоро ништа знатно у Црној Гори догодило, осим омањих бојева, који се

поготову нису ни прекидали у Црној Гори. Још за живота савина буде за црногорског митрополита посвећен *Василије* (1750), који се старао о добру земље и народа, па је тога ради ишао у Русију, утишао раздор међу поглаварима, и разбио Турке (1726), који су на Црну Гору били ударили с великом војском (40000). *Василије* умре у Русији 1766 год.

Наскоро по смрти владике *Василија* у јесен 1767 год. појавио се у Бокељском Приморју неки чудновати човек *Шћепан Мали*, за ког народ поверује да је руски цар (Петар III), те му поклони велико поверење. Као што су се до то доба Црногорци научили у Русији имати своју пријатељицу, дођу *Шћепану*, и поклоне му се; те од то доба добије велики уплив у црногорска дела. Преселивши се у Црну Гору, постарао се, да заведе у земљи ред, узме у своје руке сву власт, па правдом и строгошћу задобије за себе Црногорце. Наскоро се и по околини ван Црве Горе прочује за њега, и Турци се уплаше, те се стану на бој спремати, бојећи се да их *Шћепан* изненадно не нападне. Сам султан *Мустафа III* намисли завојштити на Црну Гору, дигне велику војску, и од три стране удари на Црногорце (Августа 1768). После дуже борбе Црногорци савладају Турке, и потисну од својих граница. Наскоро зарати Русија на Турску. Црногорци, као вазда, тако и сад, на позив руске царице *Јекатарине II*, пристану уз Русију, и почну ударати на Турке. На неколико година за тим убије из потаје неки Грк *Шћепана Малог* (1774), који је у Црној Гори оставио по себи леп спомен.

Исте године, кад је у Црној Гори погинуо *Шћепан Мали*, помире се Руси с Турцима, али о Црногорцима ништа не уговоре, и оставе их онако, као што су и пре били. На неколико година после *Шћепана Малог* умре и митрополит *Сава* (1782), а место њега постане у Црној Гори владацац и митрополит његов синовац *Петар*.

Д О Д А Т А К.

Поглед на религиозни и књижевни живот србског народа у III. периоду.

У трећем је периоду била србска црква у врло жалосном стању. Србска је држава, као оно болесник у сувој болести, мало помало губила своју снагу, док најпосле није са свим пропала. Са слабљењем србске државе тавнела је сјајност негдашњој слави, у којој се под Неманићима налазила православна црква у Србији.

Велика су била зла, која је поднео србски народ у трећем периоду, па је тада и србска црква много пропатила; али душманска сила, која је срушила србску државу, није могла утаманили свету цркву. Варвари овладали су србском земљом, разорили градове, попалили села и вароши, растурили србску војску, и стотине хиљада Срба одвели у сужањство; али нису могли из србских срдаца ишчупати свету православну веру, и уздање у милостивог Бога.

У прво време трећега периода оста православна црква у својој пређашњој сјајности. Под кнезом *Лазарем* србски су архијереји највећма старали се, да се учини крај злом стању, у ком је била србска држава; а кнез је *Лазар*, највише по вољи србских архијереја, постао србски владалац. Он је након себе оставио више лепих задужбина, сазидео је дивну *Раваницу*, обдаривши је царски својим властитим имањем. За владе кнеза Лазара уништена је анатема, која је под Душаном бачена била на србски народ.

Србска је црква још и за времена деспота високог *Стефана* задржала своју сјајност. Турци су били удаљени од србских граница, нити је србски народ осећао њихово над собом господарство. Истом под деспотом *Ђурђем Бранковићем* Смедеревцом, започеше страдања православне цркве, и увећавала су се с дана на

дан, док је на послетку не снађоше највеће беде, као што су снашле и србски државни живот.

Кад се ломило, хоће ли Турци са свим овладати Србијом, деспотица *Јелена*, удовица деспота *Лазара*, променила је веру, надајући се, да ће од западних владалаца, по препоруци римског папе, добити помоћи, да спасе од Турака себе и своју државу. Већ је папин посланик дошао у Смедерево, да преузме у папино име владу над Србијом; али кад то дознаду Срби, омрзну на Јелену, предаду *Смедерево* Турцима, радије и њима служећи, него ли папином посланику, или Јелени, која је оставила своју веру и примила римску.

Од тога времена настале су најгоре прилике за србску православну цркву, која од Турака угњетавана, морала се борити са муслманством, и са распростирањем римске цркве. Турци овладавши Србијом, заузму сва црквена добра, и сву црквену земљу, коју црквама дадоше србски владоци и други побожни Срби; те тако црква осиромашни са свим, и изгуби своју спољашњу сјајност.

Осим зла, што је србска црква трпела од Турака, било је још веће зло, што се тада почеше многи Срби турчити. Најпре се неки од властеле почну турчити, да би задржали своја добра, и своју стару власт. а за властелом пођу и многи од народа, видећи, како је добро онима, што се потурчише. Највише србског народа истурчило се у Босни, јер су се особито Срби римске вере лако турчили. Потурчени Срби постану доцније Србима хришћанима жешћи непријатељи, но сами Тунци. Тако се србски народ, раздељен до тада у црквеним делима на двоје (на римску и православну веру), расцепи на троје.

Као што су се Турци, по смрти вукашиновој, све већма ширили по источним и јужним крајевима србске државе, тако се и србска државна снага, па и сама православна црква, помицала све већма на север к Дунаву

и Сави, а после и преко тих река. Већ је кнез Лазар *Раваницу*, а његов син деспот високи Стефан *Манасију* и друге манастире на северу своје државе зидали.

Срби су се после косовскога боја у више прилика селили у угарске земље, али од свију сеоба најзнатнија је за србску цркву велика сеоба србска под патријархом *Арсенијем III Чарнојевићем*, који се са неколико владика, и много хиљада србских породица (37000), на позив цара *Леополда I*, 1690 год. исели у угарске земље. Од то је доба србски народ у црквеним делима био подељен на две самосталне црквене власти. Срби, који се иселише у аустријске земље, имали су своје митрополите; а они, који су остали под Турцима, имали су своје патријархе све до 1766, кад су Турци, по наговору грчких владика, србску патријаршију дали у закуп цариградском патријарху Самуилу. Последњи србски патријарх (на реду 35) био је Хади-Калиник.

Србска православна црква, раздељена у две царевине, није била нигде дуго на миру; него изложена великим гонењима, морала се борити у Аустрији с римском црквом, а у турском царству с муамеданством и другим незгодама.

У Аустрији је хтела државна влада, да приволи србски народ, да се поунијати, на је с тога србски народ поднео доста муке. Царске су власти гониле србске свештенике, кад су вршили своје црквене дужности; и насупрот правима, добивенима од царева, били су Срби и у својој цркви угњетавани. Тек на измаку трећег периода, престаше већа гонења, која су до онда Срби претрпели ради своје вере.

У турским земљама србска је црква осим Турака много пропатила, — као и данас што понегде пати — од грчких владика, који су заузели архијерејске столице, па много пута жешће гонили србски народ, по и сами Турци. Грчке су владике биле обично људи, који нису водили србски народ, него гледали само своје

користи; па с тога су и чинили народу често грдна зла. Србски народ, лишен својих светских поглавара, изгубио је тада и своје црквене пастире, и био је с тога у врло жалосном стању.

И у књижевном животу србског народа, у трећем периоду србске историје, опажају се такође различне промене, које су корак по корак ишле са незгодним променама у животу државном и црквеном.

Како књижевни живот не може напредовати, где нема реда, где влада разузданост, где је народ угњетен, и где се он из свију сила мора напрезати, да одржи и спасе само свој физички живот; па за то у трећем периоду србске историје није било могуће, да се у србском народу развије већи књижевни рад; јер тада србски народ није имао, па није ни могао имати, ни прилике, ни времена, ни воље, да се постара о својој образованости, и своме књижевном животу.

Но при свим незгодама, у којима се налазио србски народ после смрти цара Уроша, и особито после несрећне косовске битке, има и из тога времена лепе и скупocene спомене тадањег живота свог. Србски калуђер *Исаија*, који је живео за владе цара Уроша и краља Вукашина, описао је србску пропаст на Марици под краљем Вукашином (1371). После косовске битке калуђерица *Јефимија*, кћи цезара Воихне, а жена деспота Угљеше, брата вукашинова, оставила нам је лепе књижевне споменике у своја два натписа, које је изредном вештином извезла на покрову кнеза Лазара, и на завеси, која је на дверима цркве хиландарске у Светој Гори.

За књижевност србску у трећем периоду србске историје знатан је био даље *деспот високи Стефан*. Он је по себи оставио леп спомен својим књижевним радом. Писао је о разним стварима, и превео је „многа писанија“, као што вели србски летописац, с грчког језика на србски. Живот деспота Стефана високог описао је

Константин Философ, споменувши уједно том приликом, и гдекоје важније догађаје од тога времена.

За владе деспота високог Стефана био је знатан србски књижевник *Григорије Цамблак*. Он је рођен у Бугарској, и био је калуђер у Светој Гори, после игуман у Дечанима, доцније игуман у неком манастиру (Пандократора) у Молдавији, а најпосле је постао киевски митрополит (1414—1416), и умрџо је у Кијеву 1419 год. Он је био човек врло учен и поштован у земљи, где је живео. Оставио је по себи многа књижевна дела црквенога садржаја; а у србској је књижевности с тога знатан, што је написао живот србског краља Стефана Дечанског.

По смрти деспота високог Стефана долазила је србска држава све у горе прилике. Турци су је много пута пленили и освајали; порушили су многе градове, и одвели хиљаде Срба у сужањство. При таким незгодним приликама књижевна се радња није могла развити у србском народу.

Но и при том неповољном стању, србску је књижевност обогатио својим делом човек, коме је намењено било, да управља делима србског народа. Деспот Ђорђе бранковић III, док је био у Чешкој затворен (1703—1711), написао је пространу историју србског народа. То је дело знатан извор за србску историју, и штета, што није досад штампано, него се чува у карловачкој патријаршкој архиви.

Кад су настала најгора времена за Србе, и кад су они понајвише страдали од Турака, допрла је до србског народа вештина штампања књига. Прве су књиге црквене, штампали за србски народ, у Млетцима, (1495) Црнојевићи, а после тога браћа Вуковићи (војвода Божидар и Вићентије) јако прионуше да се напечатају црквене књиге за православне Србе, и њиховом труду имамо захвалити, што је у самом почетку 16. века вештином штампања сачувано народној нашој књижевности велико благо. Мало доцније биле су по-

дигнуте србске штампарије у Црној Гори (на Цетињу), у Далмацији (у Београду) и Србији (код Мркшине цркве изпод брда Црне Горе).

Кад се Срби под патријархом Арсенијем Чарнојевићем иселише у аустријске земље, србску су књижевност подржавали исељени Срби, јер је под Турцима тада овладала суровост и незнање. Исељени Срби живећи у већем додиру с осталим напреднијим народима, имаше више прилике нечему учити се, па по томе и неговати свој књижевни живот. На свршетку трећег периода започеше Срби више радити на својој књижевности; но нов и јачи полет добила је србска књижевност тек у IV. периоду.

Као што су Срби у трећем периоду у свачему били назадни, тако су тада у архитектури заостали иза периода другог. Истина манастири Раваница и Манасија јесу лепа спомени тадашње архитектуре у Србији; али су то уједно и последњи знатнији божији храмови, које подигоше Срби. Турским је варварством упропашћено много светих храмова, а није се ни један знатан подигао.

Срби, селећи се у аустријске земље, почеше себи градити цркве у свом новом отачаству; али се оне у архитектоничкој вештини не могу никако испоредити са светим храмовима, које подигоше Срби у Србији у другом периоду. Православна црква у Ковину близу Пеште, јамачно је најстарија (у 15. је веку постојала). Манастир Крушедол у Фрушкој Гори и други неки манастири били су подигнути у време деспотице Ангелине и њених синова: деспота Ђорђа и Јована; а други манастири по Фрушкој, Бачкој, Банату, Славонији, Хрватској, Далмацији и Угарској, сазидани су нешто пре, а нешто после деспотице Ангелине.

ЧЕТВРТИ ПЕРИОД

ИСТОРИЈЕ СРБСКОГ НАРОДА.

ОСЛОБОЂЕЊЕ СРБИЈЕ ОД ТУРАКА; НОВ ЖИВОТ СРБСКОГ
НАРОДА.

1804—1860.

Карактер четвртог периода.

После великих беда, које је србски народ претрпео у III. периоду своје историје, настаје време новог лепшег живота. Људи, до јуче робови, сложено усташе на ноге јуначке, и напрезањем својих последњих сила, бранише свој физички живот, па се на последку ослободише робства, које је трајало неколико векова. Чинило се, као да је настало било време, да се затре србски народ, како су биле велике патње, које Срби подносише од својих непријатеља. У својој највећој невољи уздаше се Срби у Бога, који благослови њихове труде, па се ослободише свих мука, и задобише слободу.

У четвртом периоду има много догађаја, којима се Срби поносити могу. У њему видимо, како сињи робови устају на оружје, и за кратко време, постају врли јунаци. Земља, која је пре кукала у ланцима тешкога робства, пева и весели се, накићена дичним уресом драге слободе. Из пећина излазе свештеници и калуђери, па с поносом улазе у свете храмове, да захвале Богу на његовој милости. Место турских ханова подижу

се школе, да се уз слободу и светли зраци божанствене просвете рашире и распу по народу. Свуда се опажа нов живот, свуда се виде почетци лепше будућности.

Али уз многа добра, има и у овом периоду грдних зала, с којих нам се срце жалошћу стеже. Истом се поче жестока борба са силним непријатељем за народну слободу; а већ обузима неке власнике гадна себичност, с које народ изнова страда. Неслога расте међу паглавицама, и доноси народу своје обичне опаке плодове: *слабост* и *проиаст*. Још се и не ослободисмо добро, а са своје неслоге морамо да савијемо врат у тешки јарам. Срби се опростише својих непријатеља, добише своје власти, и Србина поглавара; па се опет почеше у земљи немир, и просу се по народу неслога; гадна себичност и тада је сметала, те се већма развити не могосмо. Отимање око власти, ревење на страну, и неко унутрашње незадовољство јесу особине нашег народног живота у Србији у овом периоду. Занстако би нас од неслоге, зависти, злобе и отимања око власти, могао одучити, а навикнути, да искреније волимо свој народ, и да своје користи подчињавамо општем добру, да се не цепамо, да закон поштујемо, као светињу, тај би нам учинио највеће добро. Школа и црква једина су места, где би се, може бити, могло наћи лека нашим споменутиим болестима.

Наш је народ у овај мах раздељен на више делова. Неки Срби (у Црној Гори) уживају пуну самосталност; други (у Србији) имају своју унутрашњу независност; неки су под владом аустријском; а неки под турском. Није могуће, да људи прозру у народну будућност, али је дужност свакоме народу, да се стара, да се снажи; па је с тога потребно, да се и у србском народу подрађују братске свезе, које све Србе спојавају у једно цело. Особито је кнежевина Србија позвана, да постане средина умноме делању србског народа, који ће онда истом заузети међу европским народима достојно ме-

сто, кад уз своју физичну снагу и умно делање јаче него досад развије.

УСТАНАК СРБА НА ДАИЈЕ

И ВОРВА С ТУРЦИМА ПОД

КАРА-БОРЪЕМ

(Ђорђе Петровић црни)

Од Фебруара 1804. до Септембра 1813 год.

ДОГАВАЈИ У СРБИЈИ ОД СВИШТОВСКОГ МИРА; ИЗБОР КАРА-БОРВА ЗА СТАРЕШИНУ, БОЈ С ДАИЈАМА, СРБИ ОСТАЈУ ПОВЕДИТЕЉИ, ДАИЈЕ УБИЈЕНЕ.

Од 1791, до Јулија 1804 год.

Кад аустријска влада после свиштовског мира (у Августу 1789) преда Турцима заузету Србију и *Београд*, уговори с њима, да порта опрости свима Србима, својим поданицима, који су у прошлом рату пристади били уз аустријску владу, и војевали на Турке. Порта настане, да тврдо одржи задату реч. Она за београдског пашу пошље *Бећир-пашу*, и упути га, да буде са Србима благ. *Бећир* озбиљно настане, да испуни, шта му је заповеђено, врло лепо прими србске посланике, који су дошли у *Ниш*, да га поздраве; даде убити турску силецију *Дели-Ахмета* (јаничарског агу, који је живео у *Ђуприји*) и забрани свима Турцима безкућницима, да се за живу главу не усуде улазити у Србију. Србски се посланици весели врате од *Бећира* у Србију, и приповеде народу, шта су чули и видели. У Србији тако за кратко време настане леп ред.

Али *Бећир* не оста дуго у Србији. Србски непријатељи учинише, те га порта премести на друго место,

а у *Београд* пошље доброга *Хаџи-Мустафа-пашу*, ког су Срби назвали својом мајком. *Хаџи-Мустафа* (*Мустај-паша*) беше Србима и од *Беџира* бољи, договарао се са србским кметовима и кнезовима о свима народним пословима, није дао Турцима да дирају у рају, него је Србе назвао, као и Турке.

Турци су зулумћари једнако гледали, како ће опет ући у Србију да чине народу зла. Порта допусти негдашњим јаничарима, да се могу у Србији населити, а ови то једва дочекају, наместе се у *Београду*, као да занате раде, а многи се докопају и самог града, те из *Београда* почеше мутити, како ће да дођу до пређашње своје силе. Тада је *Видином* владао султанов одметник *Пазван-Оглу*, који је са својим људма често упадао у Србију. *Мустај-паша* се донекле бранио сам, а после заиште помоћи од Срба. Срби скоче на оружје, и пођу на *Пазван-Огла*, у друштву с Турцима, које је *Мустафа-паша* под својим сином *Дервиш-бегом* послао на одметнике. Тада стари зулумћари улуче прилику, овладају градом, а *Хаџи-Мустафу* удаве. *Дервиш-бег* распусти србску војску, а са својим људма ходе из Србије. Зулумћари заузму за тим сву Србију (управо београдски пашалук).

Међу зулумћарима беху најсилнија ова четворица: *Аганлија*, *Кучук-Алија*, *Мула Јусуф* и *Фочић Мемед-Ага*, који су се звали *Даије*. Они узму у своје руке сву власт, па јаве порти, да су *Мустафу* убили, као да је зло управљао *Београдом*, и заишту новог пашу; а слаба турска влада, не могући им наудити, чинила се као да одобрава, што су урадили, и *Хасан-Агу* пошље да буде паша у *Београду*. *Даије* лепо дочекаше пашу, али сву власт задржаше за себе, поделише Србију на четири дела, свуда поставише своје људе (*кабадаије* и *субаше* с оружаним четама), и сташе немилици угњетавати србски народ, па и саме Турке, који нису били од њихова друштва. И Турци и Срби почеше се тужи-

ти порти на зулуме, што чине Даије, а порта припре-
ти Даијама војском, у којој не ће бити Турци, него љу-
ди страни, што не ће жалити Даија. — Кад Даије ра-
зумеше за ове претње, намисле противити се и самом
султану, па да се не би морали бојати србског наро-
да, науме посећи све одличније Србе, који би могли
народ на оружје дићи. У самом почетку 1804 год. по-
чну Даије убијати србске кнезове и друге одличне љу-
де. Они убише мудрога *Алексу Ненадовића* и јуначкога
Илију Бирчанина и друге знатне Србе.

Кад се у народу разнесе глас, да Турци убијају на-
родне старешине, овлада страх по свој Србији. Стар-
ци, бабе и деца осташе само по селима; а младе, де-
војке, младићи и снажни људи одбегоше у гору и пла-
нине, да се заклоне од турског беснила.

Чим Даије почеше убијати србске кнезове, одмах
увидеше, да је зло урађено, па намисле утишати народ,
обећавајући Србима, да ће у напредак бити боље. Но
ко ће веровати Турцима зулумћарима? Међу Србима
оста још врских људи, који су били кадри да предво-
де народ у борби, која се заметну с Турцима на жи-
вот и смрт. Многи Срби ходоше с турскога зулу-
ма у хајдуке, и посташе Турцима заклетим непријатељи,
а народу заклон од турског беснила. Ови су хајдуци
заметак доцнијој србској војсци. Многи главнији Срби
договоре се, да се диже народ на оружје, јер се под
Турцима више живети не може. Уочи 4. Фебруара 1804
год. скупи се у орашачкој планини неколико стотина
Срба, пристану сви, да се диже народ на Турке, па
после дужег договора изберу *Ђорђа Петровића* (Кара-
Ђорђа или црног Ђорђа) за поглавара. *Кара-Ђорђе* се
после дужег премишљања прими тога, да буде Србима
старешина, закуне се, да Србе не ће изневерити, а и
Срби му се закуну, да ће га слушати, храбро се с Тур-
цима борити, и бити верни њему и народу. Тако се за-
поче србски устанак на Даије под *Кара-Ђорђем*.

Примедба. Кара-Борђе је био некад хајдук, а о немачко-турском рату служио је у србском фрајкору, предводио је неку чету фрајкораца, и био међу Србима познат са своје храбрости.

Чим Срби изабраше себи старешину, одмах прионуше за посао, и договорише се, да пале турске ханове, да убијају Турке, и да народ на све стране дижу на оружје. Нека србска чета удари на сибничког субашу, запади турски хан у Сибници и поубија Турке, који се ту десише. За тим се позове народ на оружје, да се и даље брани од Турака.

Чим се прочуло, шта ради *Кара-Борђе* по Шумадиј, почеше се Срби дизати и по другим крајевима. Није прошло много времена, а сва Србија уста на оружје; и Срби, до јуче робови, ослободише се Турака, који се скрише из седа најпре у паланке и вароши, а после у утврђена места и градове.

Кад Даије видеше, да се сва Србија узрујала, и да је народ листом устао на оружје, забринуше се, па хтедоше утишати народ. Али све је већ било доцне. Крв је потекла. Србски је народ осећао своју снагу, па се није могао приволети, да савије врат у нов јарам, и да се преда Турцима на веру. Борба се настави, и за месец дана, осим градова и неки утврђених места, сва је земља била у србским рукама. Утом се и Даије почеше старати, да добију помоћи са стране. Даија *Кучук-Алија* упути се у Арнаутлук, да скупи повећу чету Турака; али једва допре до *Крагујевца*, одкуд је од србске војске морао бежати у *Јагодину*, где се договори с *Гушанец-Алијом*, који под собом имађаше јаку чету од 1000 момака, да уз Даије војује. Срби ударе на *Јагодину*, па је освоје, разбију Турке и многе поубијају. Осим тога Срби се у ово време борише и с Турцима Бошњацима код *Свилеуве* и *Чокешине*; мало доцније освоје *Шабач* (Априла 1804), који су још пређе били опколени; у *Пожаревцу* натерају Турке, да им се предаду; *смедеревске* Турке затворе у град, и

забране им излазити у народ; па после са свом војском тесно опседну Београд, где су биле Данје.

Кад порта дозна, шта је у Србији, заповеди босанском везиру *Беџиру*, да уђе с војском у Србију, и да помогне Србима разбити Данје. Порта је тада знала за све зулуме, које у Србији починише Данје, јер је у Цариграду било много Турака, који су из Београда избегли од данског зулума. *Беџир* по овој портиној заповести уђе у Србију, и намести се на Врачару до *Кара-Борџа*, који је управљао београдском опсадом.

До то доба Данје неколико пута покушаше или се измирити са Србима, или се кроз њихову војску провући; али се Срби не хтеше мирити, док не добију главе од Данја, а добро су пазили, да их Данје не преваре, и не побегну из града. Кад у граду затворене Данје видеше, да је и босански везир дошао Србима у помоћ, препадну се. *Гушанац Алија* поручи им из потаје, да беже куда знају, јер ће их он изневерити. Тако се Данје нађоше у невољи; седну у повећи чамац, па побегну Дунавом са својим благом у град *Адакале*. Ни ту не осташе на миру, јер се Срби не хтеше разилазити, док су Данје у животу. *Беџир* заповеди, с тога, *Реџешу*, који је градом *Адакалом* заповедао, да изда Данје Србима. Реџеп учини, што му је заповеђено; Срби добију главе од Данја, и пошљу их у град *Беџиру* (у лето 1804).

ДАЉЕ РАДЊЕ СРБА ДО ЊИХОВА ПРВОГА БОЈА СА СУЛТАНОВОМ ВОЈСКОМ.

Од Јулија 1804, до Августа 1805 год.

Беџир се надао, да ће се Срби одмах умирити, чим добију од Данја главе, па је зато и захтевао, да се они разиђу кућама, говорећи им, да се сад више немају чега бојати. Но Срби не моглоше пристати на то, јер је у Србији било још доста данских присталица Турака; а у Београду је владао *Гушанац* са својим

крцалијама. Кара-Ђорђе је хтео, да се с Бећиром утврди неки мир, па му је за то и писао, да ће га затворити у Београду, ако за шест дана не пристане на мир.

Срби су се свакојако старали, да сачувају добра, која су за минулих неколико месеци стекли. Они одреде посланике у Русију (Августа 1804), да моле руски двор за помоћ и покровитељство; а чим је у Београд стигао нови *Сулејман* паша, почеше настајавати, да се и с Турцима утврди мир: па најпосле и приволе Бећира, да се с њима измири. У јесен бише послани у *Цариград* посланици србски (Септ. 1804), да моле порту, да потврди овај с Бећиром утврђени мир. Но узалуд се стараше Срби, да приволе порту, да им даде нека права. Одмах по доласку србских посланика у Цариград, пошље султан Бећиру ферман, којим заповеди Србима, да се разилазе својим кућама; а он ће дати Србима права, која за добро нађе.

Чим дознаду Срби за портин одговор, одмах се почну спремати за даљи рат, јер су видели, да није далеко време, кад ће се морати борити и са самом султановом војском. Они се не хтеше одмах показати, да су противни султановим заповестима. Кара-Ђорђе распусти половину своје војске, да се одмори и спреми за пролеће, а око Београда остави само неколико хиљада људи, да мотре на Турке, и да чувају, да Гушанац не чини из града народу никакве пакости.

Тако прође прво лето србског ратовања с Турцима, па наступи и зима. Сву су зиму стрепили Срби, да Турци на њи не ударе, али осташе на миру. У почетку 1805 год. (у Фебруару) поврате се из Русије србски посланици, и донесу глас, да Срби пошљу своје посланике у Цариград, да кажу порти, шта желе; а руски ће двор потпомоћи њихове молбе. Кара-Ђорђе сазове скупштину о Ђурђеву дне (1805), где се изберу посланици за Цариград, и нареди, шта да се даље ради.

Примедба. Срби су тада од порте искали: 1) Да се одреди, да султану одсеком плаћају данак; 2) Да у земљи сами собом управљају; 3) Да у градовима буде уз турску војску и србске војске.

Како је било тада у Србији још више места, где се Турци утврдише, па чинише народу пакости; зато кад отиду србски посланици у Цариград, Кара-Ђорђе настане, да очисти Србију од Турака. Управу над војском око Београда повери *Катићу*, а сам с Чарапићем ходе на *Карановац*; а друге војводе (Јаков, Милан Обреновић и архимандрит Милентије) отиду к *Ужичу*. Усред лета изиђу Турци из Карановца и оставе га Србима, који га попаде, а наскоро се за тим предаду и ужички Турци, давши Србима доста новаца и хатова (50000 гроша и 80 хатова). У исто време опкоде Срби градић *Соко*, да им не би могли Турци отуда досађивати; и тако осим Београда овладаше свом земљом (до Августа 1805).

ВОРБЕ СРБА СА СУЛТАНОВИМ ВОЈСКАМА ДО ОСВОЈЕЊА ШАБЦА И БЕОГРАДА.

Од Августа 1805, до Марта 1807 год.

Што се Срби днгоше на оружје против Даија, то је у први мах било по вољи порти, јер већ ни сам султан није могао владати Турцима зулумћарима. Срби су се надали да ће порта лепо дочекати србске посланике, и испунити народне жеље, тим радије, што су знали, да ће и руски двор настати код порте, да се испуне србске жеље.

Но Срби се преваре у своме надању. Порта је била истина рада, да сатре Турке зулумћаре, али не хте дати Србима никаква права, па не послуша ни савете руског двора, него србске посланике стави под стражу, а *Афису*, паши нишком, заповеди, да скупи војску, уђе у Србију, и узме оружје од србског народа.

Кад Срби чују, шта је порта наредила, спреме се, да се од Турака бране. Они пусте, да *Афис* уђе с војском у Србију, и нехтедну први на њега напасти; него

неки део своје војске сместе у два шанца на десној обали Мораве (између Ђуприје и Параћина; — тим шанчевима заповедали су *Петар Добрњац* и *Миленко*), а главна је војска била под *Кара-Ђорђе* на левој обали исте реке (око Јагодине). *Афис* уђе у Србију с великом војском и удари на србске шанчеве, па отме мањи шанец, где су Срби имали и један гвозден топ. Ноћ прекине борбу, и обе се војске умире, да се одморе. У тај мах пуче у турској војски глас, да иде *Кара-Ђорђе* на њи с много топова и војске. Турци онако уморни, тако се поплаше од тог гласа, да оставе шанец, што су од Срба отели, па нагну бежати најпре к *Параћину*, а кад спазе, да их *Кара-Ђорђе* гони, не зауставе се до самог *Ниша*. Срби тако одрже победу над *Афисом*, охрабре се, и почну спремати, да се и даље боре с Турцима.

Примедба. *Афис* је држао, да ће Србе лако умирити, и покупити од њих оружје, па је, полазећи у Србију, понео са собом много кола црвених капица, конопаца и дрвених бритвица, да веже србске поглавице, и народу да даде место фесова црвене капице, а место оружја, дрвене бритвице. Он је напрасно умрѐо после свога повратка у Ниш од јада и срамоте, што је онако грдно прошао у Србији.

Ако је већ и наступила била зима, Срби се опет не моглоше смирити. Они освојише *Смедерево*, и утврдише га (Октобра 1805), а били су на опрезу од *Гушанца*, и ужичких Турака, који се такође почеше комешати, и спремати, да ударе на Србе. О св. Николи напију се Срби, што су чували шабачки град; а то кад спазе шабачки Турци, ударе изненада на њи, освоје град, а Србе по граду поубијају (1805). Тако Шабац са србске немарности опет дође у турске руке, и Срби имаше доста посла, докле га опет узеше.

Порта се јако разгњеви на Србе, кад сазна, да је *Афис* паша од Срба страдао, па заповеди босанском везиру *Беџиру* и *Ибраиму* скадарском паши, да с великим војскама ударе на Србију. Срби зарана дозна-

ше за те портине заповести, па зато Кара-Ђорђе сазове народну скупштину у *Смедерево*, где се нареди, да свом србском војском управља *Кара-Ђорђе*, да се од народа покупи порез, и да се чине припреме за даљи рат. Срби се и тада једнако чаркаше с Турцима, чуваше од њих своје границе, освојише нека места, и подигоше на левој обали Бугар-Мораве јак шанац, који назваше *Делиград*. *Београд* и *Шабаци* Срби су држали опкољене.

Врло је добро било, што су се Срби спремили за већи рат, јер већ од пролећа (1806) почеше Турци наваљивати на Србију с већим војскама. Најпре стари капетан *Мемед Видаић*, некада пријатељ Србима, удари на Србију из Босне (око Ђурђевог Дне 1806), али од Срба јако страда на салашком пољу, где га *Стојан Чуић* надбије. Доцније у лето упадоше Турци с више страна у Србију. Ибраим паша скупи много војске (до 40000 људи), и упадне у Србију од Мораве; а од Босне покрене се војска *Бекира* везира у више великих чета. Срби у више бојева надбију тада Турке, и тако се опросте опасности. Од тадашњих битки најзнатнија је битка била на *Мишару*, недалеко од Шапца. Турцима је поглавар био *Кулин* капетан, који је имао много војске (до 30000); а Србима *Кара-Ђорђе*. Турци заишту од *Кара-Ђорђа* да им преда оружје, а он им поручи, да дођу, да га однесу. Пред или дан почеше Турци ударати на ушанчене Србе; а на св. Илију намисле освојити србски шанац. *Кара-Ђорђе* вешто разреди своју војску, јуначки дочека Турке, збуни их ватром из топова и пушака, па онда излети из шанца, и јуриши на њих онако забуњене. Ту Срби јако побиду Турке, и одрже мејдан. С победом на *Мишару* задоби *Кара-Ђорђе* и србски народ лепу славу, јер ту Срби, с малом силом (8000), надбише трипут већу турску војску.

Но и после битке на Мишару, Срби не остану на миру. Ибраим паша удари по други пут на Србију, а и Бошњаци пређу Дрину; но Срби и једне и друге узбију. Кад *Ибраим* види, да не може наудити Србима, поручи *Кара-Ђорђе*, да се мире. *Кара-Ђорђе* пристаје на ту понуду, и тако се међу Србима и Турцима утврди примирје на 6 недеља, па се за то време престане од боја дуж целе србске границе.

Чим је било утврђено примирје с Турцима, *Кара-Ђорђе* сазове у *Смедерево* народну скупштину, где се нареди, да се опет пошљу у Цариград посланици, да гледају, да с портом утврде мир. И тада су Срби у главноме искали оно исто, што и пре, а то је било, да сами собом у земљи управљају. Порта је тада била нешто у неповољним приликама, па најпре лепо прими србске посланике; али за неколико недеља преврне лист, и одбади сва србска захтевања.

Кад разуме *Кара-Ђорђе*, да се порта не ће да мери са Србима, настане, да овлада *Шапцем* и *Београдом*. Он скупн повећу војску, па јаче опколи оба града. *Гушанца* позове на предају, јављајући му, да је надбио *Ибраима*; но *Гушанац* одговори, да се диви његовим победама, али му града не ће дати, него ће га бранити до последњег човека. *Кара-Ђорђе* се стане тада спремати, да најжешће нападне на град. Лицем на св. Андрију, кад су Турци славили свој бајрам, па јуриш освоје Срби варош Београд; а после неколико недеља приморају *Гушанца*, да излази са својом војском из града (18. Дец. 1806).

Ни после одласка гушанчева не моглоше Срби одмах да заузму град, у који се затворио био *Сулејман* паша с нешто јаничара, и с београдским Турцима. Но он се не могне дуго држати у граду, јер није имао ни ране ни људи. Срби још тешње опколише *Шабац* и Београд, и натераше оба града, да им се предаду. Најпре се преда Србима *Шабац*, а наскоро затим и *Београд* (23

Феб. 1807), где се Срби врло жестоко осветише Турцима, што су их тако дуго под градом мучили.

СРБИ СЕ ПУШТАЈУ У ПРЕГОВОРЕ С РУСИМА, ПРВИПУТ ПРЕЛАЗЕ СВОЈЕ ГРАНИЦЕ И БИЈУ СЕ С ТУРЦИМА. АЈДУК ВЕЉКО ОСВАЈА ЦРНОРЕЧКИ КРАЈ.

Од почетка 1807, до пролећа 1809 год.

Чим дознаду Срби, да се порта не мисли мирити, настану најживље, да се добро спреме, да дочекају Турке; па да би се боље утврдили, пошљу (Јануара 1807) своје посланике у Влашку руском главном ђенералу *Прозоровском*, молећи га, да заједнички ударају на Турке. *Прозоровски* прими србску понуду, и обећа Србима, да ће им послати свог ђенерала, да буду тако једнако у договору с њим. Од тога су доба Срби једнако били у договору с Русима, који су их доцније, кад су настале за Србију тешке прилике, доста снажно помагали.

Кад султан *Селим* чује, да се Срби договарају с Русима, заповеди својим пашама (*Ибраиму*, *Моли* и *Махалу*) да ударе на Србију, да бар с те стране буде миран. Али док су се Турци спремали да уђу у Србију, Срби скупише своју војску, и кад освоје Београд и Шабац, пређу Дрину, упадну у Босну и опколе нека места. Бошњаци Срби гомилама су прискакали у помоћ србској војсци; и да су тада Срби боље спремни били за даљи рат, могли су освојити велики део Босне. Но онако неспремни били нагнани вратити се у Србију, и чувати Дрину од Турака.

Примедба. Мисли се, да су тада Турке помагали Французи, и да су турским топовима француске топције управљале.

У исто време борили су се Срби с Турцима и на другим странама. Поменуте три паше ударе на Србију (у пролеће 1808), али их *Миленко* узбије, а после и сами Турци престану од ратовања, зато, што у Цариграду насташе велики немири. У лето исте године (у Јунију 1807) освоје Срби *Ужиче*, и тако постану господари свега свог отачаства.

Примедба. У овом боју код *Ужица* први се пут одликовао покојни влез *Милош Обреновић*, који је тада управљао србском војском место свог брата *Милана*.

Док су још трајали ови омањи бојеви с Турцима, појави се у србском народу одважан јунак *Ајдук-Вељко Петровић*, који добивши од србског сената барјак, и допуштење, да може скупити чету и ићи на Турке; без икакве помоћи скупи одабрану чету јунака, у *Подгорицу* задобије од Турака лепа оружја, добрих хаљина, и доста новаца; и закратко време очисти од Турака сав црноморски крај, своју постојбину. Он се сам начини војвода, и својој чети постави бимбаше, буљубаше и барјактаре. Од задобивених новаца пошље доста (зобницу сребрних новаца) народној каси. Кад дознаше Турци, шта уради *Вељко* са својом маленом четом, скупе војску, и намисле ударити на њега. Али *Вељко* сазна њихову намеру, и кад су се Турци на последњем конаку одмарали, изненада ноћу удари на њи, па просувши ватру, повиче турски „бежите, разби нас *Вељко*.“ Турци онако буновни, збуне се, и нагну бежати, те их *Вељко* много поубија, и задобије од њих леп шићар.

Пред јесен (у Августу 1807) утврдише Руси с Турцима примирије, и Турци се обећаше, да ће и Србе оставити на миру, који је трајао годину и по дана (све до пролећа 1809).

КАКО ЈЕ БИЛА УРЕЂЕНА СРБИЈА ПРВИХ ГОДИНА СВОГА УСТАНАКА НА ТУРКЕ; НЕСЛОГА МЕЂУ ВОЈВОДАМА.

Чим Срби намислише устати на Турке, да се ослободе од великих зала, која су од њих трпели, одмах видеше, да им треба старешина, који ће их водити у рат; а за таквог старешину избраше *Кара-Ђорђа*. И ако је *Кара-Ђорђе* био старешина над свима, опет зато нису њега све старешине радо слушале; него су хтеле, да сви буду међу собом равни, и то је био први узрок неслози и раздору, који се после међу њима родио, и

с чега је много страдао србски народ. Себично отимање око власти, и напуштање државних интереса зарад приватних користи, донело је и овом приликом србскоме народу многа и грна зла.

Војводе су најпре управљали оружаном народном силом и водили војску у бој; али чим се престало од рата, заузму и сву осталу државну власт у своје руке, и по својој памети управљали су народним пословима.

Кад се већма распалио рат међу Србима и Турцима, била је прека потреба, да се уреде све власти у земљи, да управљају народом, и да му суди, како би се војводе само о војничким пословима могле бринути. На смедеревској скупштини (на измаку 1805) предаде народ управу над свом србском војском *Кара-Ђорђе*; а још пре тога настале су многе старешине, те се саставио земаљски савет, који је требао да суди велике ствари, које не би могли пресудити по селима кнезови, а по варошима магистрати (1805).

Није прошло много времена, а савет се поче старати, да рашири и увећа своју власт. Оне старешине, које су држале, да су равне *Кара-Ђорђе*, хтели су, да савет ограничи и умањи кара-ђорђевоу власт. Отуд постану разна трвења међу старешинама; а после се пренесе неслога са старешина у савет, а из савета у народ, и буде по народ од грдне штете. Кад се раширила савету власт, били су у њему председници: *Младен Миловановић* кара-ђорђево пријатељ; главни војвода *Јаков Ненадовић*; па и сам *Кара-Ђорђе*.

ПРЕКИНУТО ПРИМИРИЈЕ С ТУРЦИМА; СРБИ ПРЕЛАЗЕ У БОСНУ И СТАРУ СРБИЈУ, И НАПРЕДУЈУ; ТУРЦИ УЛАЗЕ ОД НИША У СРБИЈУ; СРБИ СТРАДАЈУ НА КАМЕНИЦИ, АЛИ ПОСЛЕ ОСВАЈАЈУ СВОЈЕ СТАРЕ ГРАНИЦЕ.

Од пролећа до Божића 1809 год.

Што су Срби били на миру од Турака годину и по дана, томе су главни узрок били немири у *Цариграду*,

где за то кратко време два султана изгубише живот. За све то време Срби су се спремали за бој и чували границе од Турака; али су се у исто време међу собом јако гложили, и тиме слабили народну снагу. Кад се у Цариграду утврди неки поредак, наставе се преговори о миру међу Русима и Турцима (у Фебр. 1809). Руси хтеше да задрже *Влашку* и *Молдавску*, и да се Турци подјемче, да ће Србија бити самостална; али Турци, научени од Енглеза, не хтеше на то пристати. Тако се прекидоше преговори о миру, и знало се јамачно, да ће скорим Руси на Турке завојштити.

Чим се у Србији сазна, да ће бити рата, почну Срби скупљати војску, па како се за време мира нешто опоравише, намисле прећи своје границе, и пустити се у земље, које су биле под Турцима, а у којима живи србски народ. Руски је конзул обећао Србима, да ће у Србију прећи нешто руске војске, да заједнички са Србима војује на Турке.

Срби разделе своју војску на више делова; па намисле ударити на Турке, који нису били спремни за бој. Једна војска би одређена, да прелази Дрину и да иде на Босну; друга, да иде на Стару Србију, па да допре до Црне Горе; а трећа и највећа, да удари на Ниш. Осим тога су гдекоје војводе имале своје особите чете, којима су, по својој памети, и по нужди, управљале.

Тек што се мало спремише Срби, почну прелазити преко својих граница у Босну и Стару Србију. Обе су војске биле срећне. У Босни Срби опколе неколико места, надбију Турке у мањим бојевима, и пусте се дубље у земљу, да дигну народ на оружје. Бошњаци су радо пристајали свуда уза своју браћу, гдегод је допирала србска војска. У Старој Србији такође напредовали су Срби. Кара-Ђорђе пређе планине, што растављају Србију од Старе Србије, и сукоби се с Турцима код *Суводола*, где их после жестоког боја над-

бије, удари јуришем на *Сјеницу*, и разори је, допре до црногорских племена, и опседне *Нови-Пазар* и *Пријешоље*.

Док су Срби овако лепо напредовали у Босни и Старој Србији, лоше је било с војском, која је одређена била, да иде на *Ниш*. *Милоје*, кога је Кара-Ђорђе поставио за главног војводу овој војсци, био је слаб и невешт војвода; па зато није био кадар што урадити. Он је био Кара-Ђорђу пријатељ, па се зато није слагао с људма, који су били кара-ђорђеви противници. Некојим војводама било је неправдо, што је за главнога војводу нишкој војсци постављен *Милоје*, па га зато не хтеше слушати. Тако се нешто с кара-ђорђево погрешке, а више за себичне зависти србских војвода, распе по србској војсци раздор, који умало што није угашио истом запаљењу свећицу србске слободе.

Кад су се Срби највећма радовали што напредују у Босни и Старој Србији, дођу им из постојбине црни глагови. Руси још нису били завојштили на Турке, него су седели у Влашкој, и спремали се за рат. Велики везир скупи велику војску (80000 људи), па намисли, да умири Србе пре, него што се с Русима зарати. Он уђе од Ниша у Србију, и удари на србски шанац на *Каменици*, где је било 3000 Срба, којима је управљао храбри *Стафан Синђелић*. Неколико су дана узалуд јуришали Турци на шанац (око Видова Дне 1809), немогући га освојити. Синђелић се надао, да ће му *Милоје* притећи у помоћ са својом војском; али се *Милоје* не мицаше с места, јер је мрзио на Синђелића, што је био пријатељ *Петру Добрњцу*, кара-ђорђевог противнику. На послетку се испуне србски шанчеви мртвим Турцима, преко којих је турска војска ускакала у шанац, и у коштац се ватала са Србима. *Синђелић*, видећи, да се не може спасти, да не би пао жив или мртав Турцима у руке, запали у шанцу барут, који и њега, и све Србе и Турке, који се у шанцу десише,

разнесе које-куд. С невештине и пакости милојеве, и с непослушности других србских војвода, изгубе Срби шанац на Каменици, и ту јако пострадају. Од глава оних Срба, што су код Каменице изгинули, саграде доцније Турци кулу, да буде тужни спомен србског јунаштва и србске неслоге.

После тог несрећног боја на Каменици, Турци се упуте дубље у Србију. *Милоје* се поплаши њихове силе, па напусти своје многе шанчеве, и у њима доста топова и ратне опреме, и повуче се *Делиграду*; а *Петар Добрњац* са својом војском ходе *Гургусовцу*. Србија је била тада у врло великој опасности; Турци су имали преко сто хиљада војске, којом су хтели покорити Србију.

Кара-Борђе под *Новим-Пазаром* чује за то, па одмах са својом војском похити натраг, да гледа, како ће зауставити Турке. Он одмах и *Сими Марковићу* поручи, да се врати из Босне у Србију; а и *Миленку* пише, да се остави опсаде *Кладова*, него да заједно с Русима, који су дошли у Србију (2000 људи), похита Морави, где је била највећа опасност. Чим је стигао у Србију, подизао је народ на оружје, скупљао је нову војску, чинио је наредбе, да се зауставе Турци, и гледао је, да у својој власти задржи *Бурију* и *Делиград*. Но при свем његовом напрезању, Турци су продирали све даље и даље, освоје *Делиград*, *Гургусовац*, *Бању* и друга места, и овладају свом десном обалом Мораве. Срби су тада тако зло стајали, да се руски конзул (Родофинкин) бојао остати у Србији, него пређе у Аустрију; а за њим пређе и *Петар Добрњац*, и неки србски трговци. Народ се скрио био нешто у Шумадију, а нешто у друге планине. Страх је био обузео сву земљу.

Баш кад су Срби били у највећој неприлици (Августа 1809), Руси пређу из Влашке *Дунав*, и почну освајати у Бугарској градове. На тај глас тргне велики везир сву своју војску из Србије, да иде на Русе; а у

Србији остави *Гушанца* с неколико хиљада (12000) војске. Кад Срби то сазнаду, ударе на *Гушанца*, и надбију га, па после отиду на Бошњаке, који су опсели били *Лозницу*, и жестоко су је неколико дана били из топова, и претерају Бошњаке преко Дрине. Срби опет заузеше своја стара места, а понегде се помакоше и нешто даље.

Утом наступи и зима, и престане се од даљег ратовања.

НЕСЛОГА МЕЂУ ВОЈВОДАМА РАСТЕ; НАРОДНА СКУПШТИНА О БОЖИЋУ 1809; ЈАКОВ ПОСТАЈЕ МЕСТО МЛАДЕНА ПРЕДСЕДНИК У СЕНАТУ; ДЕПУТАЦИЈА СРБСКА ИДЕ РУСИМА У ВЛАШКУ; ПРОКЛАМАЦИЈА КАМЕНСКОГ; БОЈЕВИ С ТУРЦИМА У 1810 ГОД. НА ВАРВАРИНУ И КОД ЛОЗНИЦЕ; МИР.

Од краја 1809 до краја 1810 год.

Кад се престало од ратовања с Турцима, Кара-Ђорђе о Божићу (1809) сазове народну скупштину у Београд, да се нареди, шта ће се даље радити.

На ту скупштину дођу многе народне старешине, што су биле кара-ђорђеви противници, који су нешто завидели Кара-Ђорђу за власт, а нешто га корили, што је *Младену* и *Милоју* дао велику власт. Тада је био председник у сенату *Младен*, кога су кривили за несрећу, која је Србе снашла у минулом рату. Старешине су хтеле, да се из савета укљони *Младен* и друге његове и кара-ђорђеове присталице. *Јаков* је *Ненадовић* још пре скупштине под Лозницом заподео с Кара-Ђорђем кавгу, пребацујући му, да он одбија од Србије руску помоћ. Могло се напред видети, да ће на скупштини бити међу старешинама свакојакних речи.

Јаков дође у Београд на скупштину с неколико стотина (600) својих оружаних људи; а и друге старешине поведу своје момке, те је тако тада Београд био као неки војнички стан, пун војника. Кад се поче у скупштини говор о народним пословима, оружане су

чете ишле улицама, и из гласа викале: *хоћемо цара* (руског Александра). То је било по наредби кара-ђорђевићевих противника, и њему у пркос. С приватне злобе заборавише народне старешине земаљско добро, и место да поправе, што је било зло у народној влади, они су гледали, да је оборе.

Јаков на скупштини жестоко устане на *Младена*, који је *Милоја* препоручио Кара-Ђорђу за главног војводу, и стане га кривити, да је он узрок, што су Срби у прошлом рату од Турака страдали. На жестоке јаковљеве речи није се могао ни сам Кара-Ђорђе бранити, него рече Јакову: „е добро, кад је он (Младен) покварио, а ти седи на његово место, па поправи.“ Тако место *Младена* постане *Јаков Ненадовић* председник у сенату, из кога осим *Младена* изађу и неки саветници (*Милоје Југовић*) кара-ђорђеове присталице.

На истој скупштини одреди се, да се пошљу србски посланици главном руском војводи у Влашку, да га моле за помоћ. За посланике бише одређени људи, за које се знало, да су Кара-Ђорђу противници. Уз ове посланике пристану и они Срби, који су се још од пре у руском стану у Влашкој налазили. Сви су код руског војводе о томе радили, да се они одрже у својој власти, а да се кара-ђорђеова власт ограничи. *Миленко*, који је такође био одређен за посланика, нехте ни ићи у Влашку, него место себе пошље свог секретара; а сам отиде у *Пореч*, откаже *Кара-Ђорђу* покорност, и управо устане на њега. *Кара-Ђорђе* је имао доста и снаге и вештине, да ову миленкову побуну утиша; а *Миленку* опрости његову погрешку.

У оваквом раздору и узајамном трвењу, настане и лето (1810). Руска војска у Влашкој добије новог војводу *Каменског*, који намисли нападати на Турке. Сазнавши, да су србске старешине у неслози, којој је видео узроке, намисли приближити се Србима и Кара-Ђорђу. Он изда на србски народ прокламацију (30. Маја

1810), назове Србе руском браћом повери и крви, позове их на оружје, опомене их да буду сложни, обећа им послати у помоћ своје војске, а Кара-Ђорђа у прокламацији назове „врховним србским вождом“. Кара-Ђорђе буде врло задовољан овом прокламацијом, а његови противници, кад не могоше код Руса ништа учинити, покорише се његовој власти.

Наскоро после те прокламације пређе нешто руске војске Дунав, уђе у Србију, састане се са србском војском, па одмах започне рат с Турцима. Срби и Руси у друштву освоје од Турака *Неготин* и *Брзу Паланку*, а опседну *Кладово*.

Утом се и Турци спремише за бој, и *Куршид* паша удари с великом војском од Ниша на Србију; опколи *Делиград*, освоји србски шанац на *Јасици*, и упути се *Крагујевцу*, палећи и убијајући свуда, куда је стизао. Кара-Ђорђе није имао доста војске, да га задржи, него је купио нову војску, и дизао народ на оружје. Срби дознавши, како Турци продиру у земљу, па тамо пале и убијају, почну остављати војску, и одлазити својим кућама, да спасу своје жене и децу. У тој невољи пише Кара-Ђорђе *Добрњцу*, који је управљао војском, уз коју су и Руси били, да се остави опсаде *Кладова*, па да му похита у помоћ, не би ли задржали Турке. „На што нам *Кладово* и *Крајина*, ако овде изгубимо“, говораше Кара-Ђорђе.

Добрњац послуша Кара-Ђорђа, па са својом војском, Русима (2000), и *Ајдук Вељком* дође у помоћ Кара-Ђорђу. На *варваринском* пољу ударе се Срби и Руси с Турцима, који су их жестоко напали, али буду узбијени, изгубе 7 барјака, и после кратког времена мораше се повратити натраг.

У исто време удари голема турска сила од Босне (40000) на Србију, и опколи *Лозницу*, па је стане жестоко бити из топова. Седам је дана трајао бој без престанка, док стигне Кара-Ђорђе с Русима и србском

војском. Турци, видећи, да су дошли међу две ватре, ударе на Кара-Ђорђа, но ту буду зле среће, јер морали су побећи преко Дрине, а Срби их гонише и у саму Босну. Бошњаци су после утврдили са Србима мир, наредивши, да буде *Дрина* граница међу Србијом и Босном.

После боја код Лознице поврате се Руси натраг, освојивши у путу од Турака нека места. Наскоро се преда и Кладово Србима, који помакоше своју војску ближе Нишу и опет заузеше своја стара места. Као што је већ настала била зима, утврди се примирје међу Русима, Србима и Турцима (Дец. 1810), и престане се од ратовања.

Тако се и ова (1810) година срећно сврши за Србе, који су осим пређашњег београдског пашалука, где је најпре народ на Турке устао, заузели места и земље од свију околних пашалука. Срби су тада постали господари над лепим комадом земље, и камо срећа, да их није отимање око власти и пакосна злоба расцепила и ослабила, те би били могли освојене земље задржати за себе, и одбранити од Турака.

РАЗДОР МЕЂУ СТАРЕШИНАМА ЈЕДНАКО ТРАЈЕ; СКУПШТИМА У БЕОГРАДУ 1811; НОВИ ЗЕМАЉСКИ РЕД; МИЛЕНКО И ДОБРЊАЦ ПРОГНАНИ ИЗ СРБИЈЕ; ПРЕГОВОРИ СРБА С КУРШИД-ПАШОМ; БУКУРЕШКИ МИР; НОВИ ПРЕГОВОРИ СРБА С ТУРЦИМА; СПРЕМАЊЕ ЗА РАТ.

Од почетка 1811 до пролећа 1813 год.

Кад се међу народним старешинама са себичних тежња заметне раздор и неслога; онда редко кад бива што добро по народ, јер се тада непрестаним трвењем губе народне силе, па тако народ слаби и долази до пропасти.

У Србији је међу старешинама једнако трајао раздор, који се одавна заметнуо, а који се притаивао само онда, кад је народ био и већој опасности; а чим је

опасност престајала, раздор се понављао и чинио је народу многа зла.

Што су неке старешине биле противне Кара-Ђорђу, била су два узрока. Било је више старешина, који су изпрва радили, те се народ по различним крајевима ди-гао на оружје; па с тога они су држали, да су равни *Кара-Ђорђу*, и тешко им је било слушати га. Сваки је хтео, да буде за себе господар; сваки је дерао на своју страну. Ако су и знали, да им је потребан старешина, ако жеде напредовати у започетом тешком послу, опет зато нису могли своју себичност подчинити општем добру. То је био један узрок раздору међу Кара-Ђорђем и старешинама. А други је узрок био, што се Кара-Ђорђе често поверавао људима, па им давао и велику власт, који нису били ваљани за места, која су заузимали.

Гдекоје старешине, што су биле противне Кара-Ђорђу, радиле су против њега код Руса, желећи га код њих довести у омразу. Они су хтели, да руском помоћу најпре ограниче кара-ђорђевоу власт, а после да му са свим узму из руку старешинство над народом. Тада су већ пошле народне старешине рђавим путем, јер су из себичних тежња сметали народном поглавару у државној управи.

Тако су у неслози биле србске старешине у општини, која је сазвана у Београд. Неки кара-ђорђеви противници радили су, да доведу са собом у Београд нешто руске војске, надајући се, да ће тада лако моћи на општини савладати Кара-Ђорђа; па зато и не дођоше на време на општину, чекајући, док се у Београд крене и руска војска. Друге пак старешине, такође кара-ђорђеви противници, нису се хтели сами одупирати на општини кара-ђорђевој власти.

Кара-Ђорђе нешто мало пред општину сазна тајне намере својих противника, па намисли, да се утврди и осигура у власти. Он предложи, и општина одо-

бри, да се сва земља раздели на мање округе, којима ће заповедати мање војводе, које ће слушати заповести од самог Кара-Ђорђа. Тим се учини, те се мање војводе изједначе с већима, а од пређашњих великих војвода узму се гдекоји крајеви, па се поделе међу мање војводе. Осим тога постављен је велики суд, да суди све парнице. Земаљска се управа раздели на шест министарства, а сви министри у скупу посташе земаљски савет, у коме је председавао сам Кара-Ђорђе. Скупштина се закуне, да ће бити верна Кара-Ђорђу, а уједно нареди, да се из земље прогнају сви, који би се овоме противили.

Кад је то скупштина урадила, нису на скупштини биле неке најглавније старешине; па кад у Београд дођоше, хтели су у први мах да кваре, што је скупштина наредила; али се набрзо уверише, да је већ доцно. *Јаков*, *Миленко* и *Добрњаи*, кара-ђорђеви најжешћи непријатељи, посташе министри. Јаков се прими своје нове дужности; а *Миленко* и *Добрњаи* не хтену се примити, да буду министри, па зато, као противници скупштинским наредбама, буду прогнани из Србије. Србски народ изгуби у њима две ваљане војводе. Ето шта бива, кад се човек у јавним пословима занесе за себичним жељама.

Док су у Србији били ови унутрашњи немпри, трајао је без престанка рат међу Русима и Турцима; но Срби су за то време били на миру. У лето (1811) натерају Руси турског везира (Ахмет-пашу) да положи оружје, и да се мирн с Русима. Тада се Турци и са Србима хтеше мирити, па то поруче Кара-Ђорђу, а он им одговори, да се сам с њима не може мирити, него ће пристати на оно, што два цара (турски и руски) за Србију нареду и утврде. Руси уверише србске посланике (у пролеће 1812), да ће се старати, да се у уговору о миру и за србски народ што нареди.

Примедба. Србе је Куршид-Паша нудио миром на овај уговор: Да Срби сами собом управљају, Порти одсеком да плаћају данак, а Порта ће признати Кара-Ђорђа за главу србскоме народу. Бошњацима ће бити слободно пролазити преко Србије к Дунаву на Русе. За ово последње не могоше Срби пристати на мир с Турцима.

У пролеће (16. Маја 1812) утврдише Руси с Турцима мир у *Букурешту*; па желећи одржати Србима задату реч, уговорише с Портом, да султан опрости Србима, што су се дигли на њега; да турска војска узме градове и паланке; да Турци не чине Србима никаква зла, него да их остави, да сами собом управљају.

Наскоро се за тим раскају Турци, што су пристали на мир с Русима; зато не хтеше учинити Србима оно, што у *Букурешту* уговорише. Турци су хтели заузети све градове и шанчеве србске, и од Срба покупити све оружје; а Србима то не би мило, па зато намисле започети с Турцима преговоре, не би ли се како с њима погодили. Но Турци нису хтели ни за што знати, него су хтели, да им се Срби покоре, па у Србији да буде онако све, као што је било пре србског устанка (1804).

Кад се Кара-Ђорђе виде на невољи, он сазове скупштину (о Божићу 1812), где се искупе многе старешине. Сви се сложе, да се не покоре Турцима, него ако се не узмогу лепо измирити, да се и даље од њих бране. Утом су Србе из Русије без престанка опомињали, да седе на миру, да не драже Турке, и да им не даду повода, да покваре букурешки мир. Русија је тада била заплетена у тежак рат с царем Наполеоном, па је морала гледати, да буде на миру с Турцима. Срби после тих порука још једном покушају мирити се с Турцима. У пролеће 1813 год. (Маја) пошљу Турцима посланике, да се утврди с њима мир на овакав уговор: да Срби задрже своје ситно оружје, и да се Турци, осим царске војске, не могу у Србију враћати.

Ово је било најмање, што су Срби могли захтевати. Но Турцима је и то било много. Кад се србски посла-

ници врате у Србију, јамачно се знало, да ће се скорим започети борба међу Србима и Турцима.

РАТ СРБА С ТУРЦИМА У 1813 ГОД; КАРА-БОРЂЕ И ДРУГЕ ВОЈВОДЕ ОДЛАЗЕ ИЗ СРБИЈЕ, КОЈУ ЗАУЗИМАЈУ ТУРЦИ.

Од Маја до Октобра 1813. год.

Кад се већ видело, да неће проћи без рата с Турцима, Срби се почну спремати, да се са Турцима боре. Кара-Борђе није знао, шта ће Турци радити, па зато заповеди војводама на граници, да се старају дознати, шта Турци раде и говоре; а уједно нареди, да се купи војска, и да се учи у оружју. Он се бавио у *Тополи*, и отуд је слао заповести на све стране.

Још се ни у почетку Јунија није пореметио мир с Турцима, и Срби су се једнако спремали за рат. Кара-Борђе изради план, по ком ће се војевати, и разашље га војводама, па пише и руском конзулу *Недобу*, да јави коме треба, како Србија зло стоји. Он нареди, да се људи по црквама моле Богу, да отклони од србског народа сваку несрећу, пзда најпосле прокламацију, којом народу даје на знање, да се започиње рат с Турцима, и храбри га, да се не боји Турака, „који су дошли, да погазе његов прави закон.“ Све је то Кара-Борђе урадио у месецу Јунију.

Србска је војска била тада раздељена на веће и мање војводе, које су биле разређене по свој граници србској према Турцима. Неке веће војводе имали су под собом неколико мањих војвода, а гдекоје су војводе управљале неким утврђеним местима. Кара-Борђе је становао у *Тополи*, и имао је уза се неколико хиљада војске, да може с њоме онамо поћи, где буде невоља.

Усред лета (у Јулију 1813) почеше се Турци прикупљати србским границама од Дрине и Видина. Бошњаци буду у први мах задржани; али видинска турска војска (20000) удари на Ајдук Вељка (око св. Илије),

који се после малог сукоба, са својом војском затвори у *Неготин*, који Турци опколе. Вељко се храбро бранио, и једнако је искао од *Кара-Ђорђа* помоћи, која му не дође. Кад му не стане ђулади за топове, он по *Неготину* покупи сав калај и гвожђе, и тим је пунио топове, а кад му и тога не стане, пунио је топове талирима, и с њима је тукао Турке. Сва његова напрезања буду узалудна. Кад је једном прегледао своју војску, угледа га турски топџија, и нанишани на њега, па га ђулетом из топа преполови. На неколико дана за тим Срби крадом изађу из *Неготина*, и оставе га Турцима.

Ајдук Вељкова смрт и губитак *Неготина* јесу почетци великим несрећама, које су у 1813 години сустигле србски народ. Срби су жалили за својим врлим јунаком, који је, као што се држи, због злобе главног војводе *Младена* изгубио живот.

Одмах после тога, кад је *Неготин* пао, навале Турци на Србију од *Ниша* и *Дрине*. *Куршид* паша, велики везир, ушавши у Србију, опколи *Делиград*, па се пусти дубље у земљу. Младен није био послушао *Кара-Ђорђева* савета, да напусти шанчеве, па да се с војском повуче у планине, него своју војску растури по шанчевима, па кад виде, колпика је турска сила, напусти све шанчеве, и повуче се на леву обалу *Мораве*. Тако Турци готово без капи крви освоје сав крај Србије с десне стране *Мораве*, дођу до њенога ушћа, и ту се стану укопавати.

Утом и Турци *Бошњаци* пређу *Дрину*, и ударе на Србе. На *Дрини* је заповедао тада кнез *Сима Марковић*. Турци прешавши *Дрину*, опколе и освоје *Љешницу*, *Лозницу*, и ударе на србски шанец на *Равњу*, где се Срби много дана (17) храбро бранише против големе турске силе; али најпосле бише натерани оставити шанец Турцима. Србске су војводе на *Равњу* једна-

ко искале помоћи од кнеза *Симе*, али се он свему чинио невешт.

Примедба. У србском шанцу на Равњу биле су србске војводе: *Милош Обреновић*, *Стојан Чушић* и прота *Ненадовић*.

За све то време *Кара-Ђорђе* становао је у *Тополи*, откуд се после пресели у *Београд*, и кад се поговарало, да ће Турци да прелазе Мораву, отиде у србски стан (19. Септембра), али се одмах други дан врати натраг. Тада је последњи пут видео србску војску, с којом је толико пута победио Турке, и себи и своме народу стекао славу. Одмах по његовом одласку ударе Турци на Србе, и побију се с њима. Србске се војводе и не хтеше упустити у бој с Турцима, него побацаше топове и џебану у Мораву, и спреме се да беже. Други дан после свога бавлења у србском стану, остави *Кара-Ђорђе* Србију, у друштву с руским конзулом *Недобом*, митрополитом *Леонтијем*, и другим војводама. Тада потавне *кара-ђорђе*ва слава, и помрча сунце србској слободи.

Чим србска војска на Морави спази, да су је оставиле војводе, прсне на све стране. Турци пређу Мораву, и без капи крви, заузму *Смедерево* и *Београд*.

Кад се у србском стану код *Шапца* дозна, да је *Кара-Ђорђе* с неким главним војводама (*Јаковом*, *Младеном* и другима) прешао у Аустрију; србске се војводе препадно, и нареде, да *Милош Обреновић* похита с коњаницима (2000), не би ли како могао заузети *Београд*, па да се даље сами бране од Турака. Но тек што се *Милош* крене на пут, а већ стиже тужан глас, да су Турци ушли у *Смедерево* и у *Београд*. На тај се глас и она код *Шапца* србска војска распе на све стране, а србске војводе пређу у Аустрију.

Још је само у *Делиграду* било нешто војске (до 3000 људи под *Вуицом Вулићевићем*), која се храбро одупирала Турцима. Но кад се дознало, шта се догоди на Морави и *Дрини*, и та војска изиђе из својих шан-

чева, пробије се кроз Турке, и растури се на све стране.

Тако би сломљена србска сила не турским јунаштвом, него с неслоге, зависти, и неатости србских поглавара. Без великих бојева, и без многог проливања крви, би прекинута борба, којом Срби за 9 година извојеваше и бранише своју слободу. Они падоше, и то не са чашћу. Турци посташе опет господари над Србијом. — Да Бог да, да нам и овај пад, ово друго Косово, буде наука за у напредак!

НОВА ТУРСКА ВЛАДА У СРБИЈИ, СРБСКА СТРАДАЊА.

Од Октобра 1813 до Цвети 1815 год.

Кад главне србске војводе пребегну у Аустрију, и кад србска војска прсну на све стране, не пуштајући се у бој с Турцима, заузму Турци мало помало сву земљу, и у првој јарости, по своме обичају, учине народу много зла. Тада изгибоше многи Срби; неки се подавише у Сави и Дунаву, желећи пребећи за својим војводама у Аустрију, а друге погубише Турци. Вароши и села осташе без народа, јер што је света у земљи остало, скрило се у планине.

Аустријске су власти примале к себи Србе, али им не чинише никаква добра. Турци су тражили од Аустрије, да им изда србске војводе, и особито Кара-Ђорђа, обећавајући платити за његову главу много новаца. Но Аустрија не пристаје на то, него заповеди, да се србске војводе удаде од србских граница, и премести их у разна места, и ту их држала под присмотром. Тек после неког времена допустише Србима, да се могу селити у Русију, и они се настанише у Бесарабији, живећи од помоћи, што им је давала руска влада.

Кад Турци заузму сву земљу, и кад попусте од прве жестине, хтеше умирити Србе, и у земљи завести неки ред. *Куршид* паша изда оштру заповест, да Турци ни пошто не дирају у Србе, јер им је цар све опростио, па позове и србски народ, да се враћа својим ку-

шама, где ће живети на миру. На ове куршидове речи почеше се помало прикупљати Срби, и повраћати на своја огњишта. Куршид је желео, да се земља што пре умири, па се старао, да приволи и ког знатнијег старешину, да му се покори.

Од свију старешина, који су после кара-ђорђева одласка, и народне пропасти, остали били у земљи, најзнатнији је био *Милош Обреновић*, један од главних војвода под Кара-Ђорђем. Он се није могао растати од свога завичаја, и кад га *Јаков Ненадовић* у *Забрешју* наговарао да пређу у Аустрију, да не ггне лудо, кад је све пропало, одговорио му је: *идем својој кући, и у онај народ; па што буде народу, нека буде и мени.*

Милош је у први мах мислио, да се утврди у *Ужичу*, па да се одупре Турцима, и да покуша, не би ли се могло што на пролеће започети. Но Турци овладаше већ свом земљом, и зато се и *Милош* преда *Али-Аги Серчесми*, који је с много Срба и Турака делија (2000) ишао по земљи, и умиравао народ. Серчесма узе од *Милоша* само сабљу, а остало му оружје поврати, с њиме се побратими, и начини га главним кнезом рудничким. Кад се прочуло, да се и *Милош* покорио Турцима, народ се охрабри, и преда Турцима, тако, да за кратко време сва земља буде умирена. *Милош* је ишао Серчесми на руку, да земљу умири.

Како су Турци са Србима у први мах били благи, помислише Срби, да ће добро бити, и падали су се, да ће бити и боље. Наскоро се Срби преварише у своје надању. *Куршид* паша ходе из Србије, а за њим и његов *Каја* паша, а београдски паша поставе *Сулејман Скопљак* паша, који се са Србима више пута борно, и ког су Срби у неколико прилика надбили. И он истина у први мах хтеде земљу да умири; али чим виде, да је народ миран, а он окрену други лист. Србска се страдања наново започеше.

Сулејман паша пре свега је хтео, да се осигура, да Срби опет не устану на оружје. Он разреди по свој земљи своју војску, коју је народ морао издржавати, постави по земљи муселиме, који су народ глобили, и заповеди, да се купи од народа оружје, којом приликом, Турци почине народу грна зла. Најпоследње науми оправдати београдски град, и том приликом, Срби су кудучили о својој рани. Тада од куге и турског зла изгину многи Срби.

Утом се *Хаџи-Продан*, један од мањих војвода под Кара-Ђорђејем, одметне од Турака (у јесен 1814), и поче дизати народ на оружје. Срби, од Турака гоњени и мучени, присташе уз њега, и народ се на све стране почне комешати. *Продан* позове и *Милоша*, да се диже на Турке, но како је већ било доцне у јесен, а народ за рат не спреман, и од Турака уплашен, Милош не пристане у буну, него посаветује *Продана*, да се окани буне, да не уваљује народ у несрећу, па сам јави у Београд *Сулејману*, шта *Продан* ради, уверавајући га, да се не боји ништа, јер ће се народ брзо умирити. Милош после с Турцима заједно настане, да се буна утиша, али је захтевао, да се опрости свима, који су уз *Продана* пристали, што Турци (*сулејманов Ђаја паша*) и обећају. Чим се чуло у народу, да Милош није уз буну, почеше се разилазити оружане чете, и за кратко време, би повраћен у земљи мир.

Као што су Турци више пута газили своју реч, тако су и тада учинили. *Ђаја паша* похвата многе главније Србе, под изговором, да су помешани били у буну, догна их до Београда, где их после дужег мучења погубе.

Кад се већ са свим стиша *проданова* буна, *Сулејман* паша заповеди, да се опет купи од народа оружје. Турци зађу тада од једне србске куће до друге, и свуда су чинили Србима свакојака зла, која се сва ни исказати не могу.

С почетка у пролеће 1815 године сазове у Београд Сулејман србске кнезове, припрети им, да народ не буне, и пошље их кућама, да што пре покупе и донесу му од народа арач. С осталим кнезовима дође тада у Београд и *Милош Обреновић*, који се такође хтеде повратити својој кући, али га Сулејман задржи при себи. На срећу милошеву, и србског народа, имађаше сулејманов *Гаја* паша нешто србског робља (до 150 душа), које му Милош откупи, захтевајући, да га пусти кући, да скупи за робље потребан новац. *Гаја* измоли у Сулејмана, те се Милошу допусти, да може ићи кући. Чим Милош то сазна, опреми робље из Београда, па се рано зором и сам крене на пут.

Тек што *Милош* измакне из Београда, а *Сулејман* се већ покаје, што га од себе пусти, па пошље за њим татарина, да га врати. Но *Милош* се не хтеде враћати, већ поручи паши, да се зажелио своје фамилије, а паша ако има шта, нек му пише, он ће урадити, шта му заповеди.

УСТАНАК СРБА НА ТУРКЕ ПОД МИЛОШЕМ ОБРЕНОВИЋЕМ

И ВРЕМЕ ЊЕГОВЕ ВЛАДЕ.

Од 1815 до 1839 год.

УСТАНАК НА ТУРКЕ, БОРБЕ С ТУРЦИМА НА ЧАЧКУ, КОД
ПОЖАРЕВЦА, И НА ДУБЉУ, ПРИМИРИЈЕ.

Од Цвети па до лета 1815 год.

Кад се *Милош* поврати својој кући, адмах се почне разговарати са својим пријатељима и знанцима, да се више под Турцима не може живети, и они су га наго-

варали, да диже народ на оружје, и да му буде старешина.

Милош је и сам одавна премисљао, да ће требати учинити крај злом стању, у ком се налажаше тада србски народ. Он одмах друге године (у пролеће 1814) кара-ђорђева одласка из Србије, пошље руском двору написмено молбу, да се помогне србском народу, а доцније је, с другим старешинама, дао власт проти *Ненадовићу*, да у име свију србских старешина може тражити и искати помоћи за србски народ. Бавећи се међу Турцима, с дана је на дан све већма увиђао, да није далеко време, кад ће се морати устати на Турке; па како од великих дворова није добијао никаквих повољних гласова, увери се, да се србски народ мора уздати сам у себе, ако жели, да се опрости зала, која је трпео.

Но ако је Милош и премисљао о рату с Турцима, опет зато није заборављао, да је то врло мучан посао. Својим пријатељима, и народним старешинама, говорио је, како су мучне прилике дићи се на Турке, па је грехота уваљивати народ у већу несрећу. Но његови пријатељи после свега разговора најпоследосте осташе на том, да се под Турцима више живети не може. Кад *Милош* виде, да су и његови пријатељи, и народне старешине, и сам народ из свег срца заузети, да се диже буна на Турке, он и сам на то пристане, и код цркве у *Такову* лицем на Цвети јави народу, да и он пристаје уз буну. Народ га призна за свога старешину, и закуну му се, да ће га слушати; а *Милош* се наскоро за тим обуче у своје војводско одело, изнесе свој војводски барјак, и ушавши у дружину, рече: „ево вам мене, и ево вам рата с Турцима.“

Чим се чуло да је Милош устао на Турке, поче се бретати на све стране србски народ, и за кратко се време распростре покрет по свој Србији. Милош је шилјао људе и писма на све стране, да се народ диже на

Турке; управљао је војском, што је на брзу руку скупио; набављао је барута и олова; и свакојако се старао, да му посао буде напредан.

Кад се чуло у Београду, да се Милош дигао на Турке, Сулејман паша пошље свога *Ћаја* пашу с војском (10000) на побуњене Србе. *Ћаја* уза се поведе осим Турака и доста Срба (из округа београдског), мислећи, да ће се тако лакше приволети и остали народ, да одустане од Милоша. Доспевши до Рудника, палио је и пљачкао свуда, куда је стизао, чиме се јако престраши народ. Најпослед се настани у *Чачку*. Милош скупи нешто војске, и смести се у шанац на *Љубићу* према Чачку. После неколико жестоких нападања, Срби убију *Ћаја* пашу, и тиме приморају Турке, да беже испред србске војске.

Одмах после тога упути се Милош од Чачка преко Крагујевца и Баточине *Пожаревцу*, где су се Турци укопали, да се бране од Срба. Заметне се жестог бој најпре пред Пожаревцем на отвореном пољу, а после и у самим шанчевима, које Турци у Пожаревцу поградиле. Најпослед Срби примораше Турке, да им се предаду, и да са ситним оружјем одлазе у *Ђуприју*. Срби задобише у Пожаревцу много разних ствари, па и један топ. Одмах за тим поруче Милошу и крушевачки Турци, да му се желе предати. Милош пошта Крушевцу, одпусти Турке, а *Адем* паши у Нови Пазар пошље леп дар, с поздравом, да бар он не дира у народ, који је устао, да се брани од својих злотвора.

Од Крушевца потегне Милош Дрини, јер се *Куршид* паша упутио био с великом војском на Србију. Један део његове војске под никшићким пашом *Али Марашом* уђе у Мачву, и опкопа се на *Дубљу*. Милош у своје путу скупи нешто нове војске, па дође под турски шанац на *Дубљу* (13. Јулија 1815), и одмах настане, да се на шанац удара. Срби и ту бише срећни; на јуриш освоје турски шанац, поубијају многе Турке; а

неке заробе, и међу њима и самог *Али-пашу Мараша*. Милош и том приликом буде према Турцима благ и милостив; пусти заробљене Турке, да могу побећи у Шабац, а *Али-пашу Мараша* позове у свој шатор, врати му сво његово одело, лепо га угости, и каже му, да се Срби нису дигли на султана, него на своје злотворе, и Скопљак пашу, који им крв памуком пије. Он пусти *Мараша*, да се врати *Куршиду*, и да гледа, да га наговори, да се мирн са Србима. *Мараш* то обећа Милошу, и одржа своју реч. Тако се престало од ратовања, а започеше се преговори међу Србима и Турцима.

ПРЕГОВОРИ МИЛОШЕВИ С КУРШИД-ПАШОМ И МАРАШЛИ АЛИ-ПАШОМ; ПОЧЕТАК УНУТРАШЊИМ РАЗДОРИМА; МОЛЕР ПОГУБЉЕН; ВЛАДИКА МЕЛЕНТИЈЕ УБИЈЕН; КАРАБОРЪЕ СЕ ВРАЋА У СРБИЈУ, ГДЕ ГУБИ ЖИВОТ.

Од лета 1815 до лета 1817 год.

Кад *Али-паша Мараш* стигне у босански стан *Куршиду* везиру, приповеди му све, шта је од Милоша разумео, и почне га наговарати, да не иде с војском на Србију, него да гледа, да се какогод с Милошем мирно изравна. *Куршид-паша* радо пристане на то, и позове к себи преко Дрине Милоша на договор, а у исти мах Милошу и његов побратим Дели баша *Серчесма* пише, да дође, да се не боји ништа. На та уверавања ходе Милош у турски стан.

Куршид од Милоша пре свега заште, да Срби положе оружје, па да се предаду Турцима на веру, и да буду, као што су и пре били, турска раја. Милош није могао на то пристати; сам од своје стране понуди Куршиду своје оружје, али се за остале старешине и народ не могне подјемчити, да ће хтети предавати свога оружја. Кад су на то неки Турци почели Милошу претити, он им, без страха, одговори: „ми дођосмо овамо к вама на веру, и у вашим смо рукама, можете учи-

нити од вас, шта хоћете, можете нас и погубити; али ћете тиме и себи начинити посла; биће, ко ће нас заменити“. На те милошеве речи увери га Дели баша, да се ничега не боји, док је њега и његових делија; а и Куршид рече, да не ће погазити дату реч, па пусти Милоша, да се врати у Србији, несвршивши с њиме ништа.

Утом се прикучи Србији и друга велика војска под румелиским *Марашли Али-пашом*, и допре до *Ђуприје*. Неки Турци од те војске пустише се са Србима у преговоре, и питаше их, што су се дигли на оружје; а Срби и тада одговорише, да нису устали на султана, и његову владу, него на *Сулејмана Скопљак-пашу*, што нису могли трпети његова зулума. А и *Марашлија* како стигне у Ђуприју, позове к себи Милоша на договор, и пошље му своје бројанице, за знак, да му неће бити ништа. Милош к њему ходе, и исказе му сва зла, која је трпео народ од Скопљака; и рече му, да би се он радо мирио, кад би султан испунио неке србске жеље.

Марашлија пажљиво саслуша, шта говори Милош, пристаје на србске жеље, па се подјемчи, да ће султан те жеље србског народа испунити. Милош пропусти Марашлију с нешто војске у Београд, и намоли га, да одмах пише Куршиду, да не прелази Дрину, и да у Србе не дира, јер се с њима, по царевој вољи, утврдио мир; а уједно, да он сам остане везир у Београду.

Чим Марашлија дође у Београд, он с Милошем нареди све, како су уговорили, и постави по земљи власти, које ће народом управљати. Турцима забрани по Србији скитати; па и саме спаије морале су имати турски пасош, потврђен од србске власти, кад су одлазиле у своја села. Мало помало поврати се мир у свој Србији.

Али је све то било само за време уређено. Милош одмах после преговора с Марашлијом; пошље своје по-

сланике у Цариград, који су искали од порте она права, која су некада Срби под Кара-Ђорђем тражили. Руси су такође почели опомњати порту, да испуни уговоре. Турцима противно би, што су Срби тражили, али их нису смели са свим одбити, него их упуте у Београд на *Марашлију*, коме нису дали никакву власт, да што уради.

У том се поче међу неким старешинама опет појављивати раздор, и неке старешине хтеше, да буду Милошу равни. Марашлија хтеде од Срба покупити оружје. *Петар Молер*, један од поглавитих људи другог устанка, почне Марашлију подговарати, да би се могло покупити оружје од народа, само кад би то Милош хтео. *Молер* је био глава народној канцеларији у Београду, где је имао доста прилике, да се удвори Турцима. О скупштини некој (у Београду у пролеће 1815) увреди Молер Милоша, и с те увреде изгуби живот. Тако паде прва жртва поновљеног раздора међу старешинама. Наскоро у путу убије неко владика *Мелентија Никшића*, који беше почео чинити народу већа зла, него што су пређе чинили и сами Турци.

У то се време поче јављати међу хришћанима у турскоме царству неки покрет. Саставило се друштво (хетерија), које је хтело, да се сви хришћански народи ослободе од Турака. Неке поглавице тога друштва хтеше и Србију да уплету у ту велику побуну, па да се из Србије рашири покрет на све стране. И сам *Кара-Ђорђе*, који је до то доба живео у *Хотину* у Бесарабији, био је умешан у то друштво; па зато кришом, без пасоша, дође у Србију, и смести се у Смедереву код свог кума *Вуице Вулићевића*, смедеревског кнеза. Набрзо сазна Милош и Марашлија, да је *Кара-Ђорђе* у Смедереву. Марашлија попрети Србима с 50000 војске, ако му не донесу главу од *Кара-Ђорђа*; те тако неки вуичин момак уби првог србског врховног вођа у спавању (13. Јулија 1817).

Тако зло погиле славни јунак првог србског устан-ка на Турке! Камо срећа, да Кара-Ђорђе није никако одлазио из свога народа, него да је или у народу погинуо, бранећи се до последњег човека од Турака; или кад га је већ зла срећа извела из Србије, да се није више ни повраћао натраг. Смрт је кара-ђорђева један више жалосни догађај, који је записан у србској исто-рији црним словима.

Кнез Милош Обреновић I.

Од 1817 до 1830 год.

НАРОДНА СКУПШТИНА ПОСТАВЉА МИЛОША ЗА КНЕЗА ЗЕМЉЕ С ПРАВИМА НАСЛЕДСТВА; КНЕЗ МИЛОШ УРЕЂУЈЕ ЗЕМЉУ И ПОСТАВЉА ВЛАСТИ; ОЦАЉАН ДОНОСИ У СРБИЈУ СУЛТАНСКИ ФЕРМАН; СРБИ НИСУ ЊИМЕ ЗАДОВОЉНИ; УНУ-ТРАШЊИ НЕМИРИ; ПРЕГОВОРИ РУСА С ТУРЦИМА; СУЛ-ТАНОВИ ХАТИШЕРИФИ О ПРАВИМА СРБСКОГ НАРОДА.

Од 1817 до 1830 год.

Исте године, кад је Кара-Ђорђе погинуо, пред са-му зиму (у Новембру 1817) сазове Милош Обреновић народну скупштину у Београд, и обавести народ о све-му, шта је до тог времена урађено за народну слободу. Скупштина свечано постави га за свога врховног кнеза, и нареди, да та власт остане у његовој породици. Сви, који на скупштини беше, зајуну се, да ће бити верни свом кнезу *Милошу*, и његовој породици.

Што је скупштина поставила Милоша за врховног кнеза, то је врло добро било, јер се тим утврди др-жавни живот србског народа. Милош је пређе био као неки турски званичник, који је за то имао власт, што му је дадоше турске паше. Сад је пак постао глава народу, па је зато имао сву власт у својим рукама, што је то била воља целога народа.

Кад *Милош* поста врховни кнез, одмах се постара да уреди у земљи разне власти. Он постави људе по нахијама, срезовима и варошима, да народом управља-

ју; начини уза се, као неки савет, од својих бољих људи; постави судове, а највишу власт у свему задржи у својим рукама. Столицу своју премести у *Крагујевац*, као у средину земље, и нареди, да се подижу на све стране цркве, а гдешто и школе.

Но колико се старао Милош, да одржи у земљи мир, а народу права, све то није било доста, јер порта још никако нехте пристати, да призна Србима права и слободу, што уживаху. *Марашли* паша је више пута наговешћавао кнезу Милошу, да покупи од народа оружје; али кнез Милош нити је хтео нити могао на то пристати. Међу Србима и Турцима био је на тај начин мир, али међу њима није било љубави ни пријатељства.

Већ прође неколико година, како се Срби престаше бити с Турцима, а у турском царству започеше се разни заплети (1820). Хришћански се народи спремаху, да се дигну на Турке, а и Руси почеше тражити, да Турци испуве букурешки уговор. У тима незгодним приликама, пошље порта у Србију свог комесара *Оца-Бана* са султанским ферманом, којим је хтела потврдити Србима нека права. Порта је тим ферманом признала истина Милоша за врховног србског кнеза, али Срби не буду задовољни тим ферманом, па га зато и не приме, него заишту већа права. Кад то виде *Оца-Бан*, расрди се, ходе у Цариград, и понесе са собом царски ферман.

Примедба. Кад је *Оца-Бан* дошао у Србију, београдски паша позове кнеза Милоша, да дође у Београд, да прими царски ферман. Кнез Милош скупи око себе подоста најодличнијих Срба, и крене се к Београду. Но паша га нехте с толиким људма пусти у град, те се тако султански ферман прочита у Топчидеру. Србима су ферманом ова главнија права давана: 1) Султан потврђује Милоша за врховног кнеза; 2) Срби одсеком плаћају султану данак, а предају га паши; 3) муселима по нахијама неће бити; 4) Срби су турска раја, и дају рану турској војсци, што је у Србији, и што ће кроз Србију пролазити; 5) Срби неће више тражити од порте никаквих права.

У турским земљама постајали су све већи немири, па зато порта рада бејаше да се са свим измир са Србима, да бар од њих буде на миру. По портиној вољи пошље кнез Милош посланике у Цариград, да уговоре с Турцима мир. Порта се најпре покаже, да је рада учинити, шта Срби желе; али је зато опет оклевала, јер јој се чинило, да Срби много ишту. Утом букне међу Грцима буна на Турке (1821), који помисле, да су и Срби у ту буну помешани, па зато притворе у Цариграду србске посланике. Кад дозна за то кнез Милош, он одузме од посланика дату им власт, да могу у његово и народно име уговарати с Турцима; а код порте, и руског двора частане, да се они ослободе затвора.

Док су текли ти преговори, бише у Србији неки немири, које подигоше најпре *Марко Абдулић* и *Стефан Добрњаи*; а после *Милоје Бак*. Ове побуне утиша кнез Милош, и учини, те не бише земљи и народу од веће штете.

Утом се ствари у турској све већма заплеташу. Руски цар *Никола* (постав је цар оне године, кад је у Србији утишана ђакова буна) жешће настане код порте, да се прегледи букурешки уговор о миру. Турци се побоје, да се не зарате с Русима, па пристају на руске жеље, прегледају заједно с Русима букурешки уговор (у Акерману 25. Септ. 1827), и тада нешто прострације разложе права, која ће порта дати Србима. Турци се обвезу, да ће, у договору са Србима, за 18 месеци уредити србске ствари.

Чим кнез Милош дозна за овај договор међу Русима и Турцима, сазове народну скупштину (у Јануару 1827) и јави јој, шта је урађено. Скупштина свечано захвали цару *Николи*, султану, и кнезу *Милошу*, изнова га потврди за врховног кнеза србском народу, и сви се скупштинари (преко 800 људи) у име целог народа наново зајуну, да ће бити верни кнезу Милошу.

Кнез је Милош одмах после скупштине послао у Цариград посланике, да се договарају с Турцима, како да се уреде србске ствари. Турци и тада, као обично, оклевали су; па како се наскоро завадише с Русима, Енглезима и Французима, побоје се, да се и Срби не дигну на оружје, зато задрже србске посланике за таоце. Русија се изнова зарати с Турцима (1828), и руска војска освоји Влашкју, Молдавску, и многе градове у Бугарској и Азији, па се поче приближавати самоме Цариграду. Турци се уплаше, и султан заште у цара *Николе* мира, који се и утврди међу њима у *Једречу* (1829). Тада се нареди, да порта призна права србскоме народу; и султан наскоро после једренетског мира потврди Србима права, основана на букурешком уговору, а разјашњена акерманском конвенцијом.

Кад све то дозна кнез Милош, сазове народну скупштину, даде прочитати царски ферман, јави скупштини, да србски народ треба да буде захваљан цару *Николи*, што су му потврђена права, па онда рече: „*сад, кад смо у име божије живот и народну срећу обезбедили, ја сам рад одступити од старешинства; па изберите за кнеза, кога знате, да би за то био најбољи.*“ Народ је пливао у радости, што су му испуњене давнашње жеље, па приклињаше кнеза Милоша, да задржи и даље највишу власт у својим рукама, а уједно нареди, да се моли и султан, да потврди Милоша за кнеза. Није прошла ни година дана, а султан изда и други свој хатишериф, којим, по договору са Србима, и са знањем руског двора, пространо искаже права, која ће србски народ имати, и испуни давнашње народне жеље. Овим хатишерифом призна султан Милоша Обреновића за кнеза србском народу, и нареди, да кнежевско достојанство остане у његовој породици. Тај је хатишериф прочитан Србима 1830 год. на св. Андрију, па зато Србија тај дан од то доба слави, као свој народни празник.

Примедба. Ово су главнија права, која су тада дата србском народу: султан признаје Милоша за србског кнеза, и даје му наследство на то достојанство; Срби имају у својој земљи „слободу богослуженија“; независну унутрашњу управу; слободу трговати; повраћено је Србији 6 нахија, којима су Срби владали под Кара-Ђорђевићем; и укинута су у Србији различни терети, а одређено је, да се султану одсеком плаћа годишњи данак.

КНЕЗ МИЛОШ ЗАВОДИ РЕДОВНУ ВОЈСКУ; ЗАУЗИМА ШЕСТ НАХИЈА; УРЕЂУЈЕ ЗЕМЉУ; ДАЈЕ ЗАКОНЕ; НЕМИРИ У НАРОДУ; КНЕЗ МИЛОШ ОСТАВЉА ВЛАДУ НА СВОМ СИНУ МИЛАНУ; А САМ ОДЛАЗИ ИЗ СРБИЈЕ.

Од 1830 до 1839 год.

Чим порта призна и потврди права србском народу, настане се да сва та права добију живот. Кнез Милош одмах заведе редовну војску, и почне подизати школе и цркве; а да би у томе напредовао, постара се, те Србима даде за архијереје Србе.

Као што се Турци обично тешко намене, да што ураде, тако су и гдекоја србска права још једнако била не извршена. У Србији још једнако било је доста насељених Турака, и већ је подуже времена прошло, како је издат султански хатишериф; а околне паше, што су заповедале земљом, која је по султанском хатишерифу првпала Србији, никако нехтеше ту земљу предати кнезу Милошу, који често опомињаше порту, да учини на што се обвезала. Кад кнез Милош виде, да Турци не слушају његове опомене, скупи војску, уђе у округе, који треба да припадну Србији, и заузме их на силу (1833), па јави порти и покровитељици Србије Русији, шта је урадио. Обе оне одреде после своје људе, који дођу у Србију, па од места до места назначе границе међу Србијом и Турском.

Кнез је Милош тада имао у земљи велику, и управу, сву власт у својим рукама. Што је год хтео, то је могао тада урадити. Неки знатнији људи световали су га, да подели Србију на спаилуке, а сам да прити-

сне сва државна добра. Кнез Милош одбије те савете, јер није хтео да изнова бади народ у спанске окове.

Утом се увукоше у земаљску управу зла, која су с дана на дан постајала народу све већма досадна. А то с тога, што у земљи није било закона, а што је закона и било, ти се нису вршили. Где нема закона, ту по готову не може бити ни добра, јер ту нема права, ни слободе, па по томе нема ни напретка. Зато, да се ова оскудица попуни, кнез Милош заповеди неким људма, да напишу законе, који оне исте године на скупштини (у јесен 1830) буду обзнањени, кад је и султански хатишериф био прочитан. Но, ако се и поставише у земљи закони, зла за то нису престала, јер закони остадоше само на артији, а нису у живот ступили.

С тога, што су се у земљи газдили закони, и што државне слуге нису имале својих одређених права, почеше се немири у народу. Једном, кад је кнез Милош био у *Пожаревцу* (о Божићу 1834) неке старешине (Милета Радојковић, Аврам Петронијевић и Милосав Ресавец) скупе доста народа, и дођу у Крагујевац, иштући, да се даду земљи закони. Кнежеви људи лепо предусретоше ове незадовољнике, и усаветоваше их, да се разидазе кућама; а кнез ће дати законе, које траже. Кад се кнез Милош поврати из Пожаревца у Крагујевац, млађи његов син Михаило, — садашњи наш светли кнез, — изиђе пред њега, и умоли га, да опрости свима, који су у ту буну били помешани. Кнез Милош учини, што га је син молио, и чим дође у Крагујевац, одмах нареди, да се пише устав, који идуће године на народној скупштини буде обзнањен (1835).

Срби се обрадују томе уставу, јер су се надали да ће се њиме укинути зла, која су била у земаљској управи. Али Русија и порта не буду тим задовољне, те зато кнез Милош не допусти, да се уставу даде живот. Позван од султана Мамуда, ходе кнез Милош у Цари-

град (у лето 1835), а кад се отуда натраг врати, остави у земљи и државној управи ред, који је и пре био.

Што у земљи није било писаних закона, то беше узрок, те се поче по народу сејати незадовољство; па зато порта, у договору с Русијом, изда 1838 год. устав, одредивши, како треба земљом управљати. Што је порта одредила земљи устав, тим је она повредила главно право србском народу, ком је од пређе дато право, да може сам уређивати своје послове.

Кад Србија доби тај устав, свак се праведно надао, да ће бити у земљи мир. Но баш то, чим се мислило, да ће се у народу завести и утврдити мир, даде новода сваким немирима, који бише узрок, те кнез Милош не оста дуго на влади, него се одрече кнежевског престола на корист свога сина *Милана*, и 1. Јунија 1839 год. остави Србију, којој је стекао државни живот, и опрости се с народом, који је у бојевима за слободу предводно, и ком је отворно и прокрчио пут лепшој и сјајнијој будућности.

Примедба. Кнез је Милош после свога одласка из Србије живео најпре у Влашкој на својим спаилуцима, а после се задржавао највише у Русији и у Бечу.

Кнез Милан Обреновић II.

Од 1 до 26 Јунија 1839 год.

Пошто кнез Милош остави државну владу, постави се за време нова влада. По царском хатишерифу, по уставу, а и по оставци кнеза Милоша припадала је највиша државна власт старијем милошевом сину *Милану*, који буде проглашен за србског кнеза. Но како је кнез Милан био смртно болан, постави се „наместничество књажеског достоинства“ (5. Јунија 1839), па су њих три намесника, међу њима и брат кнеза Милоша *Јефрем*, владала и управљала место кнеза државним пословима. Кнез *Милан* умре 26 дан после одласка кне-

за Милоша из Србије. Он није под својим именом издао ни једну уредбу, а ни знао није, да је србски кнез.

Примедба. Кнезу је Милану било 20 година, кад се пресељено у вечност. Он је знао, да је кнез Милош отишао из земље, али му није казивано, шта је управо у ствари, него му је говорено, да је отишао неким послом, па да је њега до повратка оставио за свог намесника.

Намесништво кнежевог достојанства.

Од 5 Јунија 1839 до 5 Марта 1840 год.

Намесници кнежевог достојанства задржаше своју власт и после смрти кнеза Милана. Међу њима се наскоро заметнуше распре, које се почеше и даље распростирати.

По царском хатишерифу, и другим законима, по смрти кнеза Милана припадала је влада над земљом млађем милошевом сину Михаилу. Неки веле, да су неке старешине, већ тада радиле, да се неко други, а не кнез Михаило подигне на србски престо. Но како је народ одан био породици кнеза Милоша, и како није било никаквих узрока, зашто да се одустане од младог кнез-милошевог сина, старешине се сложе, да се за србског кнеза прогласи *Михаило*.

У земљи је тада већ било овладао зло. Закона није ни пре било, а тад почеше напуштати и сама народна права, крвљу стечена. То се напуштање у томе показало, што порта потврди кнеза *Михаила*, не као наследног, већ као изабраног кнеза Србији. Порта је рада била томе, што су Срби били несложни, јер јој је то ишло у рачун.

Кнез Михаило Обреновић III.

Од 5 Марта 1840 до Августа 1842 год.

Кнез је Михаило био у Влашкој код свог оца кнеза Милоша, кад му дође глас, да му је умр'о брат Милан, и да су старешине њега избале за србског кнеза. Милош не хте одмах да пусти свога сина, да иде у

Србију, јер је знао, да има тамо непријатеља; али кад му султан пошље свој ферман на кнежевско достојанство, кнез Михаило објави својом прокламацијом србскоме народу, да се прима владе; али се не упути одмах у Србију, него ходе у Цариград, да по султановој жељи, изиђе пред њега.

Кнез Михаило задовољан буде султановим дочеком; али кад се врати у Србију, разуме, да је порта наредила, да му неке старешине буду тајни саветници, које ће имати слушати у свим државним пословима. Кнез Михаило не могне на то пристати, и од то се доба поче сејати по народу немир.

Што је кнез Михаило добио портину наредбу о тајним саветницима, која је противна народним правима, и што су неки у земљи сејали немире, па дизали тужбе код султана, то су били узроци, што је порта нашла повода уплетати се у домаће србске послове. Овим поступцима порта је показала, како је рада била, да се укину права, која је Србија задобила.

Кнез Михаило и ако је био млад, опет зато науми бранити, и неповређена чувати народна права. Он одбије портине наредбе о тајним саветницима, и настојавао је, да се порта не меша у унутрашње србске послове.

Утом се између чланова кнежеве владе и неких старешина заметне неслога. Од старешина пређе неслога и у народ, док се најпосле не претвори у авно противљење влади, и у прави грађански рат.

Са срдачном жалошћу пишемо ове редове. Догађаји, које најповршније спомињемо, јасни су докази, да су и у најновије време остале на нама наше старе погрешке; и да нас тужно Косово није очистило од прадедског греха — *неслоге*.

Следство неслози међу старешинама, и томе, што се неке старешине противише људма, који тад беху на влади, било је то, да је кнез Михаило, не желећи, да

се пролије крв, и да букне у пуном пламену унутрашњи рат у србском народу, оставио Србију, и прешао у Земун 22. Авг. 1842 год.

Кнез је Михаило владао Србијом само две године и по; али и за то кратко време учинила је Србија велики напредак. Може се рећи, да се од времена прве владе кнеза Михаила почиње нови свестнији живот србског народа. За његове владе постави се темељ многом добру, од ког је србски народ тек доцније почео брати корисне родове. Особито је то знатно за његову владу, што је тад основано „Друштво Србске Словесности“, и што је заведен „школски фонд“. Народни понос много се уздигао за кратко време кнез-михаиловог владања, а и дружбени живот био је у цвету, и лепо негован.

Кнез Михаило ходе из Србије праћен благословом србског народа, и собом носећи уверење, да ће доћи време, кад ће његово право савладати све сметње, и добити првашњу своју важност.

Кнез Александар Карађорђевић.

Од 2 Септ. 1842 до 11 Дец. 1858 год.

Одмах други дан по одласку кнеза Михаила у Аустрију, дође на Врачар пред Београдом војска, што беше противна влади кнеза Михаила, и Турци је дочекаше пуцњавом градских топова. Конзуди странских сила протестовали су против побуне, која принуди кнеза Михаила излазити из земље, али поглавице побуне не освртаху се на те протесте, говорећи, да нису устали на кнеза, већ на његове попечитеље. За то шиљаху депутацију у Земун, да моли кнеза Михаила, да се врати у Србију, али кад се он не хте вратити, састави се „привремена влада“, и под упливом те владе, буде у два пута за кнеза изабран *Александар Карађорђевић*.

Могло се напред мислити, да ће проћи дуже време, док се са свим поврати у земљи прави поредак. Људи,

што дођоше на владу, имали су вештину одржати у земљи мир, при свем том, што је било покушаја, да се обори нова влада, а на престо да се поврати или кнез Милош, или кнез Михаило.

Кад је прешао у Аустрију кнез Михаило, многи чиновници изгубише своја звања; а неки пређоше за кнезом у Аустрију. После тога како се повратио у земљи мир, стари чиновници вратише се натраг у земљу, и добише или државну службу, или владину помоћ.

Као што је Србија још од последњих година владе кнеза Милоша, и особито од владе кнеза Михаила, почела да напредује у сваку руку, напредовала је и под владом кнеза Александра све без престанка. За његове владе довршен је и издат грађански законик (1844), а издадоше се и други закони; изнова се престрои Друштво Србске Словесности; подиже се војничка академија; започе се радити Мајданпек; заведе се у Крагујевцу тополвница; а у Страгарима се подигне воденица за пушчани прах; и по селима и варошицама заведу се многе школе. Једном речју србски је народ бивао с дана на дан напреднији у свом државном животу, и у својим правим установама. Заслужује да се спомене, да је Србија у 1848, снажно притекла у помоћ Србима у Аустрији у рату, који се роди између Срба и Мађара. Што Срби добише и имаше неко време своје војводство у Аустрији, то у многим пада у заслугу Србији.

Пошто се наврши пуних 16 година владе кнеза Александра, родише се неки раздори између њега и неких старешина. То да прилику порти, те се опет уплете у србске послове. Да се ти раздори изравнају, сазове се скупштина за дан св. Андрије 1858 год.

Скупштинари се одмах у почетку покажу зло расположени према кнезу Александру. Пошто се скупштина неколико дана договарала, заиште од кнеза Александра, да се остави владе. Кнез заиште неко време, да

се зромисли, али ноћу између 10 и 11 Децембра ходе у град и тиме заврши своју владу.

Кнез Милош Обреновић I. повраћен на престо.

Од 11. Децембр. 1858 до 14 Септ. 1860 год.

Кад се сутрадан сазна, да је кнез Александар отишао у град, народна скупштина искаже, да је кнез тиме изгубио право на србски престо, па прогласи, да је кнежевски престо у Србији без кнеза; и једним гласом нареди, да се у Србију за србског кнеза поврати стари кнез *Милош Обреновић*, који је тада у Влашкој живео. Народна га скупштина поздравиле као *народног оца*, и преда му владу и србски престо, с правима наследства, која му је одавна народ дао, а и сама порта признала; а уједно умоли и порту, да призна кнеза Милоша за кнеза Србији. Скупштина још и то нареди, да се син кнеза Милоша, кнез Михаило, има сматрати за наследника своме оцу у кнежевском достојанству.

Порта се испрва као нешто устезала признати кнеза Милоша за србског кнеза, али на последку попусти народним жељама. Месеца Јануара 1859 год. дође у Србију кнез Милош, и син му кнез Михаило, а народ их дочека срдачном радошћу и неописаним весељем. Тако се испуни уздање кнеза Михаила, које је са собом понео, кад је одлазио из Србије, да ће, то јест, временом његово право јаче постати од свију његових противника.

Кнез Милош по своме повратку у Србију није владао ни пуне две године. Пропутовавши кроз земљу, изда неке нове законе, и започевши неке промене у војсци, јако ободе, и после дужег боловања умре у Топчидеру 14 Септембра 1860 год. у 8 сати у јутру.

Кнез Михаило Обреновић III.

по други пут.

Одмах по смрти кнеза Милоша, по праву наследства, преузме владати земљом син му кнез Михаило, седнув-

ши на престо србски, по вољи србског народа, и на основу хатишерифа, којима негда порта потврди права србском народу. Кнез је Михаило издао на народ прокламацију, којом је јавио народу смрт свога незаборављеног оца, и да је он преузео владу. У својој прокламацији вели кнез Михаило „*да је закон у Србији највиша воља*“; па је тиме показао пут, којим је намеран ићи, и повести србски народ лепшој и сјајнијој будућности.

Да Бог да, да се ова намера светлог србског владоца, и сва уздања, која народ у њему има, са свим и што пре испуне! Ако будемо сложни, и ако будемо волили народ и отачаство од срца, то ће и бити.

СРБИ У ЦРНОЈ ГОРИ.

Од 1782—1860 год.

Митрополити Петар I. и Петар II.

Од 1782—1851 год.

Кад умре митрополит Сава, његов синовац још није био завладичен, него га тек на две године за тим завладичи карловачки митрополит Мојсило Путник. Нови митрополит Петар старајући се о добру свог народа, смишљао је, где би могао наћи средства, да своме народу помогне; па мислећи, да ће наћи помоћ, крене се на даљни пут у Петроград. Но ту зло прође; јер не само што не могне доћи до царице Катарине II.; него за врло кратко време морао је оставити Петроград, и отићи из Русије (1784).

Док се митрополит Петар бавио на путу, Мамуд паша удари на Црну Гору (1785), пороби је, и врати се после натраг. Говорило се, да је било издаје у томе, што Турци продреше у срце Црној Гори. Кад дозна то

митрополит Петар, похита у своје отачаство, и кад тамо дође (1786), јако се ожалости, јер сву земљу нађе у раздору, окаљану братском крвљу, која је потекла с међусобне неслоге. Митрополит колико је могао настане, да умири завађена братства, па му то најпослед, с тешком муком, и пође за руком; а тиме постави опет тврди темељ народној слободи.

Није прошло много времена, а Турци се заратише с Русијом и Аустријом. Обе послаше своје људе у Црну Гору, позивајући народ, да се дигне на Турке (1788). Од аустријске стране послат је у Црну Гору мајор Вукасовић, који се свакојако старао, да дигне на Турке не само Црногорце, него и Брђане, па и друге хришћане, што су били под Турцима. Митрополит Петар, примивши од Русије панагију и позив, да се дигне на Турке, послуша тај позив, устане на Турке, и много их узнемири, те не могу слати сву војску против Русије и Аустрије. После неколико година измире се с Турцима Руси и Аустрија (1791), не уговоривши за Црну Гору ништа; те тако осташе Црногорци, као и пре што су били, непријатељи Турцима. Скадарски везир Мамуд паша двапут је ударао на Црну Гору (1767); и први пут је изгубио силну војску, а други пут је и сам погинуо у боју с Црногорцима.

Кад су у Европи били многи ратови с Французима, ни малена Црна Гора не би поштеђена од тих ратова. Француски цар Наполеон, уништивши млетачку републику, уступи Аустрији Боку Которску, где су Млечићи владали. Но као што Аустријанци не заузеше одмах уступљену им земљу, нађу се Бокељи у некој неприлици, и по савету митрополита Петра, уреде своје домаће власти, а њега изберу за свог покровитеља (1797).

Од тога доба имао је митрополит Петар много договора с Русима, Аустријанцима, Французима и Енглезима. Као савезник руски храбро се борио са својим Црногорцима против Француза (од 1806 до 1831), и ма да

је од руског двора претрпео неке неприлике (1803 хтеде синод руски да збаци Петра с митрополитства, али се сва Црна Гора томе жестоко одупре, бранећи своја права), опет је уважавао руско пријатељство, па је зато, Русији за љубав, без пушке, предао Аустрији Боку (1814), за коју су Црногорци много своје крви пролили.

У исто време, кад се започињао рат у Боци међу Црногорцима и Французима (1806), и Срби у Србији храбро су се борили за своју слободу. Да је било среће, тад су се могли Срби у Србији и у Црној Гори, уједно саставити, да буду јачи према обштем непријатељу Турчину. Срби су се и договарали с митрополитом Петром о томе, али Црна Гора била је тада у невољи, и у таквим неприликама, да није могла ничим помоћи Србе у Србији. Тад зачети договор између Србије и Црне Горе наставио се и доцније за владе кнеза Милоша.

Кад митрополит Петар преда, по вољи руске владе, Боку, Аустријанцима, склони се опет у Црну Гору, где је овладао био раздор међу племенима, која су се међу собом крвила. Митрополит једва стиша кржаве свађе, које су нешто само онда престајале, кад је земља била у опасности, јер се тад сви Црногорци — пријатељи и непријатељи — у томе сложе, да треба пре свега од својих граница одбити обштег душманина; и том су слогом Црногорци били јаки. 1820 год. удари босански везир на Црну Гору, али га Црногорци јако надбију, и Турци од то доба дуже време зазирали су од Црне Горе.

То је био последњи рат, који су имали Црногорци с Турцима за владе Петра I., који је после све до своје смрти на миру управљао Црном Гором. Он умре 1830 год. кад му је било 81 година, оставивши по себи врло леп спомен у Црној Гори, којом је скоро по века владао.

По смрти митрополита Петра I., постане, по његовој вољи, господар у Црној Гори, синовац му *Раде Томов*,

назван у калуђерству *Петар*, ком је тада било 17 година. Он се завладичи у Петрограду (1834) с великом свечаношћу.

Влада митрополита Петра II. знатна је по томе, што се под њим утврдила слога међу Црногорцима, који су имали више бојева с Турцима, и одбили их од својих граница. Митрополит Петар II. знатан је још и по томе, што, као песник, заузима врло одлично место у србској књижевности, и он је био последњи митрополит, као владалац, у Црној Гори. Умрљо је 1851 год. (Митрополит Петар родио се 1. Новембра 1813, 1830 постао је господар у Црној Гори, и те се године зађакони; а на Преобрежење 1833 год. посвети се за митрополита).

ЦРНА ГОРА ПОД КНЕЗОВИМА.

Кнезови Данило и Никола.

Од 1851 до Авг. 1860 год.

Митрополит Петар II. остави по себи за наследника и господара у Црној Гори свог синовца *Данила*, одредивши уједно, да буде и митрополит у земљи. Данило се тад бавио на наукама, па по стричевој смрти дошавши у Црну Гору, преузме у своје руке владу, по изјави, да се не мисли калуђерити, него да је вољан, као *кнез од Црне Горе* владати својом државом. Русија пристане уз његову жељу, призна га за кнеза, и тако он укине обичај, да господари од Црне Горе буду митрополити, који су за више од три и по века владали Црногорцима.

Кнез је Данило имао такође бојева с Турцима, али је несамо срећно испливао из свију неприлика, у које га Турци хтеше довести; него је знао задобити и поверење великих сила, а особито Француске и Русије, и поштовање у странских народа.

Влада кнеза Данила трајала је 9 година. Августа месеца 1860 год. бавећи се у Котору, рани га малом пушком неки Црногорац из потаје, желећи за нешто осветити му се.

Место Данила, признаше Црногорци за свог кнеза *Николу*, његова синовца, који настави владати Црном Гором онако, као што је владао кнез *Данило*.

СРБИ У ТРОЈЕДНОЈ КРАЈЕВИНИ И МАЏАРСКОЈ.

Од 1792 до 1861 год.

Четврти период историје србског народа био је важан и за Србе, што су били под аустријском владом. Кад цар Фрањо I. укиде илирску канцеларију (1792) и кад Срби посташе прави држављани у Маџарској; тада они сасвим дођоше под туђе власти. У Далмацији буду изложени упливу талијанштине; у граници упливу немштине; а у Маџарској упливу мађарштине. Нигде у Аустрији Срби нису имали никакве власти, која би се искрено старала о њиховом народном добру. У политичкој управи раздељени на више власти, нису имали Срби прилике, да што прозборе у обрану својих права; него морали су трпети све неправде, што су им чињене.

Но ма да су Срби били тада у злом станю, ма да не имаше својих власти, опет зато они били су земљи и владаоцу од непрецењене користи. У ратовима, који се заподенуше после француске револуције, и који трајаше много година, многе хиљаде Срба храбро се бореше за обшту домовину у Немачкој, Италији и Русији, и другим земљама. Но те велике жртве не учинише, да Срби задобију своја права. Они осташе у онако злом стању, у каквом бијашу и пре тога.

Дође 1848 година. У Француској букне буна, и глас се слободе разлеже по свој средњој и западној Европи. Ни Срби не заосташе иза општег покрета, који се појави у Аустрији. Одмах после 3 (15) Марта те године, кад би проглашена у Пешти слобода пе-

чатње, печаташе у Пешти, згодом скупљени Срби, прва „захтевања србског народа“. То би почетак србском покрету. За пештанским захтевањима дођоше новосадска, панчевачка и друга. Покрет је растао с дана на дан, и млади Срби имаше у томе највише уплива. Маџарско министарство расписе народни конгрес у Нови Сад; а тадашњи митрополит србски *Јосиф Рајачић* сазове у Карловце народну скупштину, која се најсвечаније отвори 1 Маја поменуте 1848 године.

На мајску се скупштину искупише Срби са свију страна. Међу свима је владала необична код Срба слога, и сви су ради били, да се понови политички живот србског народа. Маџарско министарство, желећи стати на пут србском покрету, нареди, да се србски конгрес не држи у Новом Саду, но у Темишвару. Но Срби не послушаше ту заповест, него осташе у Карловцима, и изабраше Стевана витеза Шупљикца за србског војводу, митрополита Јосифа Рајачића за србског патријарха; и захтевали су, да Срби имају војводовину, где би војвода, независно од маџарског министарства, управљао. Из Карловаца послаше Срби на цара молбу, да потврди, што они у Карловцима закључише; а у исти мах ходе и у Хрватску народна депутација, да тамо преко хрватског сабора утврди с Хрватима братски савез и пријатељство.

Маџарско министарство, противно свему, што се код Срба учинило, поче купити против Срба војску. На то се и Срби почеше оружати, и спремати, да оружјем бране себе и своја права. Тридесет дана после тога, како се отворила србска скупштина, други дан Духова, по заповести маџарског министарства, удари војска из Варадина на Карловце. Тако се започе крвави рат међу Србима и Маџарима, који се сврши с големом штетом за обе стране.

На крају 1849 год. престало се од ратовања. Аустриска је влада позвала себи у помоћ Русе, који свла-

дају Маџаре, и утишају маџарску револуцију. Хиљаде србских удовица, общте осиромашење, опустеле вароши, погорела села, и погажена поља: то бијаху прва следства србског покрета.

Царска се влада показивала, да је рада, да награди Србе за њихове големе жртве. Цар прими титулу великог србског војводе, а од Баната, Бачке и неког дела од Срема, начини се „србска војводовина.“

Срби се наскоро са свим преварише у своме надању. Мило им би, што се подиже војводовина, и што тако добише за себе област; али у тој србској војводовини ништа не бијаше србско. Бечка влада заведе по свој царевини немачки језик у све јавне послове, и у србску војводовину постави чиновнике, који не бијаху Срби. Што је србско било, то се гонило. Народни животни у чему није налазио потпоре.

ПРЕГЛЕД

	СТРАНА
Увод	3.
Шта се казује у историји	—
Обшта и посебна историја	—
Помоћне науке у историји	4
Историја је корисна наука	5
Шта се казује у ист. срб. народа	—
Историја србског народа корисна је	6
Срби су Словени	—
Где су живили Словени	—
Стара седишта србског народа	8
Зашто се иселише Срби из Бојке, и где се најпре настанише	—
Где се подругинут настанише Срби	9
Обштински или јавни живот Срба у заједници с осталим	—
Словенима	—
Како се поделише Срби у новом отачаству	10
Ко је владао Србима	—
Периоди у историји србског народа	—
Извори историје србског народа	11
Нешто о карактеру Словена и Срба	12
Нешто о религиозном и књижевном животу србског наро-	—
да у овом периоду	—
Прво крштење Срба	14
Образованост и књижевност Срба у овом периоду	—

Први Период

Историје србског народа.

Од сеобе Срба у Мезију до Немање I. или од 636 г. до 1159	—
г. после Христа	—
Карактер овог периода	16
Срби под своим жупанима	17
Први србски велики жупани: Воислав, Радослав и Просегоје	—
Велики жупан Властимир	18
Срби постају хришћани	19
Велики жупан Мутимир с браћом Строимиром и Гојником	—
Унутрашњи немири	—
Велики жупан Прибислав	20
» » Петар	—
» » Павле	21
» » Захарија	22
Бугари плене Србију. Србија без свог владоца	23

II

Велики жупан Часлав	24
Срби без својих владоца	25

Срби под своим краљевима пре Немање I.

Краљ Владимир	26
Владислав бугарски цар	27
Грци заузимају србске земље	28
Краљ Воислав (Доброслав)	—
Краљица Неда и њени синови	30
Краљ Михаило	—
» Радослав	31
» Бодин	32
» Доброслав	33
» Владимир	34
» Борђе	—
Немири у србским земљама до Немање	35
Нешто о религиозном и књижевном животу србског народа у овом периоду	36
Срби хришћани деле се на источну и западну цркву	37
Образованост србског народа и почетак књижевном србском животу	38

Други Период

Историје србског народа,

Срби под владоцима од немањине породице.
 Карактер другог периода.

Срби под владоцима од немањине породице.

Стефан Немања, велики жупан	41
Стефан Неманић, велики жупан	44
Стефан првовенчани краљ	46
Краљ Радослав	50
» Владислав	—
» Урош	51
» Драгутин	54
» Милутин	56
» Стефан Дечански	61
» Стефан Душан	65

Најсветлије и најзнатније време историје србског народа.

Цар Стефан Душан силни	69
» Урош	75

Поглед на религиозни и књижевни живот србског народа
у другом периоду

Трећи Период

Историје Србског народа.

Страдања србског народа.

Карактер трећег периода

Краљ Вукашин 89

Немири у Србији после смрти вукашинове 86

Цар (кнез) Лазар Грбљановић 90

Кнегиња Милица и кнез Стефан 96

Деспот Стефан високи 98

» Ђурђе Смедеревац (Бранковић) 102

» Лазар Бранковић 107

Догађаји у србском народу под деспотицом Јеленом, војво-
дом Михаилом Абоговићем, деспотом Стефаном лазаревим
братом, и кнезом Стефаном Томашевићем-Христићем, јеле-
ниним зетом 108

Даље судбине србског народа под деспотима у Угарској.

Деспот Стефан Бранковић 110

Змај деспот Вук Бранковић —

Деспотица Ангелина, деспоти Ђорђе и Јован, деспотица Је-
лена, деспот Стефан Штиљановић, и Стефан Берислов . . 111

Судбине србског народа у Угарској после муачке битке.

Цар Јован црни 113

Срби у Црној Гори (Зети).

Зета под управом Балшића 115

Зета под управом деспота Стефана и владалаца од лозе
Црнојевића 117

Историја Босне 118

Судбине србског народа од смрти цара Јована, до њи-
хове велике сеобе под патријархом Арсенијем Чарноје-
вићем 121

Велика сеоба србског народа у аустријске земље под па-
тријархом Арсенијем III. Чарнојевићем; радња и стра-
дања деспота Ђорђа III. Бранковића; и даље судбине
србског народа до србског устанка на данје под Карађорђем

Деспот Ђорђе Бранковић III. 124

Сеоба Срба под патријархом Арсенијем Чарнојевићем . . 126

Срби добијају вице-војводу Јована Монастирлију; храбро се боре за царску војску против царских непријатеља на страни и против побуњених Мађара	127
Србе гоне због њихове вере; они се буне, и селе у Русију	131
Србе не гоне; њихова дела уређује царска влада. Срби постају држављани у Угарској. Рат с Турцима и мир	132

Срби у Црној Гори.

Црна Гора под митрополитима од различних породица	134
Црна Гора под митрополитима од породице Петровића до митрополита Петра I.	136
Поглед на религиозни и књижевни живот србског народа у трећем периоду.	138

Четврти Период

Историје Србског народа.

Ослобођење Србије од Турака; нов живот србског народа. Карактер четвртог периода.	
Устанак Срба на даије и борба с Турцима под Карађорђем	146
Догођаји у Србији од свиштовског мира; избор Карађорђа за старешину; бој с даијама; Срби остају победитељи; даије убијене	--
Даље радње Срба до њихова првога боја са султановом војском	150
Борбе Срба са султановим војскама до освојења Шабца и Београда	152
Срби се пуштају у преговоре с Русима, први пут прелазе своје границе и бију се с Турцима; Ајдук-Вељко осваја црноморски крај	156
Како је била уређена Србија првих година свога устанка на Турке, неслога међу војводама	157
Прекинуто примирије с Турцима; Срби прелазе у Босну и Стару Србију, и напредују; Турци улазе од Ниша у Србију; Срби страдају на Каменици, али после освајају своје старе границе	158
Неслога међу војводама расте; народна скупштина о Божићу 1809 г.; Јаков постаје место Младена председник у сенату; прокламација Каменског; бојеви с Турцима у 1810 г. на Варварину и код Лознице; мир	162
Раздор међу старешинама једнако траје; скупштина у Београду 1811 г; нови земаљски ред; Миленко и Добрњац	

прогнани из Србије; преговори Срба с Куршид-пашом; бучурешки мир; нови преговори Срба с Турцима; спремање за рат	165
Рат Срба с Турцима у 1813 год. Карађорђе и друге војводе одлазе из Србије, коју заузимају Турци	169
Нова турска влада у Србији; србска страдања	172

Устанак Срба на Турке под Милошем Обреновићем и време његове владе.

Устанак на Турке; борбе с Турцима на Чачку, код Пожаревца, и на Дубљу; примирје	175
Преговори милошеви с Куршид-пашом и Марашли-али-пашом; почетак унутрашњим раздорима; Молер погубљен; владика Мелентије убиен; Карађорђе се враћа у Србију, где губи живот	178
Кнез Милош обреновић I; народна скупштина поставља Милоша за кнеза земље с правима наследства; кнез Милош уређује земљу и поставља власти; Оцађан доноси у Србију султански ферман; Срби пису њиме задовољни; унутрашњи немири; преговори Руса с Турцима; султански хатишерифи о правима србског народа	181
Кнез Милош заводи редовну војску; заузима шест нахија; уређује земљу; даје законе; немири у народу; кнез Милош оставља владу на свом сину Милану; а сам одлази из Србије	185
Кнез Милан Обреновић II.	187
Намесништво кнежевог достојанства	188
Кнез Михаило Обреновић III.	—
Кнез Александар Карађорђевић	190
Кнез Милош Обреновић I. повраћен на престо	192
Кнез Михаило Обреновић III.	—

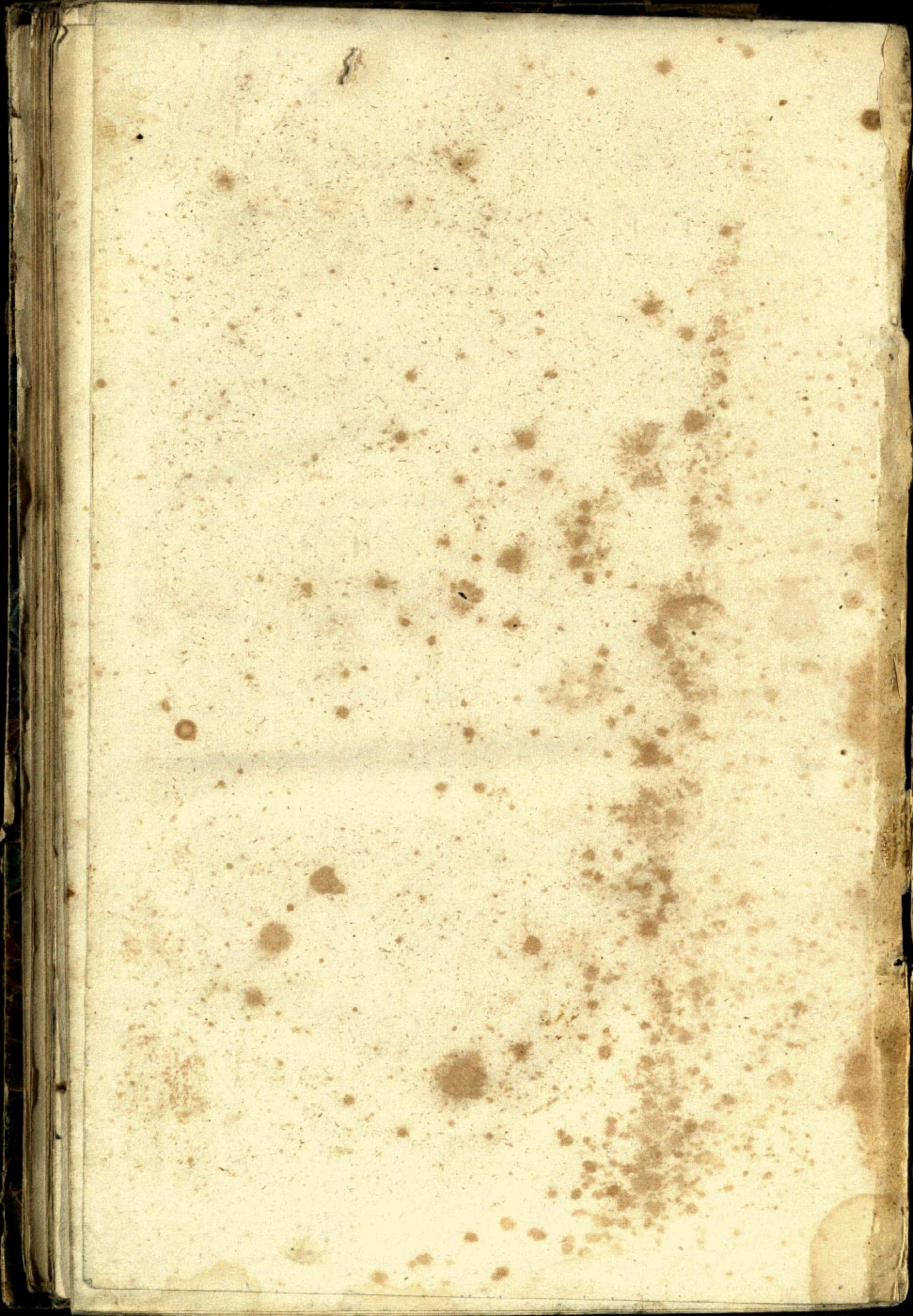
Срби у Црној Гори.

Митрополити Петар I. и Петар II.	193
--	-----

Црна Гора под кнезовима.

Кнезови Данило и Никола	196
Срби у троједној краљевини и Маџарској.	197.

UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

P₁₇ Cp II 440.1